

БІБЛІОТЕКА

НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
у Львові.

III

1957

T. XV

1937

Кн. 1-4

БОГОСЛОВІА ВОНОСПОВІН

ТРИМІСЯЧНИК

ВИДАЄ

1937

БОГОСЛОВСЬКЕ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

ЛВІВ—ЛЕОПОЛ

Зміст — Index

I

Студії й статті — Studia et articuli

- Б. Кудрик*, Доба старшого українського т. зв. „пар-
тесного співу“ (*B. Kudryk*, Periodus sic dicta
„cantus partesnyj“ in historia musicae eccle-
siasticae ucrainae) 1— 18
- С. Сампара*, Прачоловік і прасвячення (продовження)
(*S. Sampara*, Primus homo et revelatio primi-
tiva (continuatio) 19—34; 106—151; 223—242
- В. Кучабський*, І. Унійний Зїзд у Львові (*V. Kutschab-
skyj*, Primus Congressus Unionisticus Leopoli) 35— 44
- І. Шпитковський*, Рід і герб Шептицьких (продовження
і кінець) (*I. Špytkovskýj*, Famille et armoiries
des Szeptycki (continuatio et la fin) 45-61; 152-174; 253—263
- В. Фізол*, Церковні братства Галиц. Гр.-кат. Провінції
у XVIII ст. (початок і продовження) (*V. Figol*,
De Confraternitatibus Ecclesiae graeco-cath.,
quae in Galiciae terris XVIII. s. decursu extiterint
(initium et continuatio) 91—101; 243—252
- Я. Пастернак*, Готський гріб із Терпилівки (*J. Pasternak*,
Das gotische Skelettgrab aus Terpyliwka) . . . 102—105
- Б. Кудрик*, Михайло Вербицький (*B. Kudryk*, Michaël
Verbyčkyj) 211—222

II

Вибрані питання — Analecta

- В. Дурбак*, Основи індукції 62—66; 175—183
- Н. Королева*, Уривки з етіопських чернечих молитов 184—185
- І. Чорняк*, Синайський Кодекс і його історія. . . . 185—186
- В. Фурикевич*, До питання про національність Митр.
Рутського 264—276

III

Огляди й оцінки — Conspectus et recensione

- Bober P.*, Pojęcie tajnej przeszkody małżeńskiej w prawie
kanonicznym (*В. Стебельський*) 196

<i>Boyer C.</i> , Cursus philosophiae (В. Максимець) . . .	277
<i>Fatta M.</i> , Cosmologia (С. Сампара)	278
<i>Feckes C.</i> , Das Mysterium der heiligen Kirche (В. Фіголь) . . .	191
<i>Goliński Z.</i> , Cnota czystości według św. Tomasza z Akwinu z uwzględnieniem współczesnej pedagogiki płciowej (Б. Липський)	70
<i>Giannini A.</i> , I concordati postbellici (Л. Глинка) . . .	71
<i>Homiletyka duszpasterska</i> (В. Фіголь)	282
<i>Jugie M.</i> , De processione Spiritus Sancti ex fontibus revelationis et sec. orientales theologos (А. Іщак) . . .	187
<i>Kosnetter J.</i> , Die Taufe Jesu (І. Чорняк)	189
<i>Myrcha M. A.</i> , Dowód ze świadków w procesie kanonicznym (І. Городецький)	196
<i>Middendorf H.</i> , Gott sieht (І. Чорняк)	190
<i>Łapicki B.</i> , Ustawy królewskie w starożytnym Rzymie (Я. Тихий)	195
<i>Salajka A.</i> , Nauka východních odloučených theologů zvláště ruských o Křištove vykoupení (А. Іщак) . . .	281
<i>Santini S. P.</i> , Il primato. el' infallibilita' del R. Pontifice in S. Leone M e gli scrittori Greco-Russi (С. Сампара)	67
<i>Schilling O.</i> , Apologie der katolischen Moral (Б. Липський)	68
<i>Scheller J. M.</i> , Vom Opfer Christi (В. Фіголь)	193
<i>Straubinger H.</i> , Lehrbuch der Fundamentaltheologie (С. Сампара)	279

IV

Всячина—хроніка — Varia—chronica

Жидівський Університет в Єрусалимі	287
Інститут византійських студій у Румунії	287
Конгрес незел. богословів в Атенях	73
Наукові виклади у Зальцбургу	199
Новий статут незед. богосл. виділу в Білгороді . . .	75
Смерть Кард. Кастані Біслеті	285
Смерть о. проф. Др. Н. Глубоковського ,	286
Смерть Германа Герцера	286

IV

Смерть о. Венедикта Каброля	285
Смерть о. Людвига Лерхера, Т. I.	285
Смерть о. проф. Ф. Пангерля	73
Століття Товариства Болляндистів	287
III. Польський Філософічний Зїзд у Кракові . . , .	72
VI. Унійна Конференція у Пинську	198

V

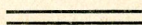
Богословське Наук. Товариство — Societas Theologica

Академічні Вечорі	76; 288
Рішення Ради Б. Н. Т.	77
Щедрий дар	288

VI

Книжки й часописи — Libri et ephemerides

Спис надісланих книжок	78—80; 200—202; 289—291
Спис і змісти надісланих журналів	80—90; 202—210; 291—302

07
117-22.684

15-1-4

Page 223-8/100

Т. XV

1937

Кн. 1

БОГОСЛОВІА ВОНОСЛОВІА

ТРИМІСЯЧНИК

ВИДАЄ

БОГОСЛОВСЬКЕ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

ЛЬВІВ — LEOPOLI

Зміст (Index)

	Стор. (Pag.)
Др. Борис Кудрик — Доба старшого українського т. зв. „партесного співу“	Dr. B. Kudryk — Periodus sic dicta „cantus partesnyj“ in historia musicae ecclesiasticae ucrainae 1—18
о. Др. Степан Сампара — Прачоловік і праоб'явлення (Продовження)	Dr. St. Sampara — Primus homo et revelatio primitiva (Continuatio) 19—34
о. Володимир Кучабський — І Унійний Зїзд у Львові	V. Kutschabśkyj — Primus Congressus Unionisticus Leopoli 35—44
Др. Іван Шпитковський — Рід і герб Шептицьких (Продовження)	Dr. I. Špytkovśkyj — Famille et armoiries des Szeptycki (A suivre) 45—61

2. Вибрані питання (Analecta)

Основи індукції (о. В. Дурбак)	62—66
--------------------------------	-------

3. Огляди й оцінки (Conspectus et recensioni)

S. Pietro Santini, Il primato e l' infallibilita' del Romano Pontefice in S. Leone Magno e gli scrittori Greco-Russi (о. Др. Степан Сампара); 1. Dr. Otto Schilling, Apologie der katholischen Moral, 2. Ks. Zdzisław Goliński, Cnota czystości według św. Tomasza z Akwinu z uwzględnieniem współczesnej pedagogiki płciowej (о. Др. Богдан Липський); Amedeo Gianini, I concordati postbellici (о. Др. Лев Глинка)	67—71
--	-------

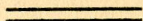
4. Всячина — хроніка (Varia — chronica)

Третій Польський Фільософічний Зїзд у Кракові; Смерть о. проф. Франца Пангерля; Конгрес незєдинених богословів в Атенах; Новий статут незєдин. богосл. виділу в Білгороді	72—75
---	-------

5. Богословське Наук. Т-во (Societas Theologica)

Академічні Вечорі; Прийняття у члени; Матеріали І Унійного Зїзду	76—77
--	-------

6. Книжки й часописи (Libri et ephemerides) 78—90

Др. Борис Кудрик

Доба старшого українського т. зв. „партесного“ співу^{*)}.

(Dr. B. Kudryk — Periodus sic dicta „cantus partesnyj“ in historia musicae ecclesiasticae ucrainae).

Dissertatio haec est pars operis maioris de historia ecclesiastica ucraina conscripti. In toto hoc opere praecipua thesis est haec: musica ucraina, praesertim ecclesiastica et deinde etiam popularis, fuit sub influxu elementorum musicae occidentalis e classica musica byzantina accipiens solummodo elementa essentialia.

Musica ecclesiastica ucraina saec. XVI.—XVIII. in sua periodo, quae „cantus partesnyj“ dicitur, erat sub influxu occidentalis musicae tam firmo et valido, ut ipsa, ea aetate, tota sua indole omnino aliena esset musicae Ecclesiae russicae.

Demum, qui in Moscoviam venerunt, musici et compositores ucraini immutaverunt cantum ecclesiasticum in Moscovia.

Genuina in musica ucraina usque ad dimidium saec. XVIII. activitas ucraina fuit fundamentum, in quo revixit musica ucraina in periodo aurea, in qua floruerunt eximii compositores—musici Bortnianskyj et W edel.

Около 1500 р. на Заході, рівнобіжно з „добою винаходів та відкрить“, з гуманізмом та ренесансом, повстав аналогічний рух у музиці. Хорова поліфонія, у попередніх століттях гармонічно ще невпорядкована, в трьох нідерландських школах XV ст. поступає на битий шлях. Тоді-ж творяться найосновніші закони нашої гармонії¹⁾. Водночас імітаційна поліфонія, а го-

*) Понижче подаємо уривок із більшої праці цього-ж автора, яка появиться особною публікацією.

¹⁾ Таке основне правило гармонії, як заказ рівнобіжних квінт, октав та унісонів датується ще з початку XIV ст., від французьких теоретиків Филипа де Вітрі (de Vitry) та Івана де Мюрі (Johannes de Muris), але щойно в XV ст. входить уповні в ужиття.

ловно форма канону, доходить до витончених ускладнень, незаних не лише давнішим, але навіть пізнішим часам. Але швидко під кінець XV ст. приходить реакція. Досить уже було погоні за схолястичними витівками техніки, музика починає нараз внутрішньо дозрівати, в ній прокидається наче людська душа. Перший раз в історії музики піднесено жадання, щоби музика стала мовою почувань людського серця, а до цього завдання вона в своїх технічних основах уже на стільки була дозріла. Ці нові ідеї зродилися у третій нідерландській школі під проводом великого Жоскена де Пре. Невдовзі почалася велика музична весна народів, що найшла свій вершок у творчості Палестріни та Орлянда ді Лясса.

Наша західня сусідка Польща в нідерландську добу тільки неспіливо й нескладно поступала за Заходом (Микола з Радому, 1-ша половина XV ст.). Слабий відгук третьої нідерландської школи зазначився у напів аматорських спробах Юрія Лібаначи Севастіяна з Фельштину. Щойно по 1500 р. німецькі композитори, як брати Гайнріх та Герман Фінки, європейізують музично Польщу. За несповна пів століття повстає у Кракові, на Вавелю, наскрізь європейське вогнище духовної музики, т. зв. капеля Борантистів. Про неї з великим подивом говорили різні приїзші чужинці.

Тимчасом на Україні й по 1500 р. панувала якийсь час ще глуха середньовічна ніч. Все ще недоладний крюковий нотопис. Але як на наші тодішні невідраді умовини є вже й деякий поступ. Крюки цієї доби зазначають виразно многоголосність, а саме триголос, улюблену форму в середньовіччі. Над церковнослов'янським текстом стоять три голосові рядки крюків, рід крюкової партитури. Зоветься це „строчное пініє“ (від „строк“ — стрічка, рядок у письмі). Цей триголос пригадує у своїй найзагальнішій будові західні триголоси XIV—XV ст. остільки, що середній голос, писаний червоними цинобровими крюками, веде мельодію хоралу й зовється „путь“ (ніби „тенор“ на Заході), оба крайні, писані чорними крюками, зовуться „низ“ і „верх“. Але під гармонічним оглядом, як показують транскрипції строчних нот на новочасні в праці Розумовського „Церковное пініє въ Россіи“, ця музика пригадує хіба радше західню „*ars antiqua*“ XIII ст. Рух голосів здебільша розбіжний, подібно як у західнім „*discantus*“, рівнобіжні квінти, октави й унісона є часті. Додавано до цього триголосу ще й четвертий голос у горі *ad libitum*, т. зв. „демественний“ го-

лос, а те саме водилося і в „ars antiqua“, де до готового вже триголосу (triplum) доціплювано четвертий голос і творено „quadrumplum“. Хористів, що в строчному співі виконували поодинокі партії, звано: путниками, вершниками, нижниками, демественниками. Очевидно, про будьякі ритмічні означення не було тут мови; всі прочі голоси йшли за путем, нота проти ноти, як у передмензуральну добу на Заході.

Та це zarazом одинкові наші старі крjюки, що їх уже сяк-так відшифровано. Щойно була згадка про транскрипції цих крjюків на нинішні ноти в праці Розумовського. Очевидно, про абсолютну висоту тону не було ще тоді мови.

Але як довго тривала доба строчного співу на Україні? Коли замінила його європейська лінійна нотація? Це питання ще не порішене. Всеж таки доба крjюків довго не могла тривати, бо ряд бурхливих подій, звязаних з реформацією та ренесансом, сколихнув усею Європою та не минув і Польщі, а що чимало українських земель було тоді під Польщею, то цей рух не міг лишити й України, так зовсім незаторкненою. Чейже були в нас, а головно на західніх окраїнах (Галичина, Волинь), шляхетські роди діткнені цими новими гуманістичними струями. А найвизначніші польські композитори XVI ст., що вповні додержували кроку пануючій тоді над усією Європою „римській школі“ Палестріни й Орлянда-ді-Лясса, були здебільша уроженці або жителі українських земель. Згадати б лише Мартина Львовянина й Миколу Гомулку.

Ще одна обставина, чисто внутрішня, вплинула на дальший розвиток української музичної культури. А саме в добі догораючої традиції строчного співу українська православна Церква опинилася у жахливім занепаді. Її представники втратили в Польщі рівновартність із римо-католиками. Правда, вже в початках XVI ст. бачимо зусилля направи (митрополит Солтан), але вони показалися майже безплідними. Тоді-ж ідея Унії української Церкви з Римом стає знову назрівати без огляду на це, що 100 літ узад Фльорентійська Унія закінчилася невдачею.

Отся нездорова атмосфера часу зазначилася і в церковному співі. З однієї сторони крjюковий консерватизм, з другої-ж самі основні напиви — в великій частині саме через ту недостаточну нотацію, не могли зберегтися як слід; їх псували, перекручували, ба що гірше й призабували. В тодішніх документальних джерелах находимо жахливий факт: в 1558 р. на прохання молдавського господаря Олександра прислано в Молдавію дячків із

Львова й Перемишля, щоби навчилися сербського та грецького напіву! І це скоїлося кілька століть після Степана, Луки та Кирика! А таких подій було тоді на жаль багато!

На щастя приходить в пору поправа. Повстає гарячий унійний рух. Творяться два табори, за Унією і проти неї, ідейний уніонізм і латинізаторська псевдоунія, самооборона православних і їхнє зусилля двигнути свою Церкву, спроби обнови грецького обряду, освітній рух, Ставропігійщина, братські школи й друкарні — ось і низка фактів, що не могли не відбитися також і на українській музичній культурі. Це тим більше, що одним із найсильніших чинників перетягання мас української шляхти в латинсько-польський табір була саме латинська церковна музика. Крім польських творів (Вацлава із Шамотул, Мартина Львовянина, Гомулки) виконували польські костельні хори також твори італійських, нідерландських і німецьких композиторів ренесансу. Вся ця музика своїм майстерним контрапунктом, мармурним блиском аристократизму й пориваючою силою експресії непереможно захоплювала сотні української шляхти, діткненої ренесансовою культурою, швидко відчужуючи її від рідної Церкви і народности.

Ізза такого жахливого стану речі годі було нашим православним, якраз в ім'я рятунку своєї рідної Церкви, не подумати про бодай частинне повернення нашої церковної музики на нову всесвітню струю. Треба було отже цю церковну музику зевропеїзувати від самих найпримітивніших основ, від самої нотації. Більш менш із початком другої половини XVI ст. — подібно, як і про винахід мензурального нотопису на Заході, й тут не знаємо ні імени творця, ні дати його діла, — вводиться на Україні пятилінійно-тактовану нотацію, звану — вірно чи невірно — київським знаменем¹⁾. Оце київське знамя, це ніщо інше, як лише західньо-європейська мензуралка, що вже тоді таки на самому Заході значно упростилася, зближаючися до теперішньої нотації. Тимчасом наш київський нотопис є дуже

¹⁾ У нас, у Галичині, утерлася назва „ірмольогійних нот“, є це неточна назва. Вона походить з поч. XIX ст., коли за Снігурського в нас почали щойно заводити новочасний хоровий спів і круглі ноти. Тоді казали: „музикальні ноти“, „музыкальное пѣніе“ — в протиставленню до виключно дяківського церковного співу. Та тимчасом „ірмольогійних“ нот уживали до згаданого часу не лише в ірмольогіонах та „Богогласниках“, але навіть у принагідних світських одноголосних піснях панегіричного, а навіть лірично-романсового характеру, що їх тоді в Галичині масово творили.

упрощеною мензуралкою. Спочатку тут не було найбільших мензуральних вартостей, оцих довжезних „maxima“ (12 чи пак 8 наших „цілих“ нот) і „longa“ ($\frac{1}{3}$ чи пак $\frac{1}{2}$ максіми), що вже й тоді в західній музиці (оттак від 1520 р.) рідшали, — навіть нота „brevis“, рівна 3 чи 2 цілим нотам, була тут дуже рідка. Основною ритмічною одиницею київського нотопису вважався „такт“, себто мензуральна „semibrevis“, по просту теперішня ціла нота. Поділ нот відповідав виключно лише двоподілові (tempus imperfectum), отже менші вартости звалися „полутакт“, „четверть“, „осмина“, — щойно в XVII ст. прийшли 16-ки й 32-ки (знані на Заході вже перед 1500); так само мається діло й з павзами. Очевидно, брак було тактових рисок, та їх і на Заході не вживано в хорових нотах, за виїмком лише т. зв. табулятур¹⁾ на органи і лютню.

Як строчний спів знав тільки приблизний, загальниковий поділ хорових голосів на путників, вершників та нижників, не беручи під увагу звукової кольористики — типово середньовічним ладом, — так із заведенням київської нотації приходиться на Україну новітній поділ голосів на дискант, альт, тенор і бас²⁾. Для трьох перших голосів обов'язує у київському письмі західній ключ Do, або, як його звано, „цефAUTний“ ключ, для баса ключ Fa.

Цей новий хоровий спів названо в нас „партесним пінієм“ (partes — голоси, друковані в поодиноких зшитках³⁾). З великим жалем мусимо тут ствердити, що з цілого великого періоду нашого найстаршого партесного співу приблизно від 1570—80 рр. аж до останніх літ XVII ст. не зацілів майже ні один пам'ятник, за виїмком хіба кількох слабких зразків гармонізованих напівів, поданих у праці Розумовського: „Церковное пѣніе въ Россіи“ (Москва 1867). Вже й сам Розумовський на ст. 208 цієї праці говорить про брак пам'ятників. Отже цей весь сто-

¹⁾ Табулятура — це окреме нотне письмо на многоголосні інструменти, як органи, клявесін, лютня, уживане впродовж часу 1500—1650, а часом і довше. Складалося воно або із самих нот, але мало більш як 5 ліній, або через половину з нот і букв, або виключно з букв та чисел, вказуючи тільки механічно акордові хвати (Griffe) рук. В табулятурах перший раз ужито тактових рисок, і звідсіль перейшли вони вже около 1600 р. до хорових та оркестральних нот.

²⁾ На Заході цей поділ датується від около 1450 р., в т. зв. другій нідерландській школі (Окегем, Гобрехт, Перлярі).

³⁾ На Заході аж до половини XVII ст. хорові твори друковано виключно лише поодинокими голосами, ніколи в партитурах.

літній період існує для нас на жаль лише в виді мертвих дат, імен та — на ще більший жаль — похвал з уст чужинців, і то нерідко знавців.

Отже йдучи хронологічним порядком від однієї дати до другої, вже наприкінці XVI ст., як подає Розумовський, існував теоретичний підручник нової нотації й партесного співу, що правда, анонім, без року видання: „Наука вся мусикии, а ще хочещи разумѣти Кієвское знамя и пѣніе согласно и чинно сочиненное“, Цей підручник був опертий на системі „ут—ре—мі—фа—соль—ля—фа—мі—ре—ут“. Правдоподібно була це компіляція з нідерландських, італійських і німецьких теоретичних творів, яких повною вщерть була ця епоха (Арон, Адам з Фульди, Гайден, Гляреанус, Царліно та інші). Партесний спів на Україні мусів уже завчасу засвоїти собі спосіб писання на 2 й більше чотириголосних мішаних хорів¹⁾, бо оце подає знову Харлампович²⁾, що вже 1591 р. львівські братські школярі привитали митрополита Михайла потрійним (цебто 12-голосним) хором, опісля 1598 р. східній патріарх Мелетій Пігас одобрив офіційально новий партесний спів.

Головними розсадниками цього співу стали ставропигійські братства з їхніми школами, як також монастирські школи. В братських школах учили хорового співу вже від I класу, а в Києві та Луцьку завівся звичай відбувати години співу в суботу, як пробу до недільної Служби Божої. Очевидна річ, що репертуар партесного співу в своїх початках обмежувався до гармонізацій різних старих напівів, отже в бодай трохи зевропеїзованій формі це було те саме, чим жив і строчний спів. Самостійні композиції, в виді мотетів³⁾, чи мотетово писаних літургічних частин, з'явилися у нас щойно по 1600 р. Мотети від тоді звалися „концертами“ й ця назва лишилася традиційною через ціле XVII і XVIII ст. аж до Березовського, Бортнянського й Ведря включно. Назви „мотет“, що ми її щойно тепер уживаємо

¹⁾ Осілий у Венеції нідерландський композитор Віллярт (Willaert), 1490—1562, є першим творцем многохорного стилю. Ця много-, найчастіше дво-хорність стає характеристичною у церковній музиці не лише XVI ст. (Палестріна, Ляссо), але й пізніших епох (Гендель, Бах, Бортнянський, Мендельсзон, Брамс).

²⁾ К. Харлампович, Запально-русска православна школа XVI і на чала XVII вѣка. Казань 1898.

³⁾ Під назвою мотету розуміється на Заході (бодай від XV—XVI ст.) всяку церковну композицію невеличких розмірів з будьякою участю поліфонічно-імітаційної техніки.

як технічної назви форми, не вживали по всій Україні аж по наші часи майже ніколи (хоча вживали її в Польщі).

По 1600 р. партесний спів почав на добре розвиватися. І хоча, як сказано, сам патріарх його одобрив, то всеж найшлися противники, таки між самими нашими людьми. Вже й не говоримо про Івана Вишенського, що фанатично поборюючи всі новини з Заходу, не пощадив і партесного співу, ба навіть самої київської нотації. Але дуже дивним видається нам, що до партесного співу ще в самих перших його початках ворожо поставилося київське братство. Але воно й швидко мусіло хоч-не-хоч із цею новиною освоїтися й погодитися, бачучи надто грізну небезпеку латинізації. Сам-жеж Мелетій Смотрицький писав до печерського єромонаха Антона, що братство недавно обурювалося на партесний спів, а тепер мусить його одобрити. Цей сам Смотрицький згадує, що в часі його Служби Божої в монастирській церкві в Вильні хор співав фігурально на 4 голоси.

У міжчасі, в році 1632, Петро Могила, ставши митрополитом у Києві, заснував там славу Академію. Це велике культурне прибіжище й світило всієї України стало відразу одною з найповажніших твердинь також музичної культури — партесного співу — й остало такою аж до кінця XVIII ст.

Що знову торкається Львова, то тут ще в 1586 р. вчителів ставропигійської школи Руркевичеві наказано, щоби в шкільному хорі були заступлені 4 мішані голоси. Каталог книг цього братства, поданий в згаданій праці Харламповича, виказує між іншими наголовками книг також музично-теоретичний твір Шпангенберга „*Quaestiones Musicae*“, виданий в Кракові 1584 р. Цей каталог носить дату 1601 р. Невідомо лише, чи цього роду підручники, як згаданий Шпангенберга, були лише помічними засобами для учителів, чи також і учні ними користувалися. Невдовзі опісля, 1604 р., диригентуру львівського хору Ставропигії обіймив „протопсальт“ Теодор Сидорович, гармонізатор напівів на 4 і більше голосів¹⁾. Партитури львівського хору, як подають джерела, числили по 4, 5, 6, 8 голосів.

Братство в Луцьку, що 1624 р. зобов'язало ігумена братського монастиря дбати про хоровий спів, розпоряджало в 1627 р. двома партесними книгами на 5, трьома на 6 та ще кількома на 8 голосів¹⁾.

¹⁾ Розумовський, *op. cit.*, ст. 207—209.

Та всі ті ноти, як сказано, пропали безслідно. А тим більший жаль, що маємо письмений доказ високого стану тодішньої нашої музичної культури, — доказ писаний людиною Заходу! Німецький подорожник по Україні XVII ст., пастор Гербініус у книжці „*Religiosae Kyovienses Cryptae sive Kyovia subterranea*“, виданій в Єні 1675 р., пише про цей наш партесний спів ось які високі похвали:

„*Sanctius longe atque elegantius apud Graeco-Ruthenos colitur Deus, quam quidem apud Romanos. Psalmi enim aliquae sacri Patrum hymni in templis, accinente lingua vernacula populo, arte musica, in qua discantus, altus, tenor et bassus harmonia suavissima et sonora distincte audiuntur, quotidie ibi decantantur. Intelligit apud eos plebs promiscua, quae clerus, lingua Slavonica aut canit aut orat. Hinc omnis coniunctis clero vocibus eâ cantant harmoniâ ac devotione, ut audiens raptum me in êxtasi Hierosolymis esse primitivaeque ibi Christianorum ecclesiae faciem atque spiritum videre mihi viderer, eoque nomine Filium Dei, sacrorum Ruthenicorum simplicitati illacrimando, ex symbolo divorum Ambrosii et Augustini laudavi inquires: „Pleni sunt coeli et terra Maiestatis gloriae Tuae“.*

На іншому місті цієї книжки подає автор зразки київського нотопису.

Не забуваймо, що це говорив земляк таких музичних світочів, як Шіц, Фробергер, Розенміллер, Пахельбель.

Серед північно-східніх наших сусідів, на Московщині, щойно приблизно від половини XVII ст. почалася повільна європеїзація — через придбання частини України. До цього часу панувала там крюкова нотація й хомонія. Одначе, коли в нас крюково-строчний спів, як довго а радше недовго тривав, обходився без теоретичного підпертя і взагалі животів доривочним життям, то в консервативній та більш у собі засклепленій Москві цей архаїчний примітив культивувався свідомо та став навіть заборолом національно-церковного старовіря. Вже 1551 р. Стоглавий Собор завів офіційльні школи церковного співу. Повстали 2 школи, новгородська й московська із своїми теоретиками (всє ще XVI ст.): Шайдуровом, Василем і Савою Роговими, Степаном Голишем, Іваном Носом (ці два правдоподібно Українці) та Теодором Христіянином. Знаний уже в нашій княжій та післякняжій добі звичай творення варіантів напівів — не чужий впрочім і самій Візантії — дійшов тут до як найширшого примінення. Варіант даного напіву звався загально „переводом“. Впрочім такі різні варіанти звалися: „малое знамя“, „иное знамя“, „иной напѣвъ“, „великое знамя“, „великій напѣвъ“, „путь“ (себто „тенор“ строчного триголосу, про що

вище вже сказано), „иной переводъ“, „середной“ чи „большой переводъ“, а то й від імени композитора, напр. „Християниновъ переводъ“, і багато інших назв. Вкінці з'явилися й зовсім нові мельодії, але на старий зразок. Крюкове письмо, упрощене на Україні, в Московщині сильно ускладнювалося. Це було т. зв. „казанське знамя“ — письмо дуже круте й дрібничкове; кожня поодинокa невма писана напів тушем, напів цинобром, а вони носять різні назви, напр. „два в човні“, „стріла“, „змия“, „чаша“, „дербица“, „скамейца“ (лавка), „кобила“ тощо. Цього трудного письма не всі співаки вміли читати, тому Шайдуров додав до цих невм орієнтаційні букви, т. зв. „помѣты“. З початком XVII ст. існувало аж кілька різних підручників казанського письма та спроб його реформи, але ніодна з цих спроб не приймалася. Щойно 1668 р. Олександр Мезенець узявся за основнішу реформу церковного нотопису, ревідуючи книги та даючи нові „помѣты“, лекші до зрозуміння. Він також поклав кінець хомонії та привернув давнє „истиннорѣчіє“. Та із усіх цих його реформ лишилася лиш тільки ця остання, бо мимо його енергічних заходів вдержати що мога старі крюки та строчний триголос, повний квінт та октав, таки побідила партесно-мензуральна музика, що прийшла сюди з України ще в 1650-их роках. Що більше, вже в початках XVII ст. маємо перші спроби занесення цієї музики від нас у Москву. Патріярх Єрмоген в Кремлі є першим піонером цієї справи. Коло його мешкання був костел, звідкіля гомонів латинський спів. При цьому співі видався навіть такому патріярхові Єрмогенові, ревнителеві московського старовіря, московський строчний спів надто вбогим, і патріярх завів у своїй церкві київський партесний спів. Але всеж таки це був відокремлений випадок.

Щойно від половини XVII ст. в Москві почався на добре ширитися український партесний спів при ревній допомозі самого царя Олексі та його патріярхів, головнo „обновителя книг“ Нікона. Ось низка фактів.

В 1651 р. був у Москві київський співак Олекса Василів, а в січні 1652 р. поїхала з Путивля місія у Київ для набору співочих сил та придбала 12 співаків, між ними архидіякона братського монастиря Михайла. Дня 21 лютого цього-ж року бачимо між приїзшими до Москви навіть 2 Галичан: Теодора з Тернополя, визначного гармонізатора напівів, та Андрія з Бережан, побіч 9 Придніпрянців. В місяць опісля прибуло ще кільканацять Київлян. Ці всі приїзші оселилися у Москві на доживоття, ча-

стинно по домах різної придворної служби, частинно по манастирях, напр. в манастирі св. Андрія Стратилата коло Нескучного Саду. Того-ж року 1652 з'явився перший московський нотний кодекс, писаний ручно київською мензуралкою на 4 голоси, очевидно були це лише гармонізації старих напівів. Невдовзі прийшли до Москви ще знатніші київські сили: Олекса Лешковський і Клим Коновський. Вони 1656 р. взяли з Києва старця братського манастиря, Осипа Загвойського, вчителя хорового співу. По дорозі в Москву поступив Загвойський у чигиринську резиденцію гетьмана Виговського, де ще раз заспівав в крилосі манастиря, прощаючися з рідним краєм. Лешковський показав себе так далеко царським прислужником, що посмів вирвати насилу київському митрополитові Сильвестрові Косову співака Ваську Пикулинського та повезти його до Москви.

В межичасі, 1666 р., помер патріярх Нікон, ревний прихильник партесного співу, і знову повіяло на хвилю московським консерватизмом. Синод ще того самого року став на становищі одноголосного церковного співу. Одначе вже того-ж року, як подає історик Металлов¹⁾, відспівано триголосно „Возбранной воєводи“. І хоча якийсь час терлися й мішалися із собою два стилі: строчно-крюковий та лінійно-партесний, то цей останній таки здобував собі станицю за станицею. Уже тоді, під кінець XVII ст., появилася родовито московський теоретик партесного співу Йонакії Трофімов Коренєв, автор „Музикіи“.

Тепер прийшла чи не найважливіша подія в історії введення партесного співу в Московщині, — прибуття до Москви українського духовного композитора — Івана Коленди (чи Календи), — на жаль і його твори не збереглися, — та теоретика Миколи Дилецького.

Особливо над цим останнім застановляються історики. Стаття Дилецького стає тут о стільки виїмковою, що його теоретичний твір „Грамматика пѣнія мусикійскаго“ (1677) є самотнім збереженням пам'ятником нашої музичної культури цієї доби²⁾. На скільки знаємо, Дилецький уродився около 1630 р.

¹⁾ Прот. В. Металловъ, Очеркъ исторіи православнаго церковнаго пѣнія въ Россіи. 4 вид. СПетербург 1915.

²⁾ Повний наголовок твору: „Грамматика пѣнія мусикійскаго или извѣстныя правила въ словѣхъ мусикійскомъ, въ нихже обрѣтаются шесть частей или раздѣленій. Издадеся въ Смоленску въ лѣтъ отъ Рождества Спасителя нашего и Бога 1677 Николаємъ Дилецкимъ“.

в Києві. В Вильні, як сам у своїй праці про себе каже, студіював контрапункт під Замаревичем, опісля під Мельчевським¹⁾, студіював твори так „римських“ як і „православних“ авторів: „Елисея монаха, Івана Коленди, Зюськи, творця ветхаго, иже состави пѣсни мовсеовы въ концертахъ“, робив виписки з різних теоретичних творів. На основі цих виписок склав він свою згадану „Граматику“ в Вильні, видавши її опісля в Смоленську. В рік опісля написав він польською мовою скорочення цієї „Граматики“, а прибувши цього-ж 1678 р. до Москви, переложив цю скорочену працю на церковно-словянську мову під наголовком „Идея грамматики мусикійской“ з присвятою своєму протекторові Григорієві Строганову. 1681 р. написав він ще одну теоретичну працю, „Мусикию“, на основі подібної праці Коренєва. Цей сам Коренєв поробив деякі доповнення до первісного тексту „Граматики“ Дилецького. Дилецький помер мабуть 1700 р.

Годиться тепер приглянутися трохи його творові, цьому одиноко захованому пам'ятникові партесної музики. Існує він у двох редакціях, — рукописній копії, писаній 1723 р. в Петербурзі²⁾, та в кодексі Коренєва, перевиданому на ново й із замітками російського історика Н. Смоленського у Петербурзі 1912 р. Між обома текстами заходять лише дрібні різниці. На загал, висновуючи із розкладу навчального матеріялу праці та з численних нотних примірів (писаних уже круглими нотами), маємо в ній до діла з дивовижною мішаниною поступовости й доморослого примітиву. В розкладі матеріялу автор ні раз не зважає на систематику, дефініції у нього часто неясні. Зачиняє свою науку від справи виразу в музиці — „весела“, „сумна“ й „мішана“ музика, — опирається на середньовічній системі гексахордів, практикованій на Заході ще в XVI ст., але вже лише з рідка, з другої-ж сторони приключеві знаки тонацій, або як зове „клявішів“, доводить до нинішнього виду, однак подвійних знаків ще не знає. Та що найцікавіше, в нього з одного боку стоїть виразний заказ рівнобіжних квінт, октав, унісонів і... секст (!), а з другого боку в поданих нотних примірах власного помислу поповнює найжахливіші блуди в голосоведенню.

¹⁾ Мартин Мельчевський, визначний польський композитор коло половини XVII ст. Писав головню духовні твори з оркестрою та органами на італійський, частинно німецький, зразок.

²⁾ Архів Національного Музею. Львів, ч. код. 87.

Одначе чи твір Дилецького мав би бути достовірним дзеркалом тодішньої музичної культури на Україні, як це твердять московські вчені, передовсім сам Смоленський, що емпатично зве його твір „майстерством композиторської техніки“, — ми сумніваємося. Бо похвальні слова німця Гербініуса про київський партесний спів XVII ст. й ці жахливі блуди „педагога“ Дилецького трудно погодити із собою! Можливим здається, що запропашені партесні твори з часу до появи „Граматики“ стояли дійсно на європейському рівні, а тимчасом в Дилецьким slučajно зацілів якраз доморослий позер, що пишався цитатами з неперетравленої як слід польської поліфонічної музики й в сам раз до того надавався, щоби цю дрібною західньої культури імпонувати Москві! І справді цю дрібку культури там заціпити йому вдалося. Про його технічні недомагання каже наш історик Микола Грінченко:¹⁾ „...це власне музикальна середньовічна реторика, як, наприклад, теорія контрапункту, який в ті часи на Заході був вже дуже поширений, але повного знання котрого бракувало нашому музиці-вченому“.

Та ці грубі технічні недомагання водночас не перешкоджували Дилецькому бути сфанатизованим „западником“ і до ірмольогійного співу відноситися скептично. Це все, що про нього на основі його твору мусіли ми сказати, заставляє нас відноситися до нього з великою обережністю.

Ще одну історично цікаву рису нашого тодішнього музичування відкриває нам твір Дилецького, а саме звичай перетворювання церковних напівів в інший спосіб, як це водилося за княжої доби в „великих“ і „малих розспівах“, чи в московських „перелогах“. А саме, дана мельодія діставала інший текст, новочасний, в римовано-ритмічній формі й при тім перемінювалася з давньої ритмічно неозначеної рецитації у ритмізований хорал, часом навіть із зовсім новими мелізмами на західній, італійський, зразок. Таке перетворювання напівів звали „фантазуванням“, а перетворену вже мельодію „фантазією“. Зразки таких „фантазій“ подає Дилецький. Не brakло й відворотних випадків „фантазування“, коли пісню нераз навіть і світську перероблювано на церковну, і то літургічну.

Впрочім у цьому „фантазуванні“ є Дилецький дитиною своїх часів. В добі швидкого розвитку партесної музики навіть одноголосний дяківський спів, і то навіть у глухій провінції, не

¹⁾ М. Грінченко, Історія української музики. „Спілка“. Київ 1922, стр. 139.

встиг ніяк охоронитися перед тим західнім впливом, хочби лише мінімальним. Доказом цього численні рукописні ірмольогіони XVII ст., писані сільськими дяками. Чимало таких ірмольогіонів знаходиться у наших львівських бібліотеках та музеях. Кожен з тих ірмольогіонів подає льокальні відміни гласових напівів, і коли би ми ті відміни порівняли до прототипічних форм напівів, помітили би ми непрочислену кількість явищ асиміляції і дісиміляції, переплутань і перехрещень, а навіть „латань“ одного напіву уривками іншого, як воно звичайно в народі буває. Та найхарактеристичнішими часовими рисами цих ірмольогіонів є нахил до правильної ритмізації (частинно вплив народньої пісні, частинно слід звичаю „фантазування“), принагідне вводиття новітніх, „латинських“ мелодичних орнаментів і врешті сам нотний правопис. Напиви нотовані будьто скрізь одним альтовим, будьто напереміну сопрановим, альтовим і теноровим ключем. Деякі з них з одним бемолем як сигнатурою, то знову побіч постійного бемоля для *si-bemol* друге обниження *mi-bemol* приходить як акціденція (знак лише при даній ноті, скільки разів вона прийде, а нераз при ключі поставлений). Ще пізніші ірмольогіони, з 1680 — 90 р., мають повязані вісімки, а навіть подекуди й шіснацятки.

Відчуто тепер потребу устійнити ірмольогійні напиви через зредагування нового, офіційального ірмольогіону, поправленого фаховими знавцями церковного співу. Зроблено це невдовзі у Львові 1700 року.

Та заки говорити мемо ширше про цю важну подію, маємо по дорозі — таки на нашому львівському ґрунті — до занотування одну дату до історії партесного співу на Західній Україні. Оце „Реєстръ нотовихъ тетрадей“ львівського братства з 1697 року¹⁾ вчислює аж 267 творів на 3—12 голосів під ось якими іменами композиторів: Дилецького, Гавалевича, Завадовського, Лаконенка, Колядчина, Чернущина, Бишовського, Мазурка, Пікулицького, Шаваровського, Яжевського, побіч деяких анонімів. Очевидно, на цих голих іменах мусимо пристати, — з творів нічого не лишилося.

Тепер приходимо до наміченої події в історії ритуально-церковного співу. В 1700 році у Львові вийшов перший друкований ірмольогіон, досіль були вони лише ручно писані. Це

¹⁾ „Укр. Загальна Енциклопедія“. Коломия, зш. 25. „Україна“ (історія музики), півсторінки 498—501 (подає доц. Ф. Стешко).

перша того роду друкована книга на всій Україні. Її повний наголовок; „Ирмолой, си естъ осмогласникъ, отъ старыхъ рукописныхъ экземплярей исправленный, благочиннаго же ради пѣнія церковнаго трудолюбіємъ иноковъ общежительныхъ обитатели Св. Вмуч. Христова Георгія, въ катедрѣ Епископской Львовской, новотипомъ изданный року Божія 1700, мѣсяца Октоврія, въ 9-ий день“. Редактором цього ірмольогіону є Осип Городецький, про якого нічого ближчого не знаємо. На початку книги стоїть передмова Осипа Скольського, ігумена св.-Юрського монастиря. В передмові сказано, що „православно-католическая Церква“ досіль не мала друкованих нотних книг, а писані виказували різні неточности в напівах, тому отсе виходить перша друкована книга напівів. Книга поділена на 4 відділи, на кінці стоїть „Скара albo реєстръ ирмосовъ“.

В 4 роки по появі найшовся один примірник львівського ірмольогіону в Куряжському монастирі в Харкові, а в половині XVIII ст. вживав його вже Київ-о-братський монастир. Впрочім появилися нові його наклади в: 1709, 1760, 1775, 1794 роках. Навіть у Московщину сягнув цей ірмольогіон, ставши там підвалиною усіх дальших реформ дяківсько-церковного співу.

Около 1700 р. зустрічаємося з новим явищем української духовної музики, що зродилося також під західнім впливом, а його правдоподібною вітчиною є Київ-о-Могилянська Академія. Це рід церковно-народної пісні із усіми ціхами народніх пісень, римованим текстом і правильним музичним ритмом, частими повтореннями мельодичних членів та виразною двоколінною (А—В), а то й триколінною (А—В—С) формою пісні. Вплив західнього бароку відбивається тут у першу чергу в ритміці; ритміка західніх суїтових танців в роді паванни, галіярди, сарабанди, навіть менуета не належить тут до рідкостей. Подекуди не брак навіть каденційних мелізмів і зворотів, яких вітчиною є італійська монодія доби Монтевердія, Каваллія, Честія чи Страделлі. Ці пісні, можна сказати, є неначе знароднілою формою партесної музики. Звано їх загально кантами або псальмами. Головними носіями цієї творчости були спудеї Київ-о-Могилянської Академії та ставропигійських шкіл. Ці псальми й канти списувано в збірники київською нотацією, найчастіше на 2 або 3 голоси (2 тенори й бас, а можливо, що — для хатнього вжитку — були це 2 вокальні голоси й інструментальний підвід, „basso continuo“ на клявікорд, клявесін чи бодай гусли). Ці канти — як кожна українська церковно-музична й взагалі культурна но-

вина — діставалися також у Московщину. Російський історик Фіндейзен в своїх „Очеркахъ по исторіи музыки въ Россіи“ подає зразки таких кантів-псальмів, списаних у збірці „Псальмы душеполезныя“ (з перших років XVIII ст.).

Ще цінніший зразок українського 3-голосного канту XVII — XVIII ст., технічно бездоганий, а інвенційно який-же дивно близький аналогічним творам Заходу, та таки не лишений ріднього українського кольориту, — подає Ст. Смоленський¹⁾ на основі подібної рукописної збірки, перехованої в „Синодальн. Училищі“ в Москві²⁾. Це кант св. Миколаєві Чудотворцеві, нотований на 2 сопрани й бас (чи може яке інструментальне „continuo“) [текст відокремлений від нот, іде долом сторінки, в репродукції нечиткий].

Бачимо там дорійський лад у такій формі, як оперує ним тодішня західня музика, з модифікаціями, що надають йому характер новітнього G-moll. Ритм пригадує знову італійську паванну. Досить, що оцей кант міг би носити на собі підпис навіть якого Гаслера, Шіца чи хочби Пенкеля³⁾, — і якщо оці київські партесні творці, що викликали таку пламенну похвалу Гербініюса, визначалися справді такою майстерною фактурою, як оцей останній кант, — то просто стократно шкода, що вони запропастилися!

Дійшовши до межі XVII—XVIII ст., можемо вже сказати, що ці обі сильні галузі нашої церковної музики: властивий партесний спів та його знародніла відміна, канто-псальмова творчість, — мимо запропащення такої сили пам'ятників, — лишилися й на дальше історичною основою нашого церковно-народного співу. В дяківському співі, — поза ірмольогійно-октоїховими гласами, що позістали аж до сьогодні в своїй рецитаційній формі, — находимо ще рештки партесівщини в виді деяких льокальних літургичних напівів, головню „Херувимської“, часто цікавих своєю ритмікою, що зраджує впливи галіярд і сарабанд. Ці напиви могли повстати нерідко через „фантазіювання“, про яке говорить Дилецький, — а в них міг би хто найти може й не одну світську, західню мельодію (напр. в молодшій верстві: оперну арію або

¹⁾ Ст. Смоленский, О древнерусскихъ пѣвческихъ нотацияхъ, ст. 112, табл. 15 (факсиміле).

²⁾ Число кодексу 927, карток 57.

³⁾ Ганс Лео Гаслер (1564—1612) і Гайнріх Шіц [Szütz] (1585—1672), німецькі духовні композитори; Вартоломей Пенкель [Pekiel], польський духовний композитор цей-ж доби.

й шматок якої інструментальної сонати), тільки приакомодовану до стилю нашого церковного співу, наче переодягнену в східну рясу. Не менш сильну традицію створила й тамта більш народня галузь, а саме канто-псальмова творчість. Вона дійсно створила муровану стилістичну підвалину для всякої дальшої духовно-народньописенної творчості. Хорали пізнішого „Богогласника“, а навіть численні релігійно-народні пісні, що творилися поза межами „Богогласника“, в відношенні до великих свят чи в честь поодиноких Святих, також і лірницькі покайні канти — ба навіть і цей може наймолодший їх тип, цебто „маршові“ воскресні пісні, — це все виросло не на іншій почві, як саме на тій київській чи львівській, взагалі бурсацькій, піснетворчій основі. Безперечно, що з поступом часу наплило тут ще більше західнього первня, але воно все асимілювалося до духа народу й обряду.

Тепер знову погляньмо на Московщину, якими шляхами покотилася там історія нової музичної культури, защеПЛеної Українцями. На зразок наших бурсацьких кантів та псальмів пише в 1690-их роках Василь Тітов пісні до віршованої псалтирі Симона Полоцького на 4 голоси, Тихон Макаревський на кінці свого теоретичного твору „Ключ мусикійскаго пѣнія, согласна и чинно сочиненнаго“ вміщує власну композицію „Єктенії великої“ на 7 голосів, вкінці Бобикін, Віноградов та інші, ще молодші, під напором італійщини, введеної „європеїзатором“ Петром Великим, доводять партесний спів до манери, а навіть аж до карикатури. Доказом цього характеристичні додаткові назви деяких літургічних частин, напр.: „Херувимская бемолярная“, „полупартесная“, „съ трубой“, „съ выходками“, що нагадують подібні наївні помисли Нідерландців XV ст. Скільки голосів в оцих творах доходить до 12. Традиція цього звихненого партесного співу тягнеться аж до половини XVIII ст., як не дальше. Досить, що склад придворного царського хору, а згодом і хорів по всіх більших російських містах, є впродовж усього XVIII ст. майже виключно український.

Що знову торкається одноголосного ритуального напіву, то, як уже сказано, зреформований львівський ірмольогіон знаходить дорогу до Росії, де його кілька разів передрукували. Але до чергової реформи книг прийшло там щойно 1766 р. В тому-ж році в Москві басист придворного хору Гаврило Головня, Київлянин, видав при допомозі свого земляка, друкаря Бишковського, перший автохтонно-російський друкований ірмольогіон з теоретичною передмовою. На його зміст складалися

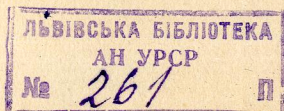
очевидно всі ті самі напіви, що їх уживано в українській церковній практиці, отже київський, грецький, болгарський, сербський. 1769 р. наказав синод у Москві друкувати ще один Ірмо-льогіон, Обиход, Октоїх і Празники. При ревізії „Обиходу“ працювало двох українських хористів: Петро Синьковський та Яків Лавлинський.

Впрочім про оригінальну українську церковно-музичну творчість першої половини XVIII ст. (до золотої доби) не маємо ніяких звісток. Одначе мимо всіх страхіть, звязаних з московськими війнами та насильствами цієї доби (погром Мазепи, зруйнування Батурина, Полуботківщина, тощо), стан музичної культури на Україні напевно не був найгірший, як різні подорожні по Києві говорять однозгідно про ревне плекання музики в Могилянській Академії. Говориться і про симфонічну оркестру й про твори Палестріни, — цей певно не був тоді там новиною, — та Скарляттія (мабуть Олександра Ск., творця опер), а дехто згадує навіть Йогана Севастіяна Баха! Анальогічний стан речі можемо собі відтворити відносно музики на гетьманських дворах, а то й придворних капель поодиноких українських магнатів в роді Милорадовичів та Маркевичів.

Існують на галицькому ґрунті, в Бібліотеці Народнього Дому у Львові, рукописні кодекси трьох партесних Літургій, датованих значно пізніше, вже на початку XIX ст., — Літургія Ганкевича з датою 1818, „*Missa vocum 8, Tarnopol*“ з д. 1831¹⁾ і Літургія Комаринського 1836²⁾. Всі три восьмиголосні, деяких голосів бракує. Мимо такого пізнього датування стилеві ціхи всіх трьох Літургій промовляють за прийняттям часу їхньої появи десь коло половини XVIII століття. Побіч цих доморослого примітиву, — як часте октавовне здвоювання голосів, незручне (хоча з другого боку часом історично цікаве) вводиття переходових нот, рівнобіжні квінти й у всіх трьох Літургіях виключне чисте C-dur без найменших модуляцій та акціденцій — находимо варті завваги мелодичні риси, що недвозначно вказують на часи на-родин т. зв. „гальянтного стилю“ на Заході (остатки доби Гендля

¹⁾ Порфірій Бажанський, що колись сам мав цей кодекс, поправив невиразну дату хибно на 1800 і під тою датою згадав цей твір усвоїй звісній „Історії руского церковного п'янія“ (Львів 1890). Правда дата стоїть в альт. голосі.

²⁾ Бібліотека Нар. Дому, Львів: Літ. Ганкевича ч. 193, тернопільська 176, Комаринського 77. Місце походження першої й останньої — після Бажанського — Кристинопіль.

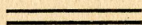

й Баха із сучасно ростучим італійсько-оперним гомофонізмом і кольоратурою — Перголезі, Анфоссі, Фео, Лео, Льогрошіно, Доменіко Скарлатті).

Оцей відлам партесної музики першої половини XVIII ст., як його представляють нам оці три галицькі Служби Божі, мусів, попри всю згадану тоді пануючу італійщину, підлягати куди більше ось такій гіршого сорту польській духовній музиці часів „короля Саса“, що її продюковано масово, звичайно анонімово, майже в кожному що трохи заможнішим провінціональним монастирі. І так отсі польські монастирі розносили оцю дилетантщину, яку знову наші доморослі композитори наслідували, і то часто із ще меншим як їхні первовзори підкладом музичної культури.

Та не цьому найбільш дивуватися. Культурне життя наших західніх окраїн в оцю добу подає взагалі невеселий образ. Алеж справжнім тут дивоглядом є те, що нам кажуть пізні дати вище описаних Служб Божих, що сягають аж у глиб 1830-ох років! Значить, аж так довго держався в нас оцей звироднілий барок, коли тимчасом уже з початком 1830-их років іде на всю Галичину нове світло з Перемишля!

Тимчасом по тих усіх світлих і менше світлих перипетіях нашого старшого партесного співу, приходить найсвітліша доба в історії українського музичного мистецтва — золота доба, про яку сказати можемо, що хочаби й найкращі пам'ятники старшого партесного співу заціліли, то вони таки ніяк не могли би рівнятися з пам'ятниками золотої доби, з якої майже нічого не пропало для нас.

Прачоловік і праоб'явлення.

(*Dr. St. Sampara — Primus homo et revelatio primitiva*).

(Продовження).

§ 3. Давнина людського роду.

1. Четверична епоха кенозоїчної формації.

В порівнанні з віком нашої планети, людина появилась на ній досить пізно й живе ще не дуже довго. На основі найновіших геологічних, палеонтологічних, антропологічних і археологічних дослідів жив чоловік в Європі вже на початку четверичної епохи, значить найменше 50.000 літ перед Христом¹⁾. Вік людства треба съгодні числити на стільки десятків тисяч літ, скільки передше начислювано йому одиниць тисяч²⁾.

Четверична епоха останньої, геологічної, кенозоїчної формації із своїм плейстоценом — ділювіальною добою, ледовими й міжледовими періодами й найновішою алювіальною добою-гольценом, не могла тривати менше 50.000 літ. Цілість ледової доби оцінюють навіть такі умірковані геологи, як Обермаєр, на пів мільона літ³⁾.

Ледова доба не тривала безпереривно. В ній були міжледові, теплі періоди з питомою собі рістнею та звіринним царством. В альпейському ледовому комплексі розрізняють ге-

¹⁾ Dr. Hugo Obermaier, *Der Mensch der Vorzeit*. Berlin-München 1912, ст. 337. Порівн. Dr. Robertus Köppel S. J., *Ultimae investigationes de aetate generis humani* („Biblica“, 15, 1934, ст. 424).

²⁾ Dr. Köppel S. J., *Das Alter der Menschheit* („*Stimmen der Zeit*“, Oktober 1928, ст. 31—32); Dr. Hubert Junker, *Die Biblische Urgeschichte*. Bonn 1932, ст. 22—24.

³⁾ H. Obermaier, *Urgeschichte der Menschheit*. Freiburg in Br. 1931, ст. 176: „...scheint uns eine ganz allgemeine Veranschlagung des gesamten Eiszeitalters auf mindestens etwa 500.000 bis 600.000 Jahre keineswegs übertrieben“.

ольоги чотири ледові періоди: Вірм, Ріс, Міндель, Гінц (по назвам рік) і три міжледові, теплі періоди: Ріс-Вірм, Міндель-Ріс і Гінц-Міндель ¹⁾).

В північних краях відповідають цим періодам три періоди: останній ледовий час — замерзнення Висли; передостанній або третій з кінця — замерзнення ріки Saale й Ельстер і найстарший ледовий час — замерзнення Лаби ²⁾).

Загально одначе ділять плейстоценову — ділювіальну добу на три часті: плейстоцен вищий або кінцевий, середній і нижчий.

Як довго тривали ледові й міжледові періоди, геольоги не дійшли до останніх вислідів. Певним є, що ледові періоди дуже довго тривали в нижчому плейстоцені. Майже певним, що від тоді, коли останній ледовик дійшов до максимум і вже не поширювався, а навпаки почав топніти, отже від тоді аж до початку християнської ери, проминуло не менше, як 25.000—30.000 літ ³⁾).

До четверичної епохи належить теж ділювіальна доба — гольоцен, що сягає до 13.000 літ перед Христом і має дві епохи: 1) останнє таяння ледів у Швеції і 2) лагідний клімат.

Хронологію цілої четверичної епохи можна представити схематично ⁴⁾ так, як це зроблено на стор. 21.

Хронологічний порядок і розложення ледової доби установлені головню на основі дослідів в європейських краях. Вони одначе згоджуються з дослідями, поробленими на інших континен-

¹⁾ А. Penck u. E. Brückner, Die Alpen im Eiszeitalter. Braunschweig 1901/09; J. Partsch, Die Eiszeit in den Gebirgen Europas zwischen dem nordischen und alpinen Eisgebiet („Geographische Zeitschrift“, 10. Leipzig 1905); E. Werth, Das Eiszeitalter. Berlin—Leipzig 1917; Barthel Eberl, Die Eiszeitenfolge im nördlichen Alpenvorlande. Augsburg 1929.

²⁾ Порівн. Н. Obermaier, Urgeschichte der Menschheit, ст. 177.

³⁾ Н. Obermaier, Urgeschichte der Menschheit, ст. 175: „De Geer gelangte durch Zählung der Schlammsätze des zurückweichenden Nordeises zu interessanten wenn auch keineswegs lückenlosen Ziffern, und wir werden uns kaum der Gefahr, eines größeren Irrtums aussetzen, wenn wir die seit dem Ende des Maximums der jüngsten Vereisung verflossene Zeit auf rund 25.000—30.000 Jahre veranschlagen, eine Zahl, zu welcher, auf verschiedenen Wegen, annähernd auch eine ganze Reihe weiterer Geologen gelangte“.

⁴⁾ Порівн. таблиці R. Köppel, Uferstudien am Toten Meer („Biblica“, 13. Roma 1932, ст. 14—15); Ultimae investigationes de aetate generis humani („Biblica“, 15, 1934, ст. 428—436); Urgeschichte des Menschen („Naturhistorisch Maandblad“. Maastricht, 19, 1930).

ЧЕТВЕРИЧНА ЕПОХА

Періоди:	Роки:		Гео- л огіч- ні добі:	Діловіальна доба або плейстоцен		
	1	6.000—13.000	Діловій або голццен	Кінцевий пл.	Середній пл.	Нижчий плейстоцен
Християнська ера	1	6.000—13.000				
Безпосередні роки перед Християнською ерою аж до дуже доброго клімату		25.000—30.000				
Останнє таяння ледів у Швеції						
Таяння ледів північних країв аж до Швеції						
Максимум останнього ледовика — північна Німеччина						
Остання часть середнього плейстоцену: 1) поширення, 2) таяння ледовика „Вірм“						
Остання міжледова, тепла полоса „Ріс-Вірм“		?				
Передостанній ледовий період сер. пл. „Ріс-Saale-Ельстер“		Тривання ?				
Міжледовий період „Міндель-Ріс“		?				
Ледовий період „Міндель“		?				
Міжледовий період „Гінц-Міндель“		?				
Ледовий період „Гінц“		?				
Третична епоха — кінець останнього її періоду — пліоцену		500.000—600.000				

тах і тому можна їх поширити на Азію, Африку, Північну й Полудневу Америку й Австралію¹⁾.

Четверична епоха із своїм ледовиком, кліматом, рістнею і чоловіком, це одна з найкоротших епох. Всі попередні епохи тривали без порівняння довше.

Третична епоха (тієї самої кенозоїчної формації), що була безпосередно перед четверичною і ділиться на чотири доби: еоцен, олігоцен, міоцен і пліоцен, тривала кілька разів довше, бо кілька мільонів літ. Перша половина третичної епохи мала підтропічний клімат і таку саму рістню та звіринний світ. Друга половина була вже дещо холодніша й на вершках гір появилися перші ледівці. В цій епосі уформилася наша планета приблизно в цей самий вид, що його має сьогодні. Континенти, головний діл водний, а також пасма гір, з деякими тільки змінами, як відділення Азії від Америки, відірвання деяких частин континенту, повстання нових островів, тощо, заховалися до нинішніх часів.

Ще довшими й гарячішими були попередні геологічні формації: мезозоїчна, палеозоїчна й азоїчна. Докладне обчислення літ тут майже неможливе. Грубі мільйони літ, що їх подають геологи, це радше здогадне ніж наукове обчислення. Все таки, щоби з огненої маси, з примітивної матерії, могла була природно розвинутиися наша земля, охолонути й упорядкуватися аж до того ступня, щоби прийняти й розвинути в собі життя, на це не вистарчали тисячі, але були потрібні мільйони літ.

Сліди чоловіка видні щойно в останній, кенозоїчній формації, то значить кілька мільярдів літ від хвилі остигання нашої землі, а ще більше від моменту згущування примітивної матерії й відірвання огненої, земської маси від свого осередка — сонця. (Гляди таблиця на ст. 23).

2. Третичний чоловік.

Хоч сліди людського існування в Європі сягають найменше 50.000 літ узад від початку Християнської ери, то одначе певним

¹⁾ А. Nehring, Über Tundren und Steppen der Jetzt- und Vorzeit. Berlin 1890; W. Sörgel, Löss, Eiszeiten und paläolitische Kulturen. Jena 1919; Paul Woldstedt, Das Eiszeitalter. Grundlinien einer Geologie des Diluviums. Stuttgart 1929, n. Obermaier, Die eiszeitliche Vergletscherung Spaniens (A. Petermanns, Geographische Mittheilungen. Gotha 1921); Urgeschichte der Menschheit, ст. 159—162; Leo Picard, Geological Research in the Palestine Judean Desert. Jerusalem 1931; A. Mallon, R. Köppel, R. Neuville, Teleilat Ghassul, Comptes rendus des fouilles de l'Institut Biblique Pontifical. Rome 1934.

ВІК ЗЕМЛІ

Початок Хр. ери	Кенозоїчна формація					Мезозоїчна — секундар- на формація	Палеозоїчна — примарна формація				Архаїчна — азоїч- на фор- мація					
	Четве- рична, ледова епоха		Третична епоха													
	Алювіальна доба — гольоцен	Ледова доба — плейстоцен	Пліоцен	Міоцен	Олігоцен		Еоцен	Крейда	Юра	Тріас		Пермська формація	Углева форм.,	Девонічна форм.	Сілюрична форм.	Камбрійська форм.
Р о к и :																
1	—13.000—500.000— міл. літ					?	?	?				?	?	?	?	Міліярди літ
Е р и ж и т т я :																
Найно- віший вік землі Ера людини		Новий вік землі. Ера савців				Середній вік землі. Ера плазунів			Старший вік зем- лі. Ера праростин, безхребетних, беззвірят і риб				Початок землі. Остигання. Творення скорупи. Без життя			

є, що це не перші сліди чоловіка. Європа ані своїм географічним положенням, ані кліматом, ані природними багатствами не вказує на те, щоби вона була колискою чоловіка. Перший початок людства був поза Європою, найправдоподібніше в Азії.

Заки отже прийшов чоловік до Європи, жив вже передше, може й довгі віки, в інших частинах світу, а на наш континент зайшов або шукаючи нових областей або, що правдоподібніше, гнаний бідом і катаклізмами.

Найстарші, знані сліди європейської людини в ледовій добі не є слідами першого поселенця Європи. До нині віднайдено дуже мало тих слідів у землі, і тому майбутні дослідження можуть віднайти ще старшого чоловіка на європейському терені. З цього ясным остане, що перша поява чоловіка в Європі ще не досліджена, а тим менше досліджена загалом перша поява чоловіка на землі.

Чи жив уже чоловік у третичній добі, це питання покищо без позитивної відповіді.

Третична доба, особливо в своїх двох останніх періодах, міоцені та пліоцені, мала можливий, теплий клімат, буйну рістню, добре розвинені вищі савці, була отже пригожою, щоби вже у ній міг появитися чоловік. Одначе до нині не доказано ще переконуючо, чи в цій добі дійсно існувала людина. Рештки людських костей, що мали б бути з цієї доби, є дуже сумнівні й не витримують критики. Одинокий зуб, приписуваний третичному чоловікови, „*Anthropodus Schlosser*“, що переховується в геологічному Інституті в Тібінген, не належить третичній людині¹). Інші докази також не мають переконуючої сили. Тому існування третичного чоловіка належить до наукових здогадів. Його можна тільки висновувати з пригожости клімату й так званої еолітичної культури.

Передпалеолітична, ранньо-камінна або еолітична доба не є здогадом, але дійсністю. Заки ще почав чоловік обробляти камінь й утворив старо-палеолітичну культуру в четверичній епосі, уживав вперід цілком необроблюваний камінь, просто з природи, або розбивав камінь об камінь й обробляв відломки тільки згрубша. Ця еолітична культура є дуже пливким ґрунтом на доказування існування чоловіка, бо сьогодні досить тяжко ствердити, чи якийсь необроблений камінець, що має вигляд ручного клина-довбача або іншого знаряддя, не повстав випадково через природне ділання води, через тиснення, стирання, ударення й відколення, але що його витворив і уживав чоловік. Було би можливим щойно тоді ствердити, що такі камені з третичної доби є оброблені людиною, якщо б у третичній добі або іншій геологічній формації віднайдено сліди людського житла з такими знарядями. Одначе таких слідів досі не найдено²).

3. Людина в ділювіяльній або четверичній добі.

Перші певні сліди існування людини в Європі, що заховалися до сьогодні та свідчать про фізичну будову й душевні здібності давнього європейського жителя, це рештки людських костей і деякі камінні знаряди. Їх найдено глибоко під землею

¹) R. v. Zittel, Grundzüge der Palaeonthologie München-Berlin 1923, II, 4, вид. ст. 652; R. Köppel, Das Alter der neuentdeckten Schädel von Nazareth („Biblica“, 16, 1935, ст. 58).

²) Порівн. Н. Obermaier, Urgeschichte der Menschheit, ст. 151 і 152.

з різних періодів четверичної епохи, починаючи вже з нижчого плейстоцену. На основі цього геологічного положення знахідок обраховувано приблизно їх вік й уложено їх в часовій та простірній черзі. Таким способом створено найдавнішу історію передісторичного й безісторичного європейського жителя.

Само собою зрозуміле, що те відтворення найдавнішого життя людини не є ані повне ані подрібне. Воно не відноситься навіть до якоїсь області, або до якогось племені, бо ізза великих кліматичних змін ледової доби, на тому самому місці, в різних часах, були різні племена й різні культури. Там, де передше, в часі давнішого, міжледового, теплого періоду, була вже дещо розвинена культура, з наступним зимним часом — ледовиком, вона зникла, бо мешканці утікали туди, де було можливе життя. З відступом леду та приходом міжледового теплого періоду, заходили на те саме місце інші племена із зовсім іншою або майже ніякою культурою. Відси береться, що на тому самому місці, в нижчій, геологічній формації стрічається нераз вища культура, а у вищій, ближчій до нас, нижча культура. Це нерівномірне чергування культур є слідне майже на кожному місці, де тільки є слідне давне, людське життя.

Найстарші дії передісторичних народів не мають жадних прямих доказів, тільки непрямі, якими є камінні знаряди. Камінь, що його уживав передісторичний чоловік як своє оруддя та приспособляв його по можности до своєї цілі, заховався добре під землею до нинішніх часів і становить одинокий позитивний доказ культури колишнього чоловіка. Ця найстарша, сьогодні знана, людська культура, від свого головного знаряду — каменя, зветься камінною.

Довгі періоди часу оброблювання й уживання каменя як знаряду — діляться загально на три доби культур: палеолітичну, мезолітичну й неолітичну.

Найдальше в глиб праісторії сягає палеолітична культура, що обіймає у собі кілька поступенних культур і ділиться на старо- й молодопалеолітичну культуру.

Найближче до нас, бо вже до історичних часів, сягає неолітична культура, що теж має у собі кілька переходових культур, аж до бронзової доби включно.

Неолітична культура в Європі припадає на новіший час геологічного, алювіяльного періоду, отже тоді, коли на сході, в Азії, а на полудні, в північній Африці, вже були розвинулися високі культури. 2000 літ перед Христом європейські племена

із своєю камінною культурою належать ще до праісторії, в Азії й північній Африці натомість це вже стисло історичні часи з повним суспільним і культурним уладженням.

Найстарша камінна доба, що зветься старо-палеолітичною й сягає правдоподібно в передостанній, міжледовий період, отже на кінець нижчого плейстоцену, починається так званою прашельською культурою.

Камінні знаряди цієї культури, віднайдені в околицях Ам'єну, мають грубий і безформений вид, але на них слідне вже людське не випадкове оброблювання, слідна розумна воля, що приказувала розколювати, лупати й оббивати кінці каменя, щоби зробити собі пригоже знаряддя. Означена форма знаряддя ще не знана. Уживано прості, більші й менші, відколені, камінні скалки. Більшим скалкам оббивано кінці й так повстав ручний клин, менших уживано так, як вони відкололися, і відповідно до їх придатности, вони служили як шкробачки, ножі, вістря. Рештки костей звірячих пород, що знаходяться на місцях знахідок цієї культури, дозволяють відсунути цю культуру аж в нижчий плейстоцен.

Передшельська культура, хоч як вона давня, не є одначе першою культурою. Найправдоподібніше мала вона свою старшу пспередницю, в якій чоловік зовсім не обробляв і не відскалював каменя, але користувався ним, взятим просто з природи, таким, яке було, уживаючи теж костура та звірячих костей. Про ту старшу культуру не можна однак нічого певного сказати.

Чоловік, що творив прашельську культуру незнаний. Антропологи зачисляють до нижчого плейстоцену маверську шелепу (*homo heidelbergensis*¹⁾ і канамейського чоловіка (*homo kanamensis*), віднайденого 1932 р. у східній Африці, коло озера Вікторія — Njansa²⁾. Також правдоподібно пекінські знахідки (*Sinanthropi Pekinenses*), найдені в рр. 1929—31, припадають на кінець нижчого або на початок середнього плейстоцену.

З початком середнього плейстоцену розвивається так звана шельська культура (від головного місця знахідок знарядів Chelles — міста, на схід від Парижа, над Марною). Ціхою цієї

¹⁾ Порівн. Dr. H. Obermaier, *Urgeschichte der Menschheit*, ст. 183; G. Mac Curdy, *Human Origins*. New-York-London 1924; E. Werth, *Der fossile Mensch*. Berlin 1921/28; H. Weinert, *Menschen der Vorzeit*. Stuttgart 1930.

²⁾ Порівн. R. Köppel, *Ultimae investigationes de aetate generis humani* („Biblica“, 15, 1934, ст. 426).

культури є вже оформлені, яйцеваті й подовгасті, ручні клини, довбачі з кременя, кварциту й іншого каменя, а також добре розвинене дрібне виробництво малих відломків, скалок. Ця культура розвинулася найкраще на початку останнього, міжледового, теплого періоду й була поширена в Африці, Італії, Піренеях, полудневій Англії й у Франції, але її творець теж незнаний. Людські кости, віднайдені в рр. 1911—1915 в Piltown, у полудневій Англії, а також в Oldoway і Kanjera у східній Африці, належать до цієї самої геологічної доби, що й шельська культура.

Слідуюча культура старого палеоліту, що є природним продовженням шельської, це ашельська культура, від Saint-Acheul, передмістя Ам'єну. Ця культура припадає на другу половину останнього, міжледового, теплого періоду. Вона відзначається досконалим викінченням камінних знарядів і поширена в полудневій Європі, а також її сліди знаходяться у середній Європі: над Реном, в полудневій Баварії, на Моравії й у Польщі.

Всі ці культури старого палеоліту поширені головню в околицях Середземного моря, отже в полудневій і західній Європі. З цього можна висновувати, що вплив народів цих культур був з полудневої Африки.

В північних і східних краях Європи розвивалася у тому самому часі прамустієрська культура, що при кінці останнього міжледового теплого періоду створила мустьєрську культуру (від Le Moustier, Département Dordogne), яка закінчила старо-палеолітичну добу.

Мустьєрська культура мала свій початок на півночі, в прамустієрській культурі, що в свою чергу розвивалася поступово довгі віки й переходила подібні ступені як полуднева культура (прашельський, шельський й ашельський ступінь). Головні свідки прамустієрської культури це знахідки з околиць Липська, Магдебургу, у Тавбах-Ваймар-Ерінгсдорф і в багатьох місцях Швайцарії¹⁾. Також знахідки в печері в Крапіна належать до останнього, міжледового, теплого періоду середнього плейстоцену.

Хоча мустьєрська культура почалася на півночі, то однак там не дійшла вона до повноти свого розвитку. Коли на кінці останнього, міжледового, теплого періоду почали замерзати пів-

¹⁾ Н. Obermaier, Urgeschichte der Menschheit, 189—190; Südrussland, Paläolithikum (Reallexikon der Vorgeschichte, Berlin 1929); В. І. Крокос, Інструкція до вивчення четверичних покладів України (четверичний період, випуск 3 за 1931 р.). Київ 1932.

нічні краї, мусіли жителі тих країв посуватися на полудне, де ще було дещо тепліше підсоння й тут, по довгик віках, злялася їхня північна прамустієрська культура з полудневою, що в свою чергу була продовженням ашельської культури. В полудневій Франції й Еспанії ці типи полудневої й північної мустієрської культури міняються дуже часто в наверстуваннях: полуднева-північна, північна-полуднева. Ця культура поширена не тільки в північній, полудневій і західній Європі, але теж у східній, в Галичині, Угорщині, Італії, на Балкані, в полудневій Україні та на Кримі. Творець цієї культури це неандертальський чоловік, що полишив по собі дуже багато слідів, цілих кістяків, щелепів і черепів. Важніші з них: знахідки в Неандерталь, на Гібральтарі, в Баньоляс, Ля Нолет, Арсісір-Кір, Малярно, Шапель-о-Сен Феррасі, Ле Мустіє, Ля Кін, Спі й багато інших. Череп, віднайдений 1929 р. недалеко Риму, на луці Саккопасторе коло нонментанського мосту, багато старший за неандертальські знахідки, але належать теж до цього самого типу.

З решток матеріальної культури можна оправдано висновувати, що творець найстаршої палеолітичної культури був розумним чоловіком¹⁾. Досконале оброблювання знарядів ашельської культури вказує на розуміння симетрії, а сліди вживання мінеральних фарб, з розтертого каменя, насувають здогад про малювання тіла й татування. Одиначні зуби звірят і малі кусники колірового каменя, що їх стрічається дуже часто, може є останками прикрас або слідами чарівницьких ідей²⁾. У мустієрській культурі можна ще додати й поважання для померших, бо кістяки в Шапель-о-Сен, Ле Мустіє, Ля Феррасі та Спі свідчать про старанний похорон, а деякі знаряди при кістяках може й вказують на позагробові вірування.

Старо-палеолітична культура кінчиться з кінцем середнього плейстоцену й переходить в молодопалеолітичну з початком вищого (ближчого) плейстоцену. Старе, грубе оброблювання каменя зникає. Зникають ручні клини, а головне місце займає вироблювання різної зброї на віддаль. Крім каменя обробляється ще ріг і кість, головню слоневу. Подовгасті й ostrі вістря є питоменністю молодопалеолітичної культури.

Коли з початком вищого (ближчого) плейстоцену почав

¹⁾ G. Kraft und F. Herig, Archiv für Anthropologie („Neue Folge“), Bd. XXII, viertes Heft. Braunschweig 1932, ст. 180—255; Pop. R. Köppl, Die neuentdeckten Neandertalmenschen von Atlit („Biblica“, 13, 1932, ст. 360—362).

²⁾ H. Obermaier, Urgeschichte der Menschheit, ст. 194—196.

розтоплюватися останній ледовик і відсуватися чимраз дальше в північні краї, а на полудни в Альпи, наплило до Європи нове населення, правдоподібно з Азії. Воно принесло з собою нову культуру. Це населення стоїть вже досить високо своєю фізичною будовою, штукою і виробництвом, знає одєжу та прикраси. Воно започаткувало молодопалеолітичну культуру, що в найстаршій своїй, знаній стадії в східній і середущій Європі називається орінцяцькою культурою (від печери в Aurignac, Département Haute-Garonne), а в полудневій Європі, капсійською від Gafsa в Африці.

В найстаршій своїй стадії орінцячка культура користується ще виробами мустієрської культури, але пізніше вони цілком зникають. Чиста орінцячка культура була дуже поширена й полишила по собі багато слідів. Найважливіші місця знахідок цієї культури є у північній Іспанії, Франції, полудневій Німеччині, в Віллендорфі та Кремсі над Дунаєм в Австрії, в печерах Грімальді коло Вентімілія-Ментоне в горішній Італії, Предмості на Моравії, над Прутом і Дністром в Бесарабії, в Прелипцях-Луці на Буковині, на Поділлі, в Києві, в околицях Чернигова, Вороніжа, й над Доном. Люди цієї культури є дуже зближені до сучасних Європейців, хоч є ще слідні різні типи. Багато добре захованих кістяків у Cro-Magnon, Solutré, Combe-Capelle, у Ментоні (печери Грімальді), Берні, Предмості й інших виказують досить докладно расу та здібности творця орінцяцької культури. Раси цієї доби різні. Предмостійські кости представляють своєю будовою нижчу расу від напр. кроманьонської, а грімальдійська раса (коло Ментони, Італія) в „діточій печері“ має позначки негроїдної раси. Всі раси цієї доби це розумні люди, що знають симетрію, красу, мають естетичний смак, носять такі прикраси, як нашійники, нараменники й наколінники з пов'язаних волоссям звірячих зубів, мушель та дрібних камінців, знають штуку-малярство, що полишилося на стінах багатьох печер, головню в Іспанії й Італії. Їхні старанні похорони та дбання за померших свідчать про їх позагробові й релігійні вірування¹⁾. Віку цієї культури не можна ще докладно определити, але сягає вона з певністю не менше 25.000 літ раніше християнської ери²⁾.

¹⁾ Н. Obermaier, *Urgeschichte der Menschheit*, ст. 207—230.

²⁾ Н. Obermaier, *ibidem*, ст. 200; Попів, ще D. A. E. Garrod, *The Upper Palaeolithic Age in Britain*. Oxford 1926; A. Padtberg, *Das altsteinzeitliche Lösslager bei Munzingen*. Augsburg 1925; E. Peters, *Die altsteinzeitliche Kulturstätte Petersfels*. Augsburg 1930.

Оріяньку культуру заступила опісля солітрейська культура (від Solutré k. M con, D p. Saône-et-Loire), що сягає до 15.000 л т перед Христом, а її знова заступила мадленська культура. Мадленська культура закінчує властиво молодопалеолітичну добу й сягає до 10.000 л т перед Христом. Осередком цієї культури є полуднева Франція, а відсіля поширюється вона на всі краї Європи¹⁾. В багатьох печерах полишилася значна к льк сть знаряд в, чарівницьких ц пк в, так званих „Kommando-st be“, прикрас і ст нного, печерного малярства²⁾. Людські раси, що творили ц  культури, не знан  ще докладно, але безсумн ву належать вони до роду „homo sapiens“. К стяки в La Madeleine, Laugerie-Basse, Reymonden-Chancelande, Duruthy, Les Hoteaux й Oberkassel належать почасти до кро-маньонської раси, почасти нагадують сучасну ескімоську расу (шанселядська раса).

Цим трьом культурам молодопалеолітичної доби у східній та середній Європі відповідає на полудневих окра нах капс йська культура, що має свої розвоєві фази: старшу, середу й к нцеву. К нцева капс йська культура закінчує молодопалеолітичну добу й започатковує епіпалеолітичну, або мезолітичну культуру, що триває від 10.000—5.000 л т перед Христом. У тому самому час  в п внічно-західній Еспанії розвивається ацильська культура (від Mas d'Azil, D p. Ari ge) з упавшої мадленської культури і поширюється на п внічн  краї, под бно як і к нцево-капс йська культура. У Франції, Бельгії, Англії та Н меччин  вони нераз перехрещуються. К нцево-капс йська культура перейшла з Еспанії до Франції, застала вже там тарденуєську культуру й п зніше злялася з нею.

Сл ди жител в тарденуєської культури (від F re en Tardenois, Dép. Aisne) дуже обильн , бо у 1928—30 рр. в дн йдено на полудне від Buchau (Württemberg) к лька м сць житла з сл дами

¹⁾ Докладн ший опис м сць та печер, де є св дки цих культур, гл. Н. Obermaier, *ibidem*, ст. 202—207.

²⁾ Н. Obermaier, *Urgeschichte der Menschheit*, ст. 207 і сл.; Пор вн. Robert Köppel, S. J., *Ultimae investigationes de aetate generis humani* („Biblica“ 15, 1934), ст. 425 і сл.; E. Piette, *L'art pendant l'âge du Renne*. Paris 1907. L. Capitan, H. Breuil et D. Peyrony, *La caverne de Font-de-Gaume aux Eyzies*. Monaco 1910; *Les Combarelles aux Eyzies*. Paris 1924; H. Alcalde del Rio, H. Breuil et L. Sierra, *Les cavernes de la Région Cantabrique* (Espagne). Monaco 1911; H rnes-Menghin, *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa*; Wien 1925; H. K hn, *Kunst und Kultur der Vorzeit Europas*, Bd. I. Berlin-Leipzig 1929; Іншу л тературу гл. Obermaier, *Urgeschichte der Menschheit*, ст. 234 *Jahrbuch für prähistorische und ethnographische Kunst*. Leipzig в д 1925 р.

хаток. Великий цвинтар творців тарденуеської культури у Tévies, Dép. Morbihan і печери з черепами у Nördlingen (північна Швабія) вказують на похоронні звичаї і фізичну будову тіла. Кістяки з цвинтаря в Tévies представляють довгоголову расу, але дуже різну від кро-маньонської, бо височиною не переходить вона сучасних Пігмеїв.

Мезолітичну культуру творив без сумніву розумний чоловік, що обробляв дуже добре камінь, ріг і кість, мав глиняну посуду, символічні мальовила й жив вже в алювіяльній добі, де фльора й фавна були майже ці самі, що сьогодні ¹⁾).

Найновіша камінна культура, звана неолітичною, триває в Європі від 5.000—2.000 літ перед Христом і припадає на історичні вже часи поза Європою, напр. в Африці у Єгиптян, а в Азії у Вавилонців, Асирійців і других. Європейськ неолітичної культури, пізнішої бронзової 2.000—1.000 літ перед Христом і найновішої залізної 1.000 літ перед Христом, був безперечно розумним чоловіком ²⁾ і предком народів сучасних високих культур.

¹⁾ S. Müller, Urgeschichte Europas. Grundzüge einer prähistorischen Archäologie. Strassburg 1905; J. Hoops, Waldbäume und Kulturpflanzen im germanischen Altertum; J. Déchelette, Manuel d'Archéologie préhistorique celtique et gallo-romaine. Paris 1908—14; M. Höernes-O. Menghin, Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa von den Anfängen bis um 500 v. Chr. 3 Aufl. Wien 1925; K. H. Jakob-Friesen, Grundfragen der Urgeschichtsforschung. Stand und Kritik der Forschung über Rassen, Völker und Kulturen in urgeschichtlicher Zeit. Hannover 1928; H. Obermaier, Urgeschichte der Menschheit, ст. 230 і сл., більше літератури ст. 307.

²⁾ W. Demetrykiewicz, Vorgeschichte Galziens. Wien 1898; В. Антонович, Археологическая карта волынской губернии („Труды XI. археол. съезда“, 1902); Доисторическая культура на Югѣ Россіи („Труды XIII. археол. съезда“. Том. I). Москва 1907; В. Щербаківський, Мальована неолітична кераміка на Полтавщині („Наук. збірник укр. унів. у Празі). Прага 1923; M. Ebert, Südrussland im Altertum. Leipzig 1921; В. Данилевич, Археологічна минувшина Київщини. Київ 1925; Ю. Сіцинський, Нариси з історії Поділля. Вмниця 1926; Я. Пастернак, Коротка археологія західно-українських земель („Богословія“, X, 1932, від ст. 45), є теж особна відбитка; „Українська Загальна Енциклопедія, Том III, під гаслом „Праісторія“ (України). O. Montelius, Kulturgeschichte Schwedens. Leipzig 1906; Schwedische Feisbilder von Göteborg bis Strömstad. Hagen i. W. 1919; J. Andree, Bergbau in der Vorzeit. Leipzig 1922; E. Wahle, Vorgeschichte des deutschen Volkes. Leipzig 1924; C. Schuchhardt, Vorgeschichte von Deutschland. München-Berlin 1928; G. Karo, Religion des Ägäischen Kreises. Berlin 1925; N. Berve, Griechische Geschichte I („Geschichte der führenden Völker“. Br. 4). Freiburg in Br. 1931; E. v. Sacken, Das Grabfeld von Hallstatt in Oberösterreich und dessen Alterthümer. Wien 1868; H. Obermaier, Urgeschichte der Menschheit, ст. 276—338, де теж дано більше літератури.

Цілу культуру передісторичних часів в Європі можна би приблизно уложити в такому хронологічному порядку: Залізна доба — 1.000 літ перед Хр., бронзова доба 1.000—2.000 літ. перед Хр.; неолітична 2.000—5.000 літ перед Хр.; мезолітична 5.000—10.000; палеолітична доба найменше 50.000 літ перед Христом. (Гл. таблиця на ст. 33).

Культури камінної доби є відносно найкраще досліджені в Європі. Поза Європою роблено дуже мало розкопів і тому позаєвропейська, камінна, передісторична культура не має свого власного обличчя. Її прирівнюється і підтягається до європейської схеми, хоча в дійсності вона може бути матір'ю європейських культур. З дослідів, що їх дотепер пороблено в Азії, Африці й обох Америках, стверджено, що перед сучасною тамошньою культурою були в тих краях, в доісторичних часах, камінні культури, такі самі, як в Європі, і майже рівночасно в такій самій давнині¹⁾. Людські кости, віднайдені в печері Ez-Zuttiyeh в Галилеї, в Atlit у підніжжя гори Кармелю і нововідкриті кістки в Назареті свідчать, що неандертальська раса жила й поза Європою²⁾, а *Homo Rhodensis* (Африка), *Sinanthropus Pekinensis* (Азія) й інші³⁾ припадають на ті самі часи, що й найстарший чоловік Європи.

Камінні культури не розвивалися безпереривно в якійсь означеній країні. В несприятливих умовах ледової доби деякі

¹⁾ Fel. F. Outes, *La Edad de la Piedra en Patagonia*. Buenos Aires 1905; A. Hrdlička, *Skeletal Remains suggesting or attributed to Early Man in North America*. Washington 1907; *Early Man in South America*. Washington 1912; R. Lehmann-Nitsche, *Nouvelles recherches sur la formation pampéenne et l'homme fossile dans la République Argentine*. Buenos Aires 1907; St. Gsell, *Histoire ancienne de l'Afrique du Nord*. Paris 1921; A. Scharff, *Grundzüge der ägyptischen Vorgeschichte*. Leipzig 1927; A. J. H. Goodwin, C. van Riet Lowe, *The Stone Age Cultures of South Africa*. Edinburgh 1929; P. Karge, *Rephalm. Die vorgeschichtliche Kultur Palästinas und Phöniziens*. Paderborn 1917; G. v. Merhart, *The Palaeolithic Period in Siberia* („*American Anthropologist*“ 1923, т. 24); P. Mitra, *Prehistoric India. Its place in the World's Cultures*. Kalkutta 1927; O. Menghin, *Weitgeschichte der Steinzeit*. Wien 1931.

²⁾ Al. Mallon, S. J., *L'homme préhistorique en Palestina* („*Biblica*“, 1925, ст. 326—335); R. Köppel, *Die neuentdeckten Neandertalmenschen von Atlit* („*Biblica*“, 13, 1932, ст. 358—362); *Das Alter der neuentdeckten Schädel von Nazareth* („*Biblica*“, 16, 1935, ст. 58—73); A. Mallon, S. J., R. Köppel, S. J., R. Neuville, *Teleilat Ghassul I. Compte rendu des fouilles de l'Institut Biblique Pontifical 1929—1932*. Rome 1934.

³⁾ H. Obermaier, *Urgeschichte der Menschheit*, ст. 235—259, 294—307; G. Elliot Smith, *The Significance of the Peking Man* („*The Henderson Trust Lectures*“, № 11). Edinburgh 1931.

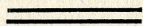
Хронологічна схема четверичної доби з її біологічним укладом, людською культурою і расами

Доба	Зміна клімату	Культурна доба	Поділ культур	Літа	Л ю д и		
Алювій або гольоцен	Сьогоднішній	Металічна	Залізна	1000	Розумний чоловік, предок сучасного культурного Європейця		
	Уміркований		Бронзова	2000			
	Легідно-сухий	Неолітична	Кампінська, кінцева тарденуєська й інші культури	5000	Різні раси, між ними довгоголова й малоросла раса (кладбище у Tévlec)		
	Теплий. Зимний-континентальний. Зимний-підарктичний		Кінцева капсійська. Ацильська. Тарденуєська й кінцева мадленська культури	10000 12000			
Ділювій або плейстоцен	Вищий	К а м і н н а д о б а	Молодо-палеолітична	Вищий палеоліт	Мадленська. Капсійська	15000	Кро-Маньонська й малоросла Шанселядська (La Madeleine, Laugere-Basse, Reymonden-Chancelade, Les Hoteaux, Oberkassel)
					Солітрейська Капсійська	20000	Раса незнана (кістяк з печери в Kelheim — Баварія)
	Середній		Старо-палеолітична	Середній палеоліт	Оріняцька. Нижча Капсійська	25000	Розумний чоловік (кістяки: Cro-Magnon, Solutré Combe-Capelle, Mentone, Берно, Предмост). Різні раси
					Мустієрська. Кінцева ашельська	?	Неандерталець (людські кости: в Неандерталь, на Гібральтарі, Ля Молет, Шпель-о-Сен, Феррасі, Ле Мустіє, Ля Кін, Спі).
	Нижчий		Нижчий пал.	Ашельська. Мустієрська	?	Неандертальська раса (знахідки в Тавбах-Ваймар-Ерлінгсдорф).	
				Шельська	?	Людські кости з Pilt-down (Англ.) і з Oldoway й Kanjera (Афр.)?	
				Прашельська (Abbéville [Фр.], Clacton, Ipswich [Англія])	?	Маверська щелепа „Гайдельберський чоловік“, Sinanthropus Pekinensis, Homo Canamensis (віднайдений в Африці 1932 р.)	
Третична доба — пліоцен				?	Нема слідів чоловіка		

племена, що вже мали досить розвинену культуру, вигидали із за зміни клімату та змінених вимог життя, а їх місце по тисячеліттях займали другі племена з нижчою культурою. Таке чергування культур дуже часто в різних місцях Європи й інших частинах світу. Сучасні примітивні народи дотягнули свою передісторичну культуру до наших часів.

Цей загальний образ поступового розвитку передісторичної, камінної культури, вироблений на основі студій в Європі й підтверджений дослідженнями в позаєвропейських краях, виразно говорить, що творець тієї культури був розумним і думаючим чоловіком.

(Продовження слідує).

о. Володимир Кучабський

І Унійний Зїзд у Львові.

(*V. Kutschabskyj* — **Primus Congressus Unionisticus Leopoli**).

Sub Metropolitae Andreae Com. Šeptyckyj Episcoporumque halyčensis provinciae protectoratu, Theologica Ucrainorum Societas glorificavit Ecclesiarum Unionis columnam et coryphaeum Metropolitam Belaminum Josephum Rutškyj Unionistico Congressu Leopoli in aedibus Academiae gr. cath. diebus 22.—25. decembris a. 1936. celebrato. — 300-is annis post Magni Metropolitae et propugnatoris Unionis obitum, Congressus iste Unionisticus, occasione iubilaei convocatus, eo spectabat, ut opera et conatus Belamini tempore nostro in memoriam revocarentur. Praelectionum series discrepantias inter Ecclesias Orthodoxas et Ecclesiam catholicam in dogmate, ritibus atque organisatione ecclesiastica commonstrabant, Unionis quoque ideologiam explanando et positionem Ecclesiae gr. cath., quae in futuro propter characterem suum maximum et principale momentum in proximo Oriente convertendo habituram, determinando, mentem Metropolitae Rutškyj vivificaverunt reпреstinantque. Praelectiones et discussiones Congressus ordinatim, seriose in strenuae laboriositatis atmosphaera plus quam 200 praesentibus percurrerant.

За благословенням Високопреосвященого Митрополита Кир Андрея та Преосвящених Владик Галицької Церковної Провінції, Богословське Наукове Товариство у Львові, при співучасті монаших Чинів ОО. Василян, Редемптористів та Студитів, уладило в днях 22—25 грудня 1936 р. І Унійний Зїзд для загалу священства.

Вже давніше Високопреосвящений Митрополит висловив Голові Б. Н. Т. о. Др. Йосифови Сліпому побажання, щоби Товариство з рації своєї компетенції уладило виклади на унійні теми, які у нашій Церкві є усе актуальні з огляду на ті світлі завдання, які від віків стоять перед нами. Тим більше, що Западня Церква за останній час у своєму зацікавленні Сходом дійсно чимало еволюціонувала. Розуміється, що до такого стану

заінтересовання причинилася у великій мірі діяльність самого Митрополита Кир Андрея (Велеград, подорожі по Європі й Америці, тісні звязки з центрами богословської науки, тощо).

Час та майбутні можливості велять і нашій Церкві підійти до питання релігійного об'єднання близького Сходу — не лише на Західних територіях але й тут серед нас — з цілою методичністю та, що найважливіше, з конечністю найповнішого зрозуміння суті та ідей самих Східних Церков, щоби краще та основно сповнити отсе своє завдання-єдності Церков.

Здійснювання цих задумів Митрополита перебрало на себе Богословське Наукове Товариство, що покористувавшись 300-літтям смерті Великого Подвижника Св. Зєдинення Митр. Йосифа Велямина Рутського, рішило започаткувати унійну діяльність курсом для духовенства, на якому з'ясовано б наше відношення до Сходу, устійнело б наші погляди на справи Унії, уложило б методику праці та що найважливіше зацікавлено б духовенство, а через його весь український віруючий загал тими великими можливостями, які у майбутности спочивають на йому у великому ділі відбудови знищеного релігійного життя України та близького Сходу.

Із повищих оглядів Б. Н. Т. скликало 2 Засідання, щоби застановитися над програмою такого Зїзду. На другому свому Засіданні, в дні 10. X. 1936 р., Рада Б. Н. Т. вже намітила низку рефератів, які опісля увійшли у програму I Унійного Зїзду у Львові. І від цього дня аж до відчинення самого Зїзду йшли приготівчі праці, які увінчалися повним успіхом так з огляду на зацікавлення, як теж глибину порушених тем.

Сам Зїзд започаткував Впр. Митрополит Андрей літургічними торжествами в день Непорочного Зачаття Пр. Діви Марії. В дні 22 грудня 1936 р. в митрополичій катедрі у Львові відправили архієрейську Службу Божу Еп.-Помічники Преосв. Іван Лятишевський, Преосв. Никита Будка і Преосв. Іван Бучко при співслуженню о. Протоігумена ЧСВВ Віталія Градюка, о. Ігумена Ч. Ст. Климентія Шептицького та ОО. пралата Л. Куницького, крил. Р. Лободича і др. В. Лаби. Співав хор питомців Духовної Семинарії. Святочну проповідь виголосив о. Др. Г. Костельник.

В дні 23 грудня наступило святочне відкриття Зїзду. В рецепційній салі митрополичої палати в імени учасників Зїзду привитав Митрополита Голова Б. Н. Т. о. др. Й. Сліпий, підчеркуючи, що I Ун. Зїзд у Львові відбувається під печаттю 300-літньої річниці смерті одного з найбільших укр. подвижників Унії

Митр. В. Рутського. По відчитанню заповіту великого Митрополита, Голова Б. Н. Т. звернувся до Високопреосвященного Митрополита Кир Андрея з проханням — відкрити офіційно І Унійний Зїзд.

Високопреосвящений Митрополит, відкриваючи отсей Зїзд, подав дуже живу й плястичну характеристику Митр. Рутського, підчеркуючи, що сам Зїзд має лише теоретичну ціль, таку, яку мали первісні Велеградські Конгреси. Серед зацікавлення у кат. світі Сходом, наша Церква висувається тепер на чолу позицію, та щоби її утримати, треба відповідної праці, до чого мають послужити відповідні Зїзди, з яких перший отсе відкрито.

Першим конкретним здобутком унійної праці нашої Церкви буде призбирання усіх матеріялів про діяльність Рутського, з яких І том уже небаром появиться. Подякою за численну участь духовенства закінчив Митрополит своє слово.

Самі ділові праці Зїзду відбулися в авлі Бог. Академії.

Голова Б. Н. Т. попросив до почесної Президії Зїзду Преосвящених: др. Николая Чарнецького, др. Івана Лятишевського, Никиту Будку та др. Івана Бучка.

Секретарювали проф. др. К. Чехович, о. дек. Й. Осташевський і о. ред. П. Хомин.

Курсом проводив Преосв. Николай.

На вступі Преосв. Николай прочитав привітне письмо з Ап. Нунціатури в Польщі, яка від імени Ап. Престолу передала благословення Зїздові, та привіт від кард. Тіссерана. Подавши до відома зміст телеграми, яку Б. Н. Т. вислало до Секретаря Стану, кард. Пачеллього, Преосв. Николай заявив, що на своїм останнім послуханню у Св. Отця дістав благословення для усіх унійних праць, тимсамим у тому числі й для Зїзду.

Прсв. Николай сердечними словами витаючи Зїзд, підчеркнув наше опізнення у систематичній та програмовій унійній діяльності, але можливим є, що це сталося не лише з наших внутрішніх причин. Складаючи привіт від земель, що є колискою Св. Унії, і які колись ясніли такими клейнодами Унії, як Жировиці, Почаїв, Битень, Холм, Біла, а тепер стали „духовою Сагарою“, Предсідник висловив надію на покращання відносин.

Перший діловий реферат виголосив о. Др. Й. Сліпий на тему: „Погляд на зєдинені й незєдинені християнські Церкви і догматичні різниці між ними“.

У повищому рефераті прелегент проглядно й із глибоким знанням представив світлу добу першого тисячліття історії Церкви, у якій дух

східного Богословія витиснув глибоке пятно. З черги прелегент обговорив причини занепаду та упадку Церкви на Сході. Серед нащадків славної минувшини Сходу українська єдинена Церква є скількистю найчисленніша з усіх єдинених Церков Сходу (М. Азія, Єгипет, Византия, Палестина), і на неї перейшла відвічальність за долю Церкви на Сході. Різниця східних єдинених і незєдинених Церков дадуться — на думку докладчика — легко при добрій волі обох сторін усунути. До цього в першу чергу мають послужити: віднова світлої традиції церковного Сходу з рівночасним збереженням нашого обряду та глибокі студії історії самого Сходу. Прелегент закінчив реферат відповідною резолюцією.

Другий з черги реферат виголосив о. крил. Р. Лободич на тему: „Значіння Замоїського Синоду для Унії“.

Прелегент, зясувавши на вступі свого доклада стан незєд. Церкви на Україні з кін. XVI ст., перечислив по черзі всі ті етапи, які перейшла незєд. Церква аж до Замоїського Синоду, що став для нашої Церкви тим, чим є для Заходу Тридентський Собор. Замоїський Синод зміцнив внутрішню нашу Церкву, даючи імпульс до успішної боротьби з московським православ'єм та агресивністю латинського духовенства, спинивши латинізацію в обрядовій ділянці. Обрядові зміни, які увів Замоїський Синод, не є сутєві, значні й у більшості вже існуючі у нашій Церкві перед Синодом. Лиш ради того, щоби спинити масову дезерцію у латинську Церкву, — Синод завів деякі богослуження на взір лат. Церкви. Синод лише контемплативно-містичну побожність Сходу оформив в належні організаційні рамки, відповідно до вимог часу та конечности внутрішнього зіспоєння укр. єдиненої Церкви.

Останній у тому дні реферат виголосив о. Й. Скрутень, Ч.С.В.В., на тему: „Митрополит Рутський у житті сьогоднішніх Василян“.

Прелегент у своєму докладі з великим пієтизмом та у мальовничий спосіб представив найвизначнішу постать в українському Чині С. Василя В. — Митр. Рутського, плястично змалювавши його стать на історичному фоні XVI ст., коли Рутський стояв осторонь всякого духовного, а тимбільше чернечого життя. З другої сторони життя і діяльність Василян XVI ст. зовсім неподібні були до того стану, до якого довів їх пізніше Рутський. Змалювавши усі найважливіші життєві моменти Рутського, — докладчик зосібна задержався над тією частиною діяльності Митр. Рутського, у якій цейже надав отсему найстаршому українському чернечому Чинові небуденну організацію, надтхнувши його контемплативне життя активізмом, який по нинішній день ділає у Чині.

По рефератах цьогож першого дня відбулася дискусія, яку започаткував Голова Б. Н. Т., о. Др. Й. Сліпий. В дискусії брали голос Преосв. Чарнецький і ОО. В. Кулик, П. Табінський, С. Рудь, А. Лошній, др. В. Левицький, Н. Павлосюк, З. Нарожняк і др. М. Конрад.

Виводи дискутантів в обрядовій ділянці зреасумував Голова Б. Н. Т., підчеркуючи конечність об'єднання обряду, хоч слід при цьому тямити, що ідеальної уніфікації обряду не може бути так, як немає її і в лат. Церкві.

По візвані Преосв. Чарнецьким зібраних священників до молитов та Сл. Божих у наміренню успіху Зїзду, закінчено перший день нарад.

Другий день Зїзду започаткував о. др. Г. Костельник викладом на тему: „Ідеологія Унії“.

Докладчик на вступі зазначив, що ціль нашої Унії можна розглядати під двома оглядами: мінімалістичним, — цебто, лиш удержати при життю нашу Церкву і максималістичним, — цебто, стреміти, щоби наша Церква причинилася до повернення загальної єдності східної і західної Церков. Щоби могла сповнитися отся друга можливість, мусить наша Церква витворити такі цінності, які притягали б до себе східні Церкви. Якщо вона цієї сили не викаже, може легко до себе зневірити. Суттю Унії є реставрація церковної Унії, а не підготовка латинізації. Про це безпереривно тямали ідеологи Унії і тепер нашим обов'язком є як слід забезпечити всі права й обряди східній Церкві.

З черги докладчик обговорив два відмінні становища — латинників і уніятів до східної Церкви. Лат. Церква на соборах та в папських письмах займала до Унії поправне становище, домагаючися лише догматичної єдності. Зате зовсім інше становище займають місцеві латинські Церкви, змагаючи запанувати над східною Церквою.

Це останнє відношення до Унії впливає цілковито відменно на справу зєдинення Сходу. Розуміється, що на таке негативне відношення до Унії впливають у великій мірі національно-політичні моменти, для яких ціллю є повна латинізація та денаціоналізація.

Свій доклад закінчив прелегент поставленням резолюції про потребу плекання нашою Церквою свідомости та традиції, що вона є східною Церквою у єдності з Ап. Престолом. І в тому саме повинна стати ідеалом для незєдинених східних Церков.

З черги проф. др. М. Чубатий виголосив реферат на тему: „300-ліття Унії на Україні“.

Доклад становив проглядний перебіг історії укр. католицизму, починаючи від Берестейської Унії, з узглядненням світлого періоду Рутського, який можна б характеризувати офензивним періодом Унії, по яким в часах по Замойськїм Синоді прийшов період відвороту та упадку.

Докладчик закінчив свій реферат поставленням двох резолюцій: 1. Католицизм східного обряду найкраще підходив під ментальність Українців у минулому і є в силі найуспішніше двигнути у майбутньому український нарід із релігійно-моральної руїни після сучасного безбожницького лихоліття. 2. Східній

характер укр. католицизму може опертися лише на староукраїнських церковних традиціях.

Третій реферат виголосив о. проф. др. А. Іщак на тему: „Становище Унії до автокефалії“.

Докладчик із історично-правного становища розглянув питання автокефалії незед. Церков, наслідуючи її критично, торкнувшись з особливою увагою понять соборности, виборности та народоправства, успішно доказавши, що автокефалія є новою формою церковної схизми серед самих незєдинених, бо противиться ідеям 7 Соборів Сходу, противорічить поняттю вселенскости та заперечує найвищий, Христом установленний, авторитет Церкви.

Щож торкається Унії, то якраз ті два елементи: виборність та народоправство були тяжким лихом у нашій минулім, до чого й нині Унія ставиться вповні негативно.

По цих трьох рефератах відбулася дискусія, у якій забрали голос ОО. Д. Теліщук, М. Ліщинський і рект. А. Домбровський з Дубна. По закінченню дискусії учасники Зїзду вислухали промову Св. Отця, надану радієм з нагоди лат. Рїздва.

Пополудневі виклади започаткував о. протоєрей П. Табінський викладом: „Що потрібне для успішности церковного поєднання.“

Докладчик вийшов із założення, що впродовж історії порозуміння між Церквами ніколи не було так конечним, як нині. Особливо сильно позначилася отся прихильність до Унії серед православних, що походять з теренів б. греко-кат. Церкви, які тепер знаходяться у границях Польщі. З другої сторони праця на цих теренах над обєднанням іде пиняво завдяки латинським богословам, які змагають до накинєння православним того розуміння віри, до якого дійшов Захід. Православні проти такого підходу бороняться, думаючи, що від них вимагається зречєння своєї традиції і надбань Східної Церкви. Тому треба найти ту компромісову площу, — на якій обєднались би Церкви, кожна із своїми цінностями. Таку можливість виплекала вже греко-кат. Церква і тому поєднання, щоби було успішним, мусить провестися в рямцях греко-кат. Церкви. Умовинами для цього є: 1) участь української кат. Церкви Галичини в поєднавчій акції; 2) провід цієї акції повинен бути в руках єпископату східного обряду; 3) поєднавча акція повинна головний натиск класти на відродження релігійно-містичного життя вірних; 4) унійні працівники повинні відзначатися особливими кваліфікаціями; 5) потрібна енергійна богословська й видавнича діяльність; 6) треба приготувати світських працівників церковного обєднання і 7) потрібні матеріальні фонди.

О. В. Величковський, Ч. Н. І., виголосив реферат на тему: „Методика унійної праці між незєдиненими православними на Волині“.

Прелегент, який довгий час працював на Волині на місійній станіці, зясував ті всі негативні сторінки місійної діяльности, які є про-

тивні незєдиненим. Важним чинником успішности у місіонаріюванню є любов та поблажливість до звичаїв та обрядів. Важним і успішним чинником є виконання як слід усіх св. ділань та чинностей, з повним захованням обрядів, при чому слід рішуче вистерігатися впроваджування новостей, що беруть свій початок у лат. Церкві. „Nec plus, nec minus, nec aliter“, — максіма папи Пія X, якої строго треба в унійній праці придержуватися. З другої сторони, треба як слід освідомити незєдинених у тих догматичних правдах, які у них є эле пійняті. Але рівночасно треба могучі організаційні цінності Заходу прищипити релігійному життю вірних для їхнього перевиховання у кат. світогляді.

Останній доклад другого дня Зїзду, на тему: **Мистецька творчість Унії впродовж останніх 300 літ**“, виголосив проф. др. В. Залозецький, послуговуючися при тому світляними образами.

Вплив Унії — по словам прелегента — позначився у церковному будівництві вже в другій половині XVII ст. До найбільшої сили дійшов у XVIII ст., коли повстали найкращі та найцінніші зразки церковного будівництва на території Унії.

Засідання другого дня Зїзду закінчила дискусія над останніми трьома рефератами, у якій забирали голос ОО. др. Г. Костельник, П. Табінський, Н. Павлосюк, др. Й. Сліпий і др. А. Ішак.

Третій і останній день Зїзду започаткував о. проф. С. Рудь рефератом на тему: **„Літургія св. Йоана Золотоустого в першій половині XVII ст.“**

Прелегент перевів критичну аналізу наших служебників з рр. 1583 (з якого по усій правдоподібности правив св. Йосафат), 1604, 1617, 1637 і 1639, — і по зіставленню рубрик цихже служебників, відтворив обряд св. Літургії з половини XVII ст., який повинен послужити при реконструкції класичного тексту Сл. Божої Св. Йоана Золотоустого для східних зєдинених Церков.

Другим рефератом того дня був доклад о. др. Л. Глинки на тему: **„Правні основи Унії“**.

Докладчик проаналізував постанови Соборів Ліонського, Фльорентійського й Берестейського та відповідні папські декрети, які стали основами правного існування Унії.

Останнім рефератом п. н.: **„Погляд незєдиненої преси на Унію“** о. ред. П. Хомина закінчилися виклади на Зїзді.

Прелегент на основі преси та публікацій самих незєдинених подав обширну статистику православної Церкви в Польщі, узглядняючи її відношення до державної влади, різниці в поглядах на устрій Церкви серед світських урядових чинників і серед самої єпархії.

Відтак докладчик обговорив відношення цієї Церкви до Унії, яке можна назвати вповні негативним.

В дискусії забирали голос Преосвящені Чарнецький і Будка, ОО. др. В. Левицький, др. І. Цегельський, кат. М. Лада, др. В. Фіголь, Куссий, Ступак, Кубай, Д. Лукашевич, а із світських учасників — представники преси ред. Струтинський і Данилевич.

На Зїзд надійшли ось такі привіти та телеграми: Від Св. Отця в останньому дні нарад наспіла на руки Високопреосвященного Митрополита кир Андрея телеграма, підписана Кард. Пачеллі:

„Beatissimus Pater magnopere dilexit obsequium Sibi delatum in centenaria memoria Josephi Rutskyj atque felicissima adprecans benedixit universis, qui reconciliationi cum Orientalibus fovendae operam dant“.

Дальше наспіли привіти від кард. Тісранта, о. Пачинього, шарш д'афер Ап. Нунціятури в Польщі (телеграма і письмо), Преосв. Д. Нярадього (письмо), Преосв. Гр. Лакоти, о. Й. Гуде-чека, Ч. Н. І. (телеграма й письмо), о. М. Сімовича, ген. вік. Епар. мармар. і ОО: П. Вергуна (Берлін), Й. де Вохта, Ч. Н. І. (Станиславів), Т. Горникевича (Відень), М. Горошка (Інсбрук), Рек. Кузича (Перемишль), М. В. де Малє, Ч. Н. І. (Ковель), В. Навроцького (Красне), Й. Осташевського (Підберізіці), Й. Схрейверса (Рим), В. Толочка (Вильно).

Крім цього наспіли привіти від таких товариств та установ: Тов. Св. Андрея, Тов. ОО. Катихитів, Ген. Інституту Кат. Акції, Наук. Товариства ім. Т. Шевченка, Тов. „Просвіта“, Ставропігійського Інституту, Тов. „Сільський Господар“, Кооп. „Народня Торговля“.

На закінчення Зїзд прийняв одноголосно такі резолюції:

I. Греко-католическа Церква має старанно плекати в собі свідомість, що є східною Церквою у єдності з Апостольським Престолом, та берегти східну традицію. Вона має стати для незєдинених східних Церков зразком, що притягає до себе й показує шлях до розквіту та повноти благодатей Св. Духа.

II. Католицизм східного обряду найкраще підходив для духовности українського народу в минулому і є у силі в майбутньому двигнути цілий український нарід із релігійно-моральної руїни після сучасного безбожницького лихоліття на Україні.

III. Східний характер українського католицизму в ділянці устрою, обряду й церковної дисципліни повинен спиратися на староукраїнських традиціях, зокрема з часів героїської доби Митроп. Рутського.

IV. Всі ідеї Митр. Рутського, отже й ідея Київського Патріархату, є і нині корисні для розвитку українського католицизму і запорукою його розвитку.

V. Зїзд підкреслює необхідність боронити прав Галицьких Митрополитів, пересемників славних традицій київсько-галицьких Митрополитів, тому що традиційна влада Митрополита все була основою єдності й сили греко-кат. Церкви (права Митрополитів гр.-катол. Церкви стверджені м. ін. буллами Апостольського Престолу „Decet Romanum“ та „In Universalis Ecclesiae regimine“).

VI. Щоби відновити світлу традицію Сходу і забезпечити нашому обрядови природний, самостійний розвиток, уважають учасники Зїзду конечними студії східних обрядів та історії східних Церков.

VII. Зібрані вважають, що греко-католицьке духовенство в Галичині, як рідне обрядом і національністю незєдиненим у Польщі, є в першу чергу покликане до праці над зєдиненням своїх братів; тому, висловлюючи свій глибокий жаль, що саме тому духовенству замкнено доступ до унійної праці між своїми братами, звертається до Апостольського Престолу з гарячим проханням, щоби в ім'я успішної праці на землях у Польщі, замешкалих незєдиненими братами:

1. допущено гр.-кат. духовенство до унійної праці на землях у Польщі, замешкалих незєдиненими;

2. встановлено окрему Єпархію византійсько-словянського обряду для зєдинених, з повною юрисдикцією на теренах унійної праці.

VIII. Застановляючися над методами унійної праці, зібрані вважають за потрібне поглибити релігійно-моральне життя ось якими засобами:

1. упросити Богословське Наукове Т-во у Львові, щоби збирало відповідні матеріали до беатифікації Й. Велямина Рутського;

2. заложити Союз Зєдинених, який мав би помагати матеріально нашим унійним станицям, працівникам та піддержувати унійну працю;

3. втягати світських людей до унійного апостольства в ряцях Католицької Акції;

4. звернутися до Високих Єпархів Української Католицької Церкви з проханням зарядити ласкаво в усіх церквах „Неділю Молитов“ з відповідною проповідю в цьому наміренню, щоби ціла Галицька Церковна Провінція у повній єдності і в душі Митропо-

лита В. Рутського йшла твердим, рішучим кроком до зреалізування Христового клича в українському народі: „Да всі єдино будуть“;

5. відношення Української Католицької Церкви до нез'єднаної Церкви повинно бути націховане передовсім християнською любов'ю та бажанням створити своїм поступованням таку атмосферу, яка найкраще довела би до взаємного порозуміння і здійснення св. Єдності.

IX. Зібрані стверджують, що т. зв. „місія православної Церкви“ на області греко-католицької Церкви в Галичині подиктована не релігійними вимогами.

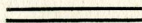
X. Зібрані висловлюють своє побажання, щоби Богословське Наукове Т-во займалося улаштуванням чергових Унійних Зїздів, як вельми хосенних для зясування ідеології і методики унійної праці“.

По відчитанню резолюцій Голова Б. Н. Т. о. др. Й. Сліпий подякував в імені цього Т-ва Високопреосвященому Митрополитови за його ініціативу Зїзду, Преосв. Николаєви та львівським Владикам за провід, представникам наших монаших Чинів та численно зібраному духовенству за участь. В імені учасників Зїзду о. Ігумен К. Шептицький зложив подяку Бог. Наук. Т-ву на руки Голови, о. Др. Й. Сліпого, за переведення Зїзду з повним успіхом.

Зїзд закінчено благодарственным молебнем, відправленим Преосв. Кир Николаєм у співслуженню світського й монашого духовенства.

По Зїзді відбулася виставка української книжки з перспективи 300-ліття Унії.

У Зїзді взяло участь більше чим 200 учасників із духовенства.

Др. Іван Шитковський

Рід і герб Шептицьких.

(Dr. I. Špytkovský — Famille et armoiries des Szeptycki).

(Продовження).

4 §. Про прямовісний уклад букв у вязі.

Зміст: Прямовісний уклад — східня звичка. Початок печаті — на Сході. Звідсіля початок письма та його доземий уклад. Прямовісні письма Сходу. Прямовісність у графічних видах в грецькому письмі, глаголиці та кирилиці. Дозема система в монгольських письмах.

Крім окремого та гуртового уложення кириличних букв у напечатних знаках, належить ще звернути увагу на напрям укладу цих букв. Цікавим є питання, чи вони уложені в поземій лінії чи теж у прямовісному напрямі. На цю квестію, як вище була мова, мало звернено уваги. В напечатних знаках стрічаємо часто букви, упорядковані в поземій лінії, одначе частіше ці письмові знаки лучаться, зглядно вяжуться, в прямій лінії або в комбінації цих обох напрямів. Цей другий (прямовісний) напрям, здається, є східньою звичкою.

Так з формального, як теж і річезового боку далекі ми від цього, щоби займатися ближче значінням впливів східніх азбук на українську абетку, а тим самим і на форму впорядкування поодиноких букв в українській кириличній вязі взагалі, а в сфрагістиці та геральдиці зокрема, — одначе не від речі буде тут посвятити кілька слів цій квестії. А робимо це тому, щоби провірити, чи інші старші, а головно матірні почерки нашого письма практикують цей спосіб писання, а тим самим, чи й українська кирилиця має на це право вживання. Наша перевірка має показати, чи є новиною цього роду упорядкування букв в українському печатництві та гербівництві взагалі, а в обслідованому нами гербі Шептицьких зокрема. Вже сама печать має свій початок на Сході, де вона знана була ще перед тамошнім

письмом¹⁾, а вживано II, як знаку суверенности до замикання рукописів, чи перед підписом володаря²⁾ у Вавилоні, Ассирії та Єгипті³⁾. Звідси через Грецію⁴⁾ дістається печатка з одного боку до цісарського⁵⁾, а опісля до папського Риму, а звідси до Франконії⁶⁾ і дальше. З другоїж сторони прибула печатка до Візантії, звідти на південну Словянщину та на Київську Русь. У Візантії вживано олов'яні (μολυβδόβουλλα) та золоті (χρυσόβουλλα) печатки⁷⁾. За взором Візантії пішли південно-словянські володарі (болгарські царі та сербські королі), що до своїх грамот причіпляли золоті або золочені печатки, які опісля разом з цими грамотами (писані мінускомом) звалися „хризовулами“⁸⁾. На Київській Русі вживано теж, за повищими взорами, золоті та срібні печатки. Як відомо з перших договорів Руси з Греками (944—5 р.): „ношаху сѣи печати ЗЛАТИ а гостѣе сѣкрєни“⁹⁾. В третьому договорі з 971 р. читається: „написахомъ на харатѣи (папері) сѣи и сѣими печатѣми Запечатѣхомъ“¹⁰⁾. Печатки, відповідно до своєї ваги, свого призначення, носили в Греції різні назви¹¹⁾, знані були печатки власности індивідуальної та спільної¹²⁾, та вживано для них різного матеріялу, крім олова, срібла, золота ще воску й глини тощо¹³⁾.

Так отже установа печатки є східного походження. Подібно діється із письмом та його прямовісним напрямом, які до нас теж прибули із Сходу.

¹⁾ Гардтгавзен, Gr. Palaeogr., т. II, ст. 170.

²⁾ Гардтгавзен, op. cit., I т., ст. 170.

³⁾ Семкович, Скрипта, s. v. Сфрагістика, ст. 241—3. В Єгипті найдено печатку в Kahun з 12 династії ок. 2000—1788 до Хр. (Ензен, Gesch. d. Schrift, ст. 112), подібно в Файюм на папірусах (Гардтгавзен, Gr. Palaeographie, т. I, ст. 162).

⁴⁾ На Креті найдено печатку сперед 2 тис. рр. до Христа (Гардтгавзен, op. cit., т. II, ст. 170).

⁵⁾ Печатки між іншим найдено в Помпеях (Гардтгавзен, Gr. Palaeographie, т. I, ст. 162).

⁶⁾ Семкович, Скрипта, s. v. Сфрагістика, ст. 241—3.

⁷⁾ Гардтгавзен, op. cit., т. I, ст. 173. Так тут, як і в Греків знали більше родів печаток та термінів для них: σφραγίς, σμβολον, σφμεйон, χαρakter.

⁸⁾ Карскій, Кирил. Палеографія, ст. 124.

⁹⁾ Карскій, op. cit., ст. 105.

¹⁰⁾ Огоновський, Староруська Хрестоматія, ст. 14, вірш 16.

¹¹⁾ Гардтгавзен, op. cit., т. I, ст. 171, нот. 2, подана різниця між σφραγίς та σμβολον, між σφμεйон а χαρakter.

¹²⁾ Гардтгавзен, op. cit., т. I, ст. 171: „...спільні печатки звалися: ἡ κοινά або δημοςία σφραγίς.“

¹³⁾ Гардтгавзен, op. cit., т. I, ст. 171—3.

Як ми вище пізнали, схожість єгипетсько-семітсько-грецько-слов'янських букв є спричинена спорідненням чи еманациєю одних писарських знаків з других¹⁾. Крім первісної кантуватості цих споріднених азбук, впадає в око в першу чергу практика деяких східних народів писати в лінії прямовісній. І так:

Китайські букви із своєю чотирикутною формою пишуться з правила прямовісним, доземим ладом, з гори в діл, від правої руки до лівої, так, що перший знак на даній стороні є на правій колюмні, на долі²⁾.

Японське письмо, взяте з китайського, йде теж з гори в долину, з права в ліво, колюмнами, достоту, як китайське³⁾.

Єгипетське письмо йде в порядку з гори в долину, або від правої руки до лівої⁴⁾.

В написах синаїтського письма, що вважається за посереднє між єгипетським а старосемітським⁵⁾ і є пра-

¹⁾ Що грецькі букви похідні з фенікійського письма, видно по формі, по назві й порядку букв, їх циферному значінні та вкінці по напрямку (Єнзен, *Gesch. d. Schrift*, ст. 156). Що грецька Византия привернула на християнство Коптів, Вірмен, Грузин-Іверійців та більшість Слов'ян, яким принесла й своє письмо, каже Гардтгавзен (Греч. письмо, ст. 38). Про „пріобщеніє греками финикійскаго алфавита, т. є. того, котрымъ съ нѣкоторыми измѣненіями пользуемся і мы“ (т. є. русскіе), каже Зѣлинскій Θ. (Исторія античной культуры, ч. I, § 12, ст. 92—3). Про семітську (хананейську) азбуку, як праматір усіх європейських азбук та про її генетичне відношення до єгипетської, звукової азбуки, гл. Семкович, *Скрипта*, ст. 56—59.

²⁾ Єнзен, *Gesch. d. Schrift*, ст. 33. Дехто з подорожників та вчених уміє вказати на деякі точки аналогії між китайськими й українськими культурою і побутом, які принагідно нотуємо. І так: J. H. Blasius добачає деякі схожості між будовою селищ на Україні й Китаю, чи не з огляду на однаково грубу верству лесу тут і там. Запримічується теж подібність легкого вбрання й причіски („оселедці“), тощо (гл. реф. Тутковського, „Україна“. Київ 1924. Кн. 3, ст. 101). Про музикальність наголосу в мові Китайців, у противенстві до Японців, каже Єнзен, *Gesch. d. Schrift*, ст. 75.

В другій половині XVIII ст. бачимо серед Запоріжської старшини військові прапори, високої якової й артистичної вартості, що походили з першорядних китайських шовківень (Ермітаж); на цихже прапорах побіч китайських — кириличні вязеві написи (Мик. Макаренко, Запорозькі клейноти в Ермітажі. „Україна“ 1924. Кн. 3, ст. 24—38).

³⁾ Єнзен, *Gesch. d. Schrift*, ст. 79; гл. теж Плаутъ Герм. Исаковичъ Влад., Грамматика японскаго разговорнаго языка (метода Gaspey-Otto-Sauer). СПбетербург 1910, на стор. 454 читаємо: „Въ Японіи пишутъ вертикальными строками справа на лѣво.., вишесказанное справедливо и по отношению къ китайскимъ текстамъ“, гл. ст. 468 і ін.

⁴⁾ Єнзен, *Gesch. d. Schrift*, ст. 41.

⁵⁾ Єнзен, *op. cit.*, ст. 114—118.

матірю семітського письма, букви йдуть теж з гори, скіснувато¹⁾.

Шелестівкові букви в жидівському чи радше в старосврейському письмі (івреїм) укладаються, як відомо, з правої руки до лівої, одначе самозвукові знаки — оскільки їх зазначають — стоять вже радше під або над ними, — через що задержалася певного роду прямовісна будова письма. Зате радо вживають часто акростихів головно в релігійній літературі²⁾.

Інші, як: набатейське, сабейське, Tigrina (з етіопських), руничні, дальше вірменське й грузинське та з іранських письм партійське, хоч не укладаються у прямі, творять радо лігатури в прямовісній лінії.

Як вище сказано, рід руничного кельтійського письма (або ірійського), писаного вздовж граней монолітів, з огляду на їх положення, може бути теж прямий³⁾.

Греки порядкували букви зразу подібно як Семіти, з права в ліво, а опісля борозновато, так як віл оре плугом, т. зв. *βοοστροφιδόν* (*furchenförmig*), т. є чергою з лівої руки до правої та навпаки (VI ст. до Хр.). Є це час пануючого способу такого писання, опісля з лівої руки в право. Натомість абрєвіатури укладали часто в прямій лінії, а навіть існували правила щодо способу читання прямо писаних скорочень⁴⁾. Особливо багато прямих скорочень творить молодший мінускул⁵⁾. Подібно численні лігатури творяться теж у прямій лінії, осо-

¹⁾ Ензен, *Gesch. d. Schrift*, ст. 108.

²⁾ В жидівській чи радше старосврейській (івреїм) літературі існує багатий відділ молитовної поезії, т. зв. „пйутг“ (*pijuth*), якої вірші уложені акростихічно, в цей спосіб, що перші букви кожньої строфи йдуть в поазбучному порядку абетки від початкової букви „алеф“ до кінцевої „таф“. Деякі молитви, як напр. „агдамотг“ (*agdamoth*), що їх відмовляється підчас Зелених свят, уложені подвійними буквами абетки. Найбільшим поетом цього роду поезій є Еліезар Гакалір з VIII стол. по Хр. Подібно писані жидівські пісні на Уманську різню (1768 р.), видані в переводі И. Галантомъ, Матеріали и изслѣдованія по історіи Євреєвъ въ Польшѣ и Юго Зап. Россіи. Київ 1908. Гл. нашу на це рецензію в Записках НТШ., 86 т., ст. 238 і сл.

³⁾ Ензен, *Gesch. d. Schrift*, ст. 185.

⁴⁾ Гардтгавзен, *Gr. Palaeographie*, т. II, ст. 52, ст. 350—1, скорочення у прямі та I—XII палеографічних таблиць. Про це, що в скоротах переважає лінія пряма, гл. Семкович, *Скрипта*, 128.

⁵⁾ Гардтгавзен, *op. cit.*, т. II, ст. 230, напр. про букву *τ*, ставлену на інших буквах (*ibid.*, ст. 239/II). Про деякі лігатури цього роду, т. є в прямі, гл. теж у Гардтгавзена, *Греч. письмо*, ст. 40.

бливо двобуквові, що стрічаються із собою в одній точці, названі Гардтгавзенем „першорядною групою“ (primär¹⁾).

Грецьке письмо творить теж прямовісні монограми²⁾, в яких допускається рівнож уклад букв з гори в ділі навпаки³⁾, та мішані, в прямому й поземому виді⁴⁾, наслідувані опісля у підписі Карла V.⁵⁾

Деякі монограми Христа, як звісне *la ba gum*, є теж прямого виду⁶⁾ і були наслідувані в папських⁷⁾, середньовічних буллях. В цих монограмах переважає теж лінія пряму. Також в упорядкованню стрічок у грецьких акростихах міг бути затриманий доземий лад, якщо вони були уложені в виді стовпа, хреста, коша, квадрату, підкови, тощо⁸⁾.

У доземому виді бачимо теж деякі написи на старогрецьких та византійських картинах та інших творах мистецтва⁹⁾. Одначе тут слова уложені під собою або побіч себе¹⁰⁾, вздовж лінії особи, напрям у спису, тощо, хоч часом є і навпаки.

На грецьких узорах є наслідувані передусього численні глаголицькі абрєвіатури та лігатури, видержані теж часто в доземому напрямі¹¹⁾. З прямих скоротів пригадуємо лише, *OT*, що виступає так часто в різних письмах, надто *P + III*,

¹⁾ Гардтгавзен, Gr. Palaeographie, т. II, ст. 53, про прямість лігатур ще т. II, ст. 158.

²⁾ Гарна монограма є подана в Укр. Заг. Енциклопедії під гаслом „Монограма“. Шкода, що не подано джерела й її розв'язки.

³⁾ Гардтгавзен, Gr. Palaeographie, напр. монограми ГЕК (ст. 50), 'Αφροδίτης, ст. 55; Γεωργίου, Μάρκου, ст. 56 і ін. [гл. у нас: табл. IV, чч.: 16—18, 23].

⁴⁾ Θεοτόκε βοήθει, ibid., ст. 56, II [табл. IV, ч. 24].

⁵⁾ Гл. Семкович, Скрипта, ст. 128; повна копія підпису цього монарха є у Корзона Т., Wiekі średnie. Варшава 1905, вид. III, ст. 59 [у нас таблиця VII, ч. 27].

⁶⁾ Про цю монограму Христа була вище мова. Подібна вязь зложена з *P + X* [табл. III, ч. 28 та табл. IV, 9] наслідувана є і в вірменському письмі, лише що одна з прямих букв *X* є вужевата, гл. Єнзен, Gesch. d. Schrift, ст. 199, Abb. 283.

⁷⁾ Семкович, Скрипта, ст. 128.

⁸⁾ Про упорядкування стрічок письма гл. у Гардтгавзена окремих, розділ V в Gr. Palaeographie, т. II, ст. 58—82; про прерізні акростихи ibid., т. II ст. 62—63.

⁹⁾ Напр. на портреті цис. Василя II Болгаровійця, гл. Корзон: „Historja w. w. średn.“ вид. III, ст. 140, рит. 23.

¹⁰⁾ Baumeister, Denkmäler des klass. Altertums, ст. 9, ритов. 11, ст. 96, рит. 102, ст. 124, рит. 129, ст. 220, рит. 173, ст. 352, рит. 373, ст. 357, рит. 380, ст. 725, рит. 778 і ін.

¹¹⁾ Про скороти й вязі гл. Ягіч, Глаг. письмо, ст. 215—226.

ВШ + Т і ін.¹⁾ [табл. V, чч. 5—8]. З дво-і трибуквових прямо уложених лігатур є цікавими отсі: М + Ш, М + Л + І, П + М + Л, Т Р О, П Р ЛІ²⁾ [табл. V, 20, табл. VI, чч.: 1, 2, 5].

Деякі вчені є думки, що й поодинокі глаголицькі букви є лігатурами, уложеними прямовісним способом. Слідом грецьких та глаголицьких взорів у прямі йшли різні палеографічні фігури й в кирилиці. Слід звернути увагу на ще один рід письма, що, здається, мусів мати деякий вплив на пряму будову кириличних, українських письмових знаків, а саме монгольські письма.

З глибоко азійських (hochasiatisch) у й г р і й сь к е³⁾ (uigrisch), що повстало з арамейського,⁴⁾ є для нас дуже інтересне. Цим письмом за держави Джінгіс-хана (поч. XIII ст.) були видавані всякі розпорядження й грамоти монгольських князів. З природи речі мусили вони бути відомі й на Галицько-волинській області, чи на Україні взагалі, з огляду на велике політичне значіння Монголів на Русі в цьому часі⁵⁾. За Кубляй-хана (1260—1294), що переніс свою столицю до Пекінгу, перетворилося це письмо в т. зв. „галік“ для церковних потреб (для переведу Буддійських книг з китайського на монгольське), а для світського вжитку витворилося із нього модерне письмо, монгольське⁶⁾, яке в такому почерку мусіло й до нас доходити. З монгольського повстало згодом манджурське, а головню калмуцьке, письмо, вживане Калмуками, що осіли над Волгою, ближче наших етнографічних територій.

І саме ці всі вичислені азійські письма, головню нам ближчі, уйгрійське, монгольське й калмуцьке мають дозему систему писання з гори в долину (т. зв. з грецька *χαρμόσ*⁷⁾) і то колюмнами з ліва в право. Цей спосіб писання узяли Монголи через Уйгрійців радше від Сирійців (гл. Єнзен,

¹⁾ Приміри на дозему уложені скороти гл. у Ягіча, *op. cit.*, ст. 216.

²⁾ Ягіч, *op. cit.*, лігатури: М + Ш, ст. 221; М + Л + І та П + М + Л на ст. 223; Т + Р + О, *ibid.*, чотирибуквові: П Р Л І, ст. 224 і ін.

³⁾ Єнзен, *Gesch. d. Schrift*, гл. ст. 209, відб. 295, порівнююча таблиця азбук.

⁴⁾ З арамейської письмової групи запозичилися головню центральні, південні й північні азійські системи письм, т. є тюркські, монгольські та індійські (Єнзен, *op. cit.*, ст. 199 і сл.).

⁵⁾ Єнзен, *op. cit.*, ст. 213 і сл.

⁶⁾ Єнзен, *op. cit.*, відб. 299 на ст. 212.

⁷⁾ *ibid.*, ст. 215, відб. 215, та ст. 216.

ст. 129), що закинули цей спосіб писання в XIII ст., чим від Китайців, які писали системою колюмн з права в ліво. Китайці лише утвердили їх в доземому способі писання, з огляду на практичний спосіб ведення перекладів і дописок при китайських прямовісних текстах церковних писем. І коли у Сирійців це письмо було спорадичне, то у Монголів є воно не якоюсь писарською забавкою, а „characteristicum“. Ці „татарські“ й калмуцькі письма були писані звичайно на східньому папері — бомбаціні¹⁾. Під якими впливами стояли кириличні палеографічні, а опісля сфрагістично-геральдичні знаки, чи під дуже правдоподібними впливами грецької та глаголицької вязі, чи під можливим спомином хвилевої практики монгольського письма, на всякий случай прямовісний напрям є знаний і досить часто вживаний у кириличній палеографічній, а за цим і в сфрагістично-геральдичній царині, т. є на їх вязях і монограмах.

Вже, як вище сказано, дехто добачає у деяких кириличних буквах²⁾ вязі, серед них є деякі й у прямовісній позиції. Часом кирилична буква, хоч вона й не зложена, видвигає одну із своїх симетричних частин вище від другої так, що одна частина у відношенні до другої має неначе прямовісність укладу букви³⁾. Про часті скороти в доземій лінії була вище мова. Вони вже трапляються у вчасніших памятках, як напр. на Остромировій Евангелії (1056 — 57 р.), Тьмутарканському камені (1068 р.), Ізборнику Святослава (1073⁴⁾), а чим глибше в століття, тим їх є більше. Головно від XIV ст. приходять скороти з „выносными“ буквами, т. є в прямому виді⁵⁾. Сюди належали би побудовані в прямі т. зв. *ἀφαιρέσις* (т. є поставлення одної букви надстрічної, замість двох букв у стрічці) та т. зв. „видвижка“, напр. буква Γ⁶⁾. Ще частіше, як скороти, стрічаються вязі в прямі, й то з початку на металі та металевих предметах,⁷⁾ а зго-

¹⁾ Карскій, Кирил. палеографія, ст. 97.

²⁾ Карскій, *op. cit.*, ст. 166, Ц = Ш + Т, § це вязь пряму з О + V, стр. 246. Подібно Щепкін, Учебникъ палеографіи, про ліг. Ц ст. 17. Про цейж Лесклен, *Akslav. Grammatik*, ст. XXXI та Вондрак, *Akslav. Grammatik*, ст. 26.

³⁾ Щепкін, Учебникъ палеографіи, ст. 41; рис. V на ст. 40 [у нас рис. 12, табл. VIII].

⁴⁾ Щепкін, *op. cit.*, ст. 95-7.

⁵⁾ Щепкін, *ibidem*, ст. 123.

⁶⁾ Карскій, Кирил. палеографія, ст. 250.

⁷⁾ Щепкін, *op. cit.*, ст. 31.

дом у рукописах. Різні роди лігатури творять пряму лінію, що повстає через поставлення одної букви над другу („соподчєненіє“) [табл. VIII, 11] та влучення одної букви в другу¹⁾ [табл. VIII, ч. 13], надто через сполуку двох букв в одній точці [VIII, чч. 3, 4, 6, 7, 8, 9]²⁾. Такі прямовісно збудовані вязі стрічаються вже в югословянських рукописах³⁾. В наших рукописах цікаві прямі лігатури: тва, лти, антифонъ і ін.⁴⁾ [таб. VIII, ч. 15-16]. Також і букви т. зв. „дробленої“ лігатури стоять до себе в прямому положенні⁵⁾.

Рівнож багато монограм та форм „вычурныхъ вензелей“ у моноконділіях прибирають більш або менше правильну пряму лінію [табл. VIII, частинно ч. 20]. Ці всі графічні форми виступають так у рукописах, як теж і в надрукованому⁶⁾. В літературному виді виступають подоземій лінії акростиhi („акростиhi да..., ѣже ѣсть по рѣски краєстроніе, или краєграніе“...), де кожний новий стих зачинається від букви в порядку азбуки, згл. даного слова або речення⁷⁾. Вживано „акростиhiди“ — сугубої, зглядно творено акростиhi в формі „раків“, куба, піраміди, трикутника, підкови, тощо, отже часто в прямій лінії. Осередком творчости акростиhiв була на Україні Київська Академія⁸⁾.

Крім цих двох напрямів, поземого й прямого, — виступають ще різні графічні фігури в мішаній, згл. комбінованій формі [таб. VIII, чч. 19—21], т. є поземо-прямій або прямо-поземій.

5 §. Дещо про букву П.

Зміст: Розвій та вдача букви П в грецькому, глаголицькому та кириличному письмі. Буква П у згаданих трьох письмах у скоротах і вязях.

Кириличне П (окой) повстало з грецького πει (πι), а це знов від семітського Пе (значиться по жидівському уста). В гієрогліфі означається воно лежачим округлим колісцем, яке опісля випрямлюється, а згодом творить лише частину круглости з ліва⁹⁾.

¹⁾ Щепкін, *op. cit.*, ст. 32.

²⁾ *Ibidem*, цікава та часта є лігатура G + T, ст. 37 та ст. 36, рис. IV.

³⁾ Щепкін, *op. cit.*, ст. 34.

⁴⁾ Карскій, Кирил. палеографія, ст. 247.

⁵⁾ Щепкін, *op. cit.*, ст. 35.

⁶⁾ Карскій, Кирил. палеографія, ст. 250.

⁷⁾ Карскій, *ibidem*, ст. 255.

⁸⁾ *Idem*, *op. cit.*, ст. 257.

⁹⁾ Др. Мюллер Іван, *Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft*. Nördlingen 1886, т. I, стр. 423.

Оставивши розвій букви П в подальших нам письмах, переходимо до історії розвою цієї букви в грецькому та словянських письмах.

В найстаршому списку грецьких букв, зложеному первісно лише з 22 букв (перейнятих від Фенікійців) на т. зв. коринтійській таблиці, що знаходиться тепер у Берліні, має грецьке π є і чи π і одну коротшу ніжку¹⁾ [у нас таб. IX, 1—2]. Ця найстарша форма π і кулявого виду (*hinkende Buchstabe*) та епіграфічного походження²⁾, не є симетрична; права прямка, що не сягає до основної чертки разом з лівою, кінчиться гачиком чи скісною лінійкою. Щойно молодший вид цієї букви має дві рівні прямки (*gleichschenkelig*, „forma iugī“³⁾). Таке криве π вживалося у значінні числівника на означення 5 ($\pi\acute{\epsilon}\nu\tau\epsilon$ ⁴⁾) ще за Перікля. Півтораніжкове π і виступає зразу в грецькому унціялі, але опісля зрівнявши ніжки, має вид квадрату (в найстаршій папірусній формі⁵⁾).

В коптійському національному письмі, що повстало під грецьким впливом, буква П є теж майже квадратного виду та спочиває на поземих підставах. З тонкої горішньої чертки виходять по боках дві малі прямі чертки⁶⁾.

Римський дуктус (римське нац. письмо), із своїм розквітом у другій половині I ст. по Хр., має вид до гори відверненого луку (Гардтгавзен, *ibidem*, т. II, ст. 175). Тодішнє П має або всі однаково грубі чертки або грубі прямки з горішньою тонкою черткою, що кінчиться грубим нераз квадратним натиском („нажимом“) з лівої або правої сторони⁷⁾.

¹⁾ Гардтгавзен, *op. cit.*, т. II, ст. 35 і 38.

²⁾ Гардтгавзен, *op. cit.*, т. II, ст. 106.

³⁾ *Op. cit.*, т. II, ст. 97. Найстарша форма захована в найдавнішому т. зв. папірусі Тимотея з IV—III ст. пер. Хр. (*ibid.*, т. II, ст. 98—99) та подоб. *ibid.* на ст. 91. Гл. у Івана Мюллера, *Handbuch*, т. I, ст. 423.

⁴⁾ П з рівними прямками означає пізніше $\pi = 16$ (гл. Гардтгавзен, *op. cit.*, т. II, ст. 358) або $\pi = 80$ (*op. cit.*, т. II, ст. 369), таке саме число означає π і в старій фенікійській праазбуці (*ibid.*, т. II, ст. 369). Велике П з додатком деяких малих букв означає теж вищі чисельні вартости, і так: П з додатком при горішнім поземі малих: Δ ($\acute{\epsilon}\chi\alpha$) = 50, з доданим Н ($\epsilon\kappa\alpha\tau\acute{o}\nu$) = 500; з дод. Х ($\chi\iota\lambda\iota\sigma$) = 5000, з М ($\mu\acute{\iota}\rho\iota\sigma$) = 50000 і т. д. (гл. Гардтгавзен, *op. cit.*, т. II, ст. 355; порівняй теж: *ibidem*, палеограф. табл. із старогрецьким π і з нерівною ніжкою, т. II, ст. 44, фіг. 42). Гл. також: Блясс, *Gr. Palaeographie*, палеограф. табл. між ст. 280—281 (*Handbuch* Івана Мюллера, т. II).

⁵⁾ Гардтгавзен, *Gr. Palaeogr.*, т. II, ст. 90.

⁶⁾ Гардтгавзен, т. II, ст. 248—51.

⁷⁾ Гардтгавзен, т. II, ст. 90; папірусове унціяльне П є криве, 100/II; в *Codex-i diplom.*, вид. Тішендорфом, відзначено грубі й тонкі чертки.

В IX—X ст. по Хр. П прибирає форму стоячого прямокутника, у праву сторону нахиленого, то знову випрямленого (в останньому виді приходить воно до кирилиці¹⁾). В т. зв. літургічному унціялі грубі прямки П є получені тонкою поземою лінією²⁾, опісляж прямки прямокутного П є прикрашені в своїх долішніх половинках поземими чертками, а горішня позема звисаючими чертками³⁾. Долішні половинки цього орнаментного П дістали в кирилиці згрублення⁴⁾.

В курсиві грецьке πі первісно має вигляд квадрату (а в птолемейському курсиві навіть переходить його рямці⁵⁾). В III-II ст. перед Хр. це π є характеристичне тим, що горою заокруглюється на подобу півмісяця⁶⁾.

В римському маюскулі воно писане широко на двох рівних ногах і подібне до модернього кириличного П гражданки або до відвернень округлого ц, на вид продовжених магнетичних вилок⁷⁾. В обох останніх випадках первісно позема черта виступає півколистю або овально заокруглена.

В молодшому курсиві приходить πі вже найчастіше в округлавій формі, зложеної з лівої прямої чертки та кульбачки з правої сторони. Це саме π має великий нахил лучитися зліва і зправа з сусідніми буквами⁸⁾.

Мінускульне π, подібне до малого грецького ω, накритого поземою лінійкою, не нагадує вже первісної унціальної форми⁹⁾, й воно є вже поза обсягом наших дослідів. Слід ще додати, що форма унціального й курсивного π часто міняється або виступає рівнобіжно (вже від другої половини X ст. по Хр.¹⁰⁾ Погляди на походження глаголицького п (окой) не дуже розходяться¹¹⁾. Одні дослідники вбачають у ньому латинське похо-

В т. зв. розкішньому унціялі (Prunkuncial) з 2 половини VI ст. широко розставлені грубі прямки, з тонкою поземою, з квадратним натиском, *ibid.* ст. 140—1/II.

¹⁾ Гардтгавзен, т. II, ст. 149—150.

²⁾ *Ibidem*, т. II, ст. 153.

³⁾ *Ibidem*, т. II, ст. 157.

⁴⁾ Карскій, Очеркъ палеогр., т. II, ст. 168.

⁵⁾ *Ibidem*, т. II, ст. 173.

⁶⁾ *Ibidem*, т. II, ст. 174.

⁷⁾ Гардтгавзен, *Gr. Palaeographie*, т. II, ст. 180.

⁸⁾ *Op. cit.*, т. II, 196.

⁹⁾ *Op. cit.*, т. II, 214—215.

¹⁰⁾ Гардтгавзен, *op. cit.*, т. II, ст. 223.

¹¹⁾ Ягіч, *Глаг. Письмо*, ст. 198—99.

дження (Добровський¹⁾ та архимандрит Амфілохій²⁾, інші, як Гайтлер (Geitler) — латинсько-альбанське³⁾. Другі виводять це глаголицьке п з грецького джерела. Ягіч⁴⁾ натомисть, даліше Мікльошіч⁵⁾, Тейльор⁶⁾ та Фр. Рачкіє за фенікійським походженням⁷⁾. Рисунок глаголицького п не змінється ні в одному почерку глаголиці. Цікаве, що ліва ніжка п є найчастіше пряма й більша, а права має різні види, від колісцятка до прямокутника, одначе все є менша від першої⁸⁾. А позема лінія, що горою лучить ці дві черти, прибирає деколи вид луку чи тятиви⁹⁾ [пор. у нас табл. IX, чч. 4—5].

Кириличне п (окой) здається походить з грецького півуставу¹⁰⁾, хоч імовірним є, що з грецького πὶ via глаголицьке п¹¹⁾. Кириличне п має мало характеристичних відмін. Болгарське п з XIV ст. має вузький вид „съ жатими“ боками (Щепкін, *op. cit.*, ст. 114). Поминувши уставне п та його відміну орнаментного уставу, виходить воно з розширеними ніжками, дещо вужче в горі, в формі мінускульного п, вкінці з вигнутими прямками та по части луковатим, випуклим верхом¹²⁾ [таб. IX, ч. 6]. Отже бачимо, що кирилична буква покой є східнього походження, яка прибула до нас через Грецію (деякі вбачають у ній латинське джерело). Вже в самому почині є вона округлого чи овального виду, або лише його частиною, то замінюється на ломану лінію, то знову повертає до круглавих форм. Зокрема заокруглюється не лише верхня, позема черта, але вигинаються луковато й обі прямки (пр. в кирилиці). Підчеркнувши нахил у кириличного п до заокруглювання усіх його ліній, — слід єще підмітити його відношення до інших букв.

В грецькій палеографії виступає велике Π в цікавих заго-

1) Ягіч, *op. cit.*, ст. 56.

2) *Ibid.*, гл. його порівнюючу табл., ст. 83.

3) Ягіч, *ibidem*, ст. 79.

4) Ягіч, *ibidem*, ст. 72., гл. порівнюючі табл. Ягіча, ст. 87—88.

5) Ягіч, *op. cit.*, ст. 72.

6) *Op. cit.*, ст. 85—86.

7) *Op. cit.*, ст. 73.

8) Ягіч, *op. cit.*, ст. 198—199.

9) *Op. cit.*, ст. 198, ч. 17; частіше у вязях: ст. 223, ч. 163; *ib.*, ст. 223, ч. 176, вязь ПТР на ст. 224, ч. 194.

10) Карскій, *Кир. палеогр.*, ст. 203.

11) Ягіч, *op. cit.*, ст. 87—88.

12) Карскій, *Кирил. палеографія*, ст. 203.

ловних буквах¹⁾ і вже від X стол. по Хр.²⁾ творить орнаментні рами та часто виступає у кінцівках³⁾, що мають луковий вид.

Також у глаголицьких⁴⁾, а першусього в кириличних, рукописах часто вживається заголовної букви⁵⁾ п дивовижного характеру. Кирилична палеографія знає теж часті заставки, що мають вид продовженої букви п⁶⁾.

Буква **П** приходить в обслідуваних нами письмах також у скоротах або абрєвіатурах. І так у грецькій палеографії **π** і часто приходить в скоротах (абрєвіатурах)

¹⁾ Гардтгавзен, *op. cit.*, т. I, ст. 220, між зооморфічними ініціалами грецькими й глаголицькими з X—XI стол. наводить кілька цікавих **П**:

а) **П** представляє дві особи (мужчин), уквітчані дубовими листками, що тримають у двох піднесених руках наче китицю винограду. Ті особи стоять на підставках (на подушках чи каменях).

б) Заголовну букву **П** творять два мужчини, що ставляють собі на плече рід шибеничної жердки, якої прями стовпи закриті головами в авреолях і ін.

На 220—221 ст. є ініціали, подані за Кондаковим: „Zoomorphe Initialen in griech. u. glagol. Handschriften der X. — XI. Jahrh.“.

²⁾ Гардтгавзен, *op. cit.*, ст. 224—5, в X ст. має ломані лінії у виді прямокутника, в XII стол. рами горою заокруглюються, пор. т. II, 156 ст.

³⁾ *Ibidem*, т. I, ст. 227, має вид заокругленого **П**.

⁴⁾ На палеографічних таблицях в Ягіча маємо заголовні букви **П** на табл.: VI, відб. 11; VII, 15; VIII, 17; XXIII, 58 і ін. У Щепкіна, на ст. 52, рис. XII між ініціалами Синайського Требника є три приміри на букву **П** (глагол).

⁵⁾ Між заголовними буквами **П** у праці Карського виступає досить часто, напр. на заголовній карті його книжки (ст. 3) є ініціал **П** геометричного стилю, прикрашений листками. Також на заголовній карті книжки Карського виступає **П** як початкова буква у Слові „Палеографія“ (ст. 86). Ініціал **П** архітектонічного переплету є на ст. 151. На ст. 269 є відбитка **П**, т. зв. терапольського стилю (дивовижного). Ініціал **П** з геометрично-квітковим орнаментом, розміру 4,5×4 см. при підставі, а 2,5 см. в середній частині букви, взятий з друкованого Апостола з 1564 р. (Москва).

⁶⁾ У Карського на ст. 179 є відбитка ініціалу з краківського друку з 1491 р. (геометричного стилю). Надто відбитки ініціалів кириличного **П** є на ст. 419, відб. Ініціалу **П** геометрично-ботанічного стилю є на ст. 435; такіж відбитки є на ст. 451 та 458. Дальше опис або згадка про заголовну букву **П** у Карського є на ст. 151 з двома різними примірами: з Псалтирі 1296 р. та Євангелії із XIV ст.; на ст. 153 мова про заголовну букву **П** з довгими хвостами фряжського або західнього стилю. У ту букву врисована є людська постать. На ст. 154 є мова про два такіж ініціальні **П**, змальовані різнобарвними красками більше на волоський смак. У Карського є на ст. 127 заставка продовженого **П**, геометричного стилю, на нійже листки, квіти й птиця. Такіж заставки на подобу букви **П** є на ст. 258 і 438.

та прибирає різні позиції. Воно може зачинати скорот¹⁾, може бути влучене, вписане в більшу букву, рідко виступає у відверненому виді²⁾. Нераз скорот обнимає два по собі слідуєчі слова³⁾. Вже вище було загально сказано, що скороти приходять головню в частоповторних словах і чим дальше у століття, тим частіше. Дуже часто приходять вони в молодшому мінускулі⁴⁾.

Скорочення у клясичнім грецьким письмі укладаються у поземій⁵⁾ та прямій лінії⁶⁾.

Подібно теж в скоротах словянських писем приходить дуже часто П і то так у глаголицькому⁷⁾, як теж у кириличному письмі⁸⁾, таку поземій, як теж і в прямій позиції, у формі т. зв. „буквової титли“, яка покривається півколесом або вигнутою лінією⁹⁾. В грецькій палеографії повстало навіть правило, що будова скоротів у прямій лінії повинна мати той самий напрям¹⁰⁾.

Буква П виступає теж дуже часто у вязях, т. є в сполуках, властивих лігатурах, в монограмах так у грецьким, як теж і словянських письмах. І так у грецькій палеографії лігатурне П рідше виступає в сполуці¹¹⁾, а натомість дуже часто у властивій вязі¹²⁾.

¹⁾ Гардтгавзен, Gr. Palaeographie, т. II, ст. 50, 52 в словах: *παράλ, παπαρ*.

²⁾ Ibidem, т. II, ст. 52 в словах: *πάπας, ὑπόμνημα*.

³⁾ Ibidem, т. II, ст. 52 *παρά το*.

⁴⁾ Гардтгавзен, op. cit., т. II, ст. 235.

⁵⁾ Гардтгавзен, Gr. Palaeographie, т. II, ст. 350—1; скорочення на саму букву П: ΠΝΡ, ΠΡΣ = *πατήρ* (у нас табл. IV, ч. 3), *πατρός*, ΠΝΑ = *πνεύμα*; подібно теж у Блясса: Gr. Palaeographie, табл. між 296—7, в словах: *παρά, παρ, про, прос, поте*.

⁶⁾ Ibidem, т. II: *πόταμος, ποιητής* (табл. IV, чч. 8 і 7) і ін. скорочення, що зачинаються від самого П, є вчислені у Гардтгавзена на ст. 350—51, т. II. Про деякі грецькі скороти була вже мова.

⁷⁾ Приміри на загальні вязі гл. Ягіч, op. cit., ст. 215—16; на ст. 216 з буквою П: *ПОЧЕЇКЪ, пррка* (пророка), *КАПИТОУЛЬ* (табл. V, ч. 8); *ПЪСНЬ*; хоч П в глаголицькому письмі не виходить надстрічково, то здається тому, що воно є криве.

⁸⁾ Карскій, ст. 241, в поземому напрямі, напр. *АПОСТОЛОМЪ, пророкъ*; П в надстрічковому ладі є на ст. 242 з титлою, напр. в Псалтирі з XVI ст.

⁹⁾ Карскій, op. cit., ст. 241.

¹⁰⁾ Гардтгавзен, Gr. Palaeographie, т. II, ст. 52.

¹¹⁾ Ibidem, сполука П + Р в прямій виступає в т. II, ст. 53 два рази, теж т. II, ст. 151 (у нас табл. IV, ч. 6 та 10).

¹²⁾ Кілька примірів на властиву вязь є в т. II, ст. 53 (П + Н); на ст. 56 є вязі: *ποιητής* та *πρεσβύτερος*. На ст. 137 (з Codex-у Sinaiticus) є лігатура: *π η*. На

Про змагання мінускульного II лучитися з буквами з ліва і права твердить Гардтгавзен¹⁾. В молодшому мінускулі, де лігатури відіграють велику роль, виступає часто окремо долішня частина II (в формі ω) та його горішня позема чертка, щоби твори окремі получення²⁾. Про деяку практику чи писарську техніку лучити II з іншими буквами (ε, ρ і ін.) є мова тамже³⁾.

В грецькій палеографії повстало навіть правило, що з округлені лігатури (при ліг. επι і ін.) є молодші від кутових, клинових⁴⁾. Врешті слід ще це підчеркнути, що II виступає не лише спорадично як лігатура, але являється напродовж цілих століть у всіх майже типах грецького письма. І так бачимо це лігатурне II в папірусовому⁵⁾, в пергаминовому старому⁶⁾ та молодому⁷⁾ унціялі, в маюскульному курсиві⁸⁾, в старому⁹⁾ та середньому мінускулі¹⁰⁾. Грецьке II стрічаємо теж не-

ст. 137 (з Codex-y Dioscorides, VI ст. по Хр.) є багато лігатур. На ст. 235/II є рідка лігатура εμπ з XIII—XIV ст. і вязі: επι з 1438, 2 π, πρ з 1371. На ст. 236-7 приходять вязі: επι, επι, πρ.

¹⁾ Ibidem, т. II, ст. 196.

²⁾ Op. cit., т. II, ст. 236—7.

³⁾ Ibidem, т. II, ст. 236—7.

⁴⁾ Гардтгавзен, op. cit., т. II, ст. 237/II.

⁵⁾ Гардтгавзен, op. cit., при кінці II т. в I палеогр. таб. є лігатури: παγ та ιπ з 160 р. перед Хр.; μπ сперед 160 р. до Хр.; πτο з 88 р. по Хр.; πι та πρ з 1—2 по Хр.

⁶⁾ Ibidem, табл. II: πη лігат. з 400 р. по Хр. (табл. IV, ч. 14) та πο з 330 р. по Хр.

⁷⁾ Ibidem, табл. III: про, πРо — з 995 по Хр.

⁸⁾ Ibidem, табл. IV: πα сполука з I пол. III ст. пер. Хр.; απο — з 120—19 пер. Хр.; επ, επαρ — спол. з 310 р. по Хр.; ιππα — 120—19 пер. Хр.; πλ, πλη. — 97 і 142 по Хр.; πο — з 211—10 пер. Хр. та 310 по Хр.; πολι: — з 120—19 пер. Хр.; οπ спол. з 211 пер. Хр.; дальше: πε, πει, παρα, πι, πα, πρ (табл. IV, 10) πт з 120—19 пер. Хр.; επ, απε, οπο, οπι: від 238 перед до 310 по Хр.; сполуки: οπ 120—119 пер. Хр.; πυρ — 97 по Хр., ολπ — 310 по Хр.; надто ωπ: з 238—7 пер. Хр. та вкінці 310 по Хр. — На IV табл. подані сполуки та лігатури мінускульного курсиву в рукописах від рр.: 350 до 839 по Хр.

⁹⁾ Гардтгавзен, Griech. Palaeogr., т. II, табл. V (лігатури старого мінускулу) від рр. 835—914 по Хр. є чисті та виразні; важніші з них: άπ та επι — з 888 р. по Хр.; πε: з 914 р. по Хр., πο з 835 і ππο з 895 р. по Хр.; εσπο з 880 по Хр. (пор. т. II, ст. 215); πε з 888 та з 914 р.; επ з 895 і 914; άπ — 888 р. та πα — 895 р.; περ — 895 та όπ з 914 по Хр.

¹⁰⁾ Гардтгавзен, op. cit., т. II, табл. VI (середній мінускул) знає такі важніші вязі з буквою II: απ — з 992 р.; па після 990 р.; пері з 972 р. (абрєвіатура); πλ та λπ, сполука з 972 та 1027; πт спол. з 953, 964, 992 і 1027 рр.; πт: з 972 р.; σπ з 964, 972, 1027 рр.; όπ — з 953; πр — з 972 р.; πρεπ — з 992 р.; пер — з 992 р. та πεπ з 1027 р. — Дальші сполуки є на табл. VII—XII з XI та дальших століть.

рідко в монограмах та в монскондиліях¹⁾. Цікаво під кожним оглядом виступає **П** в монограмах, особливо там, де займає воно місце великої, основної букви²⁾. В монограмовому гербі ціс. Палеолюга (табл. IV, ч. 22) приходять наразі то виключно аж три **П**: основне **П** та два малі по обох його сторонах, здається для зазначення, що цей монарх у мужеській і жіночій лінії походив з цієї самої родини³⁾.

Подібно, як у грецькому письмі, радо лучиться **П** в лігатурі в словянських, т. є глаголицькому та кириличному, письмах. Глаголицькі вязі можна перейти століттями, відповідно до розвою глаголицького письма, однак ми укладаємо їх радше з огляду на число букв, з яких вони зложені. Першусього вже деякі глаголицькі букви вважаються лігатурами⁴⁾. І так маємо велику кількість лігатур дво⁵⁾- та трибуквових⁶⁾, хоч

¹⁾ Гл. таблицю взорів монокондилій у Гардтгавзена, т. II, ст. 51, фіг. 43.

²⁾ Гардтгавзен, Gr. Palaeographie, т. II, на ст. 55 є монограми на грошах: *Ἀπολλωνιατῶν* та *Παυροριτῶν*; надто (табл. IV, ч. 20—1) монограми чи лігатури (ст. 56): *ποικητής*, *πρεσβύτερος* (табл. IV, ч. 7) та два роди на слово: *προφήτης*. На ст. 56 є монограма чи герб ціс. Палеолюга. Усі майже з основною буквою **П**.

³⁾ Гардтгавзен, op. cit., т. II, ст. 56.

⁴⁾ Шепкін, op. cit., ст. 17 (буква глаг. „б“, гл. у нас табл. V, ч. 10).

⁵⁾ Ягіч подає лігатури переважно за Гайтлером. З вичислених лігатур є менше таких, де **П** вяжеться з голосівкою, а більше з шелестівками. **П** з голосівками вяжеться з **А**: **П + А** є рідке (примір у Ягіча на ст. 221, подоб. ⁵/₂₂₁); **П + О** є частіше (прим. ст. 159, табл. XVII, ч. 45; ст. 160, табл. XVIII, ч. 47; ст. 161, пор. табл. XIX, ч. 49), даліше на вязі в курсиві: **ПО** є 2 взірці, один з округлою та угловатою глаголю. (чч ⁹³/₂₂₀ і ⁹⁴/₂₂₀); натомість на 219 ст. є більше чим 40 примірів округлого почерку (ст. 166, табл. XXII, ч. 57, знимка невиразна). На ст. 219 взорів цієї вязі є вчислено більше як 40. На ст. 220 подано дві ритовини на **П + О**, одну на округлу, другу на угловату глаголицю (чч. 93 і 94) [табл. V, ч. 12].

Найчастіше приходять **П** із шелестівками, напр.: **П + Р** (ст. 159, табл. XVII, ч. 45). На ст. 217 подано кілька примірів за Гайтлером (ст. 217, ч. ¹⁸/₂₁₇). Вязь **П + Л** маємо на ст. 138, табл. VIII, ч. 17; на ст. 140, табл. VIII, ч. 19; на ст. 159, табл. XVII, ч. 45; на ст. 161, табл. XIX, ч. 49. На ст. 219 вчислено 20 примірів цієї вязі та 1 взір на ст. 219, ч. ¹⁷/₇₂ [у нас табл. V, ч. 15]. На вязь **П + Р** є приміри на ст. 138, табл. VIII, ч. 17; на ст. 166, табл. XXXII, ч. 57 (це є любима вязь); на ст. 220 є вчислених більше як 50 примірів і 1 взір на ст. 221, ч. ¹⁰²/₁₇. **П + Т** є на ст. 159, табл. XVII, ч. 45 [табл. V, ч. 18].

⁶⁾ У творі Ягіча стрічаємо такі важніші трибуквові лігатури: **ПВД** на ст. 160; на ст. 161, пор. табл. XIX, ч. 49; на ст. 229 подано 10 примірів (знимка, ч. 143). На **ПВЛ** є на ст. 223 4 приміри та знимка ¹⁵⁹/₂₂₃; на ст. 161

трапляються теж і чотири¹⁾ та п'ять буквові²⁾ лігатури. Подібно як грецьке $\pi\iota$ та глаголицьке покой , так теж і кириличне Π радо творить різні лігатури, так щодо роду вязі, скількості букв, з яких вона повстає, щодо території, на якій кирилиця розвивалася, як теж щодо писарської техніки. Відносно роду лігатури, то кирилична вязь творить правдивий лігатурний діяпазон, від сполук, властивих вязей, монограм, монокондилій аж до цілострічкових вязей. Щодо території — то находимо вязі так у хризовулах сербських королів³⁾ та болгарських царів⁴⁾, в румунських письмах, як теж в українських рукописах та великоруському поморському⁵⁾ письмі, в т. зв. „дробленій вязі“. Щож відноситься до писарської техніки, то вязі находимо не лише на ритих написах, на рукописах, але й на друкованому.

Як у двох попередніх случаях, так і тут подаємо кілька примірів, беручи на увагу число букв у вязі. Дво- і трибуквові кириличні лігатури з буквою Π находимо вже в рукописах XII—XIII ст.⁶⁾ та пізніше⁷⁾. Не рідко приходять лігатури зложені

є табл. XIX, ч. 49. $\Pi\text{ЛВ}$ є на ст. 161, табл. XIX, ч. 49; $\Pi\text{Лд}$ — ст. 222 (1 прим.); ibid , знимка ч. 144; $\Pi\text{ЛТ}$ — ст. 223 (2 прим.); $\Pi\text{ЛЛ}$ — ст. 159, табл. XVII, ч. 45; на ст. 223 (8 прим.) та відб. $^{160}/_{223}$ [у нас табл. VI, ч. 2]; $\Pi\text{Од}$ — ст. 222 (3 прим.) та знимка ibid . $^{145}/_{223}$; $\Pi\text{РВ}$ — ст. 159, табл. XVII, ч. 45; ст. 222 (7 прим.) та відб. ibid , ч. $^{132}/_{222}$; $\Pi\text{РО}$ — ст. 223 (1 прим.); $\Pi\text{РТ}$ — ст. 223 (1 примір); $\Pi\text{ТЛ}$ — 223 та відб. ibid , ч. $^{163}/_{222}$; $\Pi\text{ТР}$ — ст. 161, табл. XIX, ч. 49; ст. 223 (6 прим.) та взір № $^{176}/_{223}$ [у нас табл. VI, ч. 4].

1) У Ягіча находимо і чотирибуквові вязі: $\Pi\text{ЕЛЛ}$ — відб. ст. 224, ч. $^{194}/_{224}$ [у нас табл. VI, ч. 5]; $\Pi\text{ЛОВ}$ — ст. 224 (1 прим.), відб. ч. $^{191}/_{224}$; $\Pi\text{ОВР}$ — 1 прим. та знимка ibid , ч. $^{196}/_{224}$; $\Pi\text{ОЛО}$ — 1 прим. на ст. 224; $\Pi\text{РЕд}$ — ст. 224 і відб. ч. $^{192}/_{224}$; $\Pi\text{РЕО}$ — 2 прим. на ст. 224; $\Pi\text{РОд}$ — на ст. 224, 4 приміри.

2) Ягіч, ор. cit., лігатура $\Pi\text{РАЕО}$.

3) Карскій, Кирил. палеогр., ст. 248; Шепкін, Учебникъ, ст. 33—4.

4) Ibidem .

5) Шепкін, Учебникъ, ст. 40, рис. V, ст. 36, рис. IV.

6) Карскій, Кир. палеогр., ст. 245: вязі $\Pi\text{Ѣ}$, $\Pi\text{рѣ}$.

7) Ор. cit., ст. 247 в рукописах з 1296 і 1499 pp. є лігатури: $\Pi + \text{Ѣ}$ [у нас табл. VIII, ч. 5] та $\Pi + \text{Ѥ}$, ст. 249; у відбитці Псалтири з 1430 р. є лігатура: $\Pi\text{РН}$. На ст. 168: в літописі Манасії з 1345 є $\Pi + \text{Н}$. На ст. 247 Карскій подає з західньо-руської Псалтирі з XVI стол. вязі: $\Pi\text{Ѣ}$ та $\Pi\text{Н}$. Інші того роду вязі подає Шепкін. На ст. 32, рис. III приходять: в ч. 2 вязь $\Pi\text{Р}$, ч. 3 — $\Pi\text{ПР}$; там же в нот. 1 є мова про двобуквові вязі з Π та теж є на 33, нот. 2. Idem на ст. 35 і 36, рис. IV; в звичайній, т. зв. „дробленій“,

з чотирьох, п'ятьох, сімох, дев'ятьох і більше із собою пов'язаних букв¹⁾, а навіть стрічаються подекуди й цілострічкові вязі²⁾.

З повищого бачимо, що буква П з огляду на свою будову займає місце наголовних букв, виступає у заставкових та кінцівкових орнаментах, приймаючи з іншими буквами різні палеографічні фігури.

Рівночасно отсе П займає видне місце не лише, як лігатурна частина поодиноких букв, але видніє у всяких вязях (сполуках, лігатурах, монограмах, монокондиліях) аж по цілострічкові обох напрямків (доземого та поземого) включно.

В цьому характері виступає цей знак П, від поважних церковних книг та хризовулів починаючи, а на приватних письмах кінчаючи.

(Продовження слідує).

надломлений вязі є лігатура: ПП (ч. 1 і 4) в 1-ому ряді; в поморській є вязі П+Ь, П+Р і ін.

¹⁾ І так вибираємо з підручника Карського (ст. 248) чотири-буквову вязь ПЛТИ [у нас табл. VIII, ч. 21] з південно-слов'янського пам'ятника XIII—XIV ст.; далі по більшій частині з південно-слов'янських хризовулів є семибуквова лігатура на ст. 244: ПОМЛСТИ [табл. VIII, ч. 21] Ту вязь можна брати і за 8 буквову. Восьмибуквова вязь виступає в Псалтирі з 1430 р. (ВЛЕПЛЕТЪ, ст. 249); у тогож автора на ст. 248 є дев'ятибуквова: ПОМОРЕВНХ. Надто у Щепкіна наведено кілька лігатур на П в I—IV палеографічних таблицях, а 1—11 відбиток між ст. 40—41, винятих з рукописів з XIV ст. (болгарських та великоруських з XV—XIX ст.).

²⁾ На вище згаданих таблицях у Щепкіна є теж і цілострічкові вязі, майже такою є у Карського вязь на ст. 249. Між відбитками рукописів у Карського є на ст. 420 три цілострічкові вязі із Стихирара з 1380 р. із Св. Троїцько-Сергієвської Лаври, де цілі три стрічки заповнені одною безпереривною вяззю, що містить у собі сотки букв, між ними виступає не одна буква П. Вкінці слід згадати цілу Богородичну молитву: „Достойно есть“..., що творить лише одну цілострічкову вязь, написану в одній стрічці. В тексті цієї молитви знаходиться теж недно П, хочби в словах „ярисно“ „пренепорочную“, тощо.

Вибрані питання (Analecta)

Основи індукції.

Аристотель протиставиться апріоризмові, мовляв, якоїсь реальної, наукової системи не можна будувати виключно на апріористичних засадах. Тому пропагує апостеріористичну дорогу, значить, дорогу індукційної синтези — *ἐπαγωγή*¹⁾. Правда, певніший є спосіб розумовання а пріорі, де з загального приципу доходимо до певного партикулярного заключення, але правильність апріористичного розумовання та його стійність у великій мірі залежить від правильности та стійности основи індукційної синтези, бо до якогось загального поняття доходимо якраз індукційною дорогою ментальної абстракції. Такий вже є закон гнозеологічного нашого процесу, що перше пізнаємо поодинокі явища, а згодом щойно пізнаємо їх причиновий звязок та зводимо їх до загального правила.

Загально, за Аристотелем²⁾, определюють індукцію, як перехід від поєдинчого до загального, від партикулярного до універсального. Аристотель та Св. Тома надають індукції о много ширше поняття, чим модерні філософи. В аристотелівсько-томістичнім понятті індукція, це будь-який перехід від поєдинчого до загального, хочби й воно не було універсальним судом, але звичайною ідеєю. Аристотелівська індукція, — *ἐπαγωγή*, містить у собі також і те, що модерні схоластики називають: „abstractio universatrix“. Пояснюючи 18 розділ першої книги „Analyticorum posteriorum“, де Аристотель твердить, що лише дорогою індукції можна дійти до загального поняття, Св. Тома дає такий приклад: „Putat ex hoc, quod videmus aliquid totum singulare, sensibile, perducimur ad cognoscendum quid est totum et pars, et cognoscimus, quod omne totum est maius sua parte, considerando hoc in pluribus. Sic igitur universalis, ex quibus demonstratio procedit, non fiunt nobis nota nisi per inductionem“. Як можна заключати з наведених слів, індукція, по думці Св. Томи, це той логічний процес думання, що доводить нас або до загального поняття („quid est totum et pars“), або до загального твердження („omne totum est maius sua parte“). Але, якщо мова про загальне твер-

1) Analytica posteriora, I, с. 18.

2) Topica, I, с. 12.

дження, про якусь універсальну норму, то як дійти до неї дорогою вчислення кількох тільки поосібних фактів? Знаний є приклад Аристотелевої індукції: з факту, що деякі животины¹⁾, як чоловік, кінь та мул, є довгоживучі, та що ті животины — по думці Аристотеля — не мають жовчі, заключає Аристотель, що всі животины, що не мають жовчі, доживають довгого віку. На якій основі Аристотель доходить до цього загального заключення? Невжеж Аристотель супонував би, що у своєму прикладі вчислив усі животины без жовчі? На всякий случай був би це приклад т. зв. „*inductionis completae*“, яка вимагає вчислення усіх партикулярних фактів. Тоді це загальне заключення було би льогічне. Однак годі припускати, щоби Аристотель думав, що у своєму прикладі вчислив усі животины без жовчі²⁾. Отже тут ми не маємо до діла з „*inductio completa*“. При тій нагоді треба піднести, що т. зв. „*inductio completa*“, як доказовий процес, є переважно неможлива до здійснення та зайва.

Неможлива до здійснення, бо ніхто не є у силі вчислити всі, поодинокі случаї; щонайбільше можна б вчислити всі партикулярні явища, що вже здійснилися, тоді, коли твердження, щоби було загальне, мусить обіймати всі поодинокі явища не лише здійснені, але й ті, що ще є в площині можливости, яка однак не входить у круг експериментального досліду; отже тих явищ, що є „*in potentia*“, не можна вчислити, хоч треба би їх вчислити, щоби „*inductio completa*“ могла бути дійсно „*completa*“.

Зайва, бо якщоб „*inductio completa*“ довела до якогось загального заключення, то це заключення не дало би нічого нового, не сказало би нічого більше над це, що вже було би сказане у премісах, чи радше у вчислюванні явищ; отже не було б ніякої користи з огляду на доказове поступовання, за виїмком цієї єдиної користи — порядку чисто практичного та мовної економії, а саме зведення довгого ряду явищ до коротенької формулки, подібно як в альгебрі безконечний ряд „*a*“: $a + a + a + a + \dots$ „*a*“, звелимо до короткої формулки „*na*“, яка змістово нічого нового не дає. Тому наведений приклад індукційного поступовання Аристотеля, це не приклад „*inductionis completae*“, але радше „*inductionis amplificatricis*“, значить такої, що з досвіду кількох партикулярних явищ, фактів, доводить нас до якогось загального заключення. Цікаве є, що Аристотель, тоді, як *ex professo* говорить про індукцію, як поосібну форму розумовання³⁾, опреділює індукцію не в значінні „переходу від поєдинчого до загального“, але як „спосіб розумовання, у яким замість приписувати один екстрем другому силою *termini medii*, ми знаходимо *terminum medium* силою другого екстрему“.

У цитованому прикладі тими двома екстремами є довгий вік (присудок) деяких животин (підмет), а *terminus medius* це відсутність жовчі. На тій основі доходимо до заключення, що всі

1) Термін „животина“ тут означає „animal“.

2) Lechelier, Du fondement de induction. „Oeuvres“, 1933, I, p. 23.

3) Anal., pr. I, II, cap. 25.

животини, що не мають жовчі є довгоживучі. Іншими словами, у партикулярнім підметі (деякі животини) находимо загальну рацію (відсутність жовчі) присудка, і та загальна рація каже нам узагальнити підмет у заключенні (всі животини і т. д.).

Коли Аристотель каже, що в індукції находимо *terminum medium* (відсутність жовчі) при допомозі екстремів, то уживає цього звороту *per analogiam* до сільогізму, а не у властивому значінні, начеб *terminus medius* в індукції був тим мостом переходу від знаного до незнаного. У сільогізмі ми вже маємо *terminum medium* і при його допомозі находимо другий екстрем (подібно як у рівнанні з одною невісною). За це в індукції *terminus medius* (відсутність жовчі) це не поняття, що нам уже відоме, але це границя, до якої доходимо за поміччю індукційного процесу. Знані є нам лише екстремі: деякі животини, що доживають довгого віку (підмет і присудок). В цих екстремах дошукуємося при допомозі індукції якоїсь загальної рації або звязи між підметом і присудком. Однак можна цю рацію назвати *terminus medius*, бо сповняє ту саму функцію, що *terminus medius* у сільогізмі, а саме, унагляднює звязь між підметом і присудком. Різниця лише в тім, що у сільогізмі вихідною точкою розумовання є *terminus medius*, що є знаний, а в індукції цей *terminus medius* є предметом пошукування або тою незвісною у логічній, що так скажемо, системі рівнань.

Отже ціль індукційного процесу, це вишування якогось підмету, якому ми могли б приписати присудок, що його ми запримітили в поодиноких предметах. Іншими словами, наше індукційне розумовання прямує до винайдення якогось загального поняття або радше якоїсь загальної рації, що оправдувала би та пояснювала би приявність деяких прикмет, запримічених у поодиноких предметах, у поодиноких явищах. З цього виходить, що загальність нашого заключення есенціонально¹⁾ не залежить від розмірів вичислювання поодиноких фактів, але радше від ствердження факту, що це вичислювання, ця обсервація, цей досвід привели нас до вишування якоїсь спільної усім тим заобсервованим фактам черти, чи радше рації, що стоїть у причиновій лучности з присутністю певних прикмет у тих заобсервованих фактах. В цей спосіб доходимо до загального заключення, бо якщо якась прикмета, чи радше якийсь *modus agendi* запримічений в поодиноких предметах не залежить від їх індивідуальної партикулярности, але від якоїсь рації, спільної тим усім предметам, то де не найшлась би якась річ, що в ній справджується ця рація, все найдемо і цю прикмету.

Ось і причина, чому Аристотель дуже часто нарівні трактує так індукцію, як і абстракцію, бо так в однім, як і другім случаю ходить о винайдення якоїсь загальної рації, абстрагуючи від

¹⁾ Може залежати акцідентально, оскільки обширніше вичислювання фактів улекшує вишування загальної спільної прикмети, вже то при допомозі т. зв. „*tabulae praesentiae*“ Bacon-e-a, вже то при допомозі т. зв. „*methodus concordantiae*“ J. Stuart-Mill-a.

усіх інших прикмет, що їх закримічуємо за поміччю досвіду в поодиноких предметах.

Пояснюючи останній розділ *Anal. post.*, що є неначе останнім і вирішним словом Аристотеля про індукцію, Св. Тома пише:

„Ratio autem non sistit in experimento particularium, sed ex multis particularibus in quibus experta est, accipit unum commune quod firmatur in anima et considerat illud absque consideratione alicuius singularium et hoc accipit ut principium artis et scientiae. Puta diu medicus consideravit hanc herbam sanasse Socratem febrientem et Platonem et multos alios singulares homines: cum autem sua consideratio ad hoc ascendit quod talis species herbae sanat febrientem simpliciter, hoc accipitur ut quaedam regula artis medicinae“ (in *L. I. Anal. Post.*, II, lectio 20).

Отже згідно із томістичною інтерпретацією, дорогою індукції, тоді доходимо до якогось універсального заключення, коли обсервація і досвід („diu consideravit“) дали нам змогу винайти якусь загальну рачію („talis species herbae“), яка має причинову зв'язь з поодинокими фактами. Схематично можна би так зілюструвати томістичну індукцію: а, б, в, г... мають присудок А; але остільки мають присудок А, оскільки мають прикмету Н, отже: $A = H$. Отже ціллію властивої та правдивої індукції є винайдення якоїсь загальної рачії і то такої, що стояла би у лучности з якоюсь прикметою чи комплексом прикмет у ряді явищ, та яка могла би бути підметом якогось загального суду (iudicii), якого другий екстрем (присудок) є знаний з досвіду.

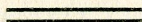
Таким чином індукція різниться від абстракції та від сільогізму. В абстракції (simplex apprehensio) блуд є виключений, в індукції одначе блуд не є виключений, бо при допоміж індукції доходимо до якогось загального поняття не дорогою звичайного спостереження, але дорогою intellectus componentis et dividendis, значить, дорогою суду, який може бути правдивий або ложний. Там напр. поняття чоловіка: „animal bipes“ є правдиве, хоч і не повне; якщо однак ужиємо цього поняття до виказання свободи людського діланья — зблудимо.

Індукція також різниться від сільогізму, як це вже було сказано, хоч у дійсності у способі самого думання та розшукування правди оба ці процеси себе взаємно доповнюють. Але вернімося ще раз до згаданого прикладу: а, б, в, г... є А, оскільки мають прикмету Н, отже кожне $A = H$. Характеристичним моментом індукції, це виказання, що різні, поодинокі речі: а, б, в, г... мають присудок А, оскільки мають прикмету Н. Ми в це віримо, це супонуємо (кожня індукція це гіпотеза, що її треба справдити) з більшою або меншою основою, але ми цього не бачимо, або інакше, ми не маємо безпосередньої проглядности зв'язку між А і а, б, в, г...; за це в сільогізмі ми бачимо конечну лучність середнього терміну з присудком заключення. В індукції ми супонуємо ту конечну зв'язь, а саме, ми стверджуємо лучність певних прикмет de facto, значить, на ряді поодиноких явищ; та лучність має такі черти, які склонюють нас до розумного заключення, що та заобсервована зв'язь, та лучність, не є припадкова, але випливає з природи річей, отже є конечна. „Et ita

(inductio) solum erit argumentum probabile, ex his, quae experta sunt (licet non omnia, sed plurima) in ferens universale" — каже Іван від Св. Томи¹⁾. Правда, Св. Тома не пояснює, які прикмети повинна мати ця зв'язь *de facto*, щоби виправдати твердження про конечну зв'язь. Але із способу говорення Св. Томи про суттєві прикмети індукційного процесу, можемо вичути всі правила й методи індукції, що їх видумали модерні філософи. В дійсності вони нічого нового не дають, лише краще й виразніше пояснюють це „*diu consideravit*“ Св. Томи. Чим, приміром, є т. зв. „*tabulae*“ Вассоне-а або „*regulae*“ J. Stuart-Mill-a, як не рецептами, що так скажемо, для улекшення винайдення цієї загальної рації, що була би загальним виразником усіх досі експериментованих фактів та міркою до предвидження подібних фактів? Чи це не є докладнішим лише сконкретизованням цього загального у Св. Томи „*diu consideravit*“? А який овоч цієї „*diuturnae considerationis*“? На це відповідає Іван від Св. Томи: „*argumentum probabile*“, значить, правдоподібність, а не певність нашого заключення.

(Продовження слідує).

о. В. Дурбак.

¹⁾ Cursus phil. thomisticus, t. I. Ars logica, Quaest. disp., q. 8, art. 2.

Огляди і оцінки (*Conspectus et recensiones*)

Sac. Pietro Santini, Il primato e l' infallibilita' del Romano Pontefice in S. Leone Magno e gli scrittori Greco-Russi. Con lettera del Rev.-mo P. Martino Jugie A. A. XIV. Grottaferrata 1936. Стр. XX + 112. 8°.

Догматичні різниці між східньою і західньою Церквою по роздорі скупчуються сьогодні в догмі Ватиканського Собору про примат юрисдикції і непомильність Папи. Ці правди стоять в осередку питання про зєднання Церков і на думку східніх богословів є вони головною й основною перешкодою поєднання. „Доки католицизм не перестане бути папізмом, який є ересю в науці про установу Церкви, доти нема дороги до зєднання“, — каже Сергій Булгаков („Путь“, 16, 1929, ст. 47—48).

Автор, маючи на увазі цю словидно-непроходиму трудність зєднання Церков й однодушну поставу східніх незєдинених богословів до догми про примат і непомильність Папи, розглядає ці правди в новіших, головню російських богословів і в науці св. Августина.

Не наводить багато богословів ізза труднощів у призбируванні російської літератури, але справедливо зазначає, що під тезами цих кількох богословів про примат і непомильність Папи можна підписати всіх інших. їх наука відносно цих правд по Ватиканському Соборі однакова. Вони перечуть примат юрисдикції й непомильність Папи. Приймають, що папські привілеї почали зростати до нечуваних розмірів щойно по IX ст., а Ястребов відсуває цей початок ще далше, бо аж на другу половину XVI ст. Про примат і непомильність, як Божу установу, не було до IX ст. одностайної традиції ні у східній ні в західній Церкві. Власть Папи виросла зо світської могутости Риму, з цісарських декретів, синодальних канонів, сфалшованих-підроблених документів, з так званої „Donatio Constantini“, а також з ароганції й гордості Папів. Через приписування Папам непомильності католики обдирають Церкву з ризи святости й забувають, що конечною умовиною непомильності є моральна звершеність, тобто святість. Цю науку російських богословів про примат і непомильність Папи переповідає автор коротко в III главі (ст. 47-54) на основі Ляпіна, Лебедева, Кіресва, Хомякова й Булгакова, згадуючи теж царгородського Патріярха Антима VII і Грека Хризостома Пападопуля, який ще й сьогодні говорить, що джерелом примату є обман, підроблювання документів, тощо.

У цій главі користується автор також католицькими творами, як „Догматичним Богословієм Східних“ — Жіжі (Jugie), А. Пальмієро, публікаціями Н. Волконського, а в інших главах письмами Тишкевича та других.

З огляду на таку рішучу поставу російських богословів у науці про примат (в суті речі є це новина в богослов'ї незєдинених, бо передше оспорювано радше „І Сина“, „чистилище“, „прісний хліб“ і т. і.), автор питає, чи так-само, як незєдинені, учили теж св. Отці? Вибирає Папу Льва Великого й у I-й главі (ст. 1-42) наводить з його творів науку про примат і непомильність Папів.

Наука Льва Великого не різниться в нічому від науки Ватиканського Собору. Це виказує автор об'єктивно й наглядно, розбираючи в науці цьогож Отця всі елементи примату й докази на нього. Вказує на значіння Льва Великого в різних областях у відношенні до східної й західної Церкви, до Вселенських Соборів, головню до Халкедонського, звертає увагу на авторитет його науки, яка обов'язує цілу Церкву та стверджує, що він є узлом єдності між східною й західною Церквою і свідком віри цілої Церкви V ст., коли ще не було роздору. Новшество є по стороні незєдинених богословів.

У II главі (ст. 43—46) подає автор похвали, якими східня Церква величає Льва Великого у своїх Богослуженнях, а в IV гл. (ст. 55—95) розглядає осуди про науку цього Папи у творах Нектарія, Дроздова, Міляша, Суворова, Болотова, Лебедева й у статтях у „Богословському Вєстнику“ й у „Вєра і Разум“. Він виказує значні розбіжності думок у цих авторів відносно осуджування науки Льва Великого, а також добачує в їх творах поступ і розвій поглядів в користь цього великого Папи й у користь його науки про примат й непомилність. Безпосередню перед світовою війною появлялися уже в російській літературі думки, що св. Лев Великий буа переконаний про Божу установу примату, і що Ватиканський Собор не додав нічого сутєво-іншого до науки Льва.

У кінцевій V главі говорить автор про науку Соловєва, вибираючи головню те, що відноситься до Папи Льва Великого і до науки про примат і непомилність. „Pour rejeter comme une usurpation et un erreur la primauté de pouvoir et l'autorité doctrinale du siège romain, il ne suffit pas, comme on le voit, de déclarer usurpateur et hérétique un homme tel quel saint Leon le Grand: il faut encore accuser d'hérésie le concile oecuménique de Chalcedonne et toute l'Eglise orthodoxe au V-e siècle“. Цими словами Соловєва закінчує автор V главу своєї книжки. Від ст. 106—109 подає короткі висновки, а починає книжку супровідним листом-оцінкою визначного знавця Сходу проф. о. Мартина Жіжі (Jugie).

Книжка написана об'єктивно, в іренічному тоні. Нема докорів ні критики незєдинених авторів, а саме тільки річеве представлення справи. Воно вже само виявляє, що східня незєдинена Церква знаходиться в тяжкому й безвихідному положенні. Вона мусить противорічити собі. Вона приймає сім Вселенських Соборів і св. Отців, величає Льва Великого в богослуженнях, як гідного наслідника св. Петра, як остою і стовп православія, а тимчасом її богослови відкидають або бодай пояснюють на свій лад багато правд, між ними й правду про примат і непомилність Папів, що дуже виразно й недвозначно учив св. Лев Великий. Стиль книжки простий і примінений до ширшого круга читачів. Предмет виложений ясно й легко. Кожне, заторкнене питання представлене ядерно й коротко. Може й нема другої книжки, що так коротко справляласьби з усіма своїми заголовками, як ця. Нема там великого наукового апарату, але просте, щире й річеве представлення історичної правди, яка має певних свідків і заломлює сповидно-непроломну перешкоду в поєднанні Церков.

о. Др. Степан Сампара.

1. Dr. Otto Schilling, *Apologie der katholischen Moral*. Ferdinand Schöningh. Paderborn 1936. Стр. 256. 8°.

2. Ks. Zdzisław Goliński, *Cnota czystości według św. Tomasza z Akwinu z uwzględnieniem współczesnej pedagogiki płciowej*. Tow. Nauk. Kat. Uniw. Lubelskiego. Lublin 1935. Стр. VI + 178. 8°.

1. Зглиблювання моральних проблем і щораз кращий розвиток моральної теології у сучасній католицькій науці доводить до опрацювання цих сторінок, що досі були в деякому занедбанні. А коли ще возьмемо під увагу, що етичні проблеми чи не найактуальніші в теперішній час руїни всіх моральних цінностей і туманного шукання нових розв'язок, відмінних і противних традиційній католицькій моралі, зрозумімо своєчасну появу й вагу згаданої книжки.

Ця апологія католицької етики, що вийшла зпід пера відомого мораліста й одного з найкращих католицького соціолога й економіста, який має за собою десятки основних праць, не потребує рекомендації. Імення автора є запорукою вартості й значіння праці. Слід лише підкреснути характер цієї праці. Є це систематичне обґрунтування початкових глав католицької етики. Не є це праця полемічна, хоч опрокидує закиди противників, але робить це в такий спосіб, що беручи в основу ці закиди, розгортає цілість і зв'язок католицької моралі, розяснює хибні погляди й упередження, а ніколи не користується цими закидами, як відбивною в сторону противників. Тимто збережений у праці поважний, науковий тон, зображена позитивно й доказана ціла система католицької науки моралі, й тим самим праця має тривалу, постійну вартість, а не лише злгоднєве, хвилеве значіння. Правда, автор передусім черпає закиди з праць трьох визначніших протестантських етиків: Германна, Герінга й Бруннера та не поминає й інших протестантських авторів, як теж і противників з нехристиянського табору, але робить це радше для вияснення цих сторінок католицької моралі, на які досі менше звертали увагу, ніж для полеміки з противниками.

Ось загальний поділ і глави праці, які дадуть нам уявлення про зміст книжки. Перша частина: Загальні основи й норми моралі (свобода волі, закон, совість, пробабілізм, обов'язок, євангельські ради, чеснота, гріх, св. Тайни). Друга частина, присвячена спеціальній етиці, обговорює потрібний круг обов'язків: супроти себе (індивідуальна етика); супроти Бога (релігійні обов'язки); супроти ближнього (соціальна етика, яку ділить на особисту соціальну етику — обов'язок правдомовності, вірності, милостині й толеранції, та спільнотну етику (Gemeinschaftsethik), де мова про відносини одиниці до загалу — соціалізм і соціальні реформи, держава, Церква, культура, а торитет, свобода). Працю закінчує, як це завжди буває в німецьких наукових виданнях, „Sachregister і Personenregister“.

Апологія Шіллінга виповнила прогалину, що її подекуди відчувалося. Вона є наче доповненням праці Мавсбаха (5 вид. 1921 р.): „Die katholische Moral und ihre Gegner“. Коли до цих праць долучимо працю о. Домбровського: „Katolicka nauka moralności w przedstawieniu prawosławnych teologów“ (зреч. у „Богословії“, 1936, 2—3, 183), яка з огляду на закиди проти католицької етики з боку православних має для нас окреме значіння, то маємо в руках найважливіші підручники апології католицької етики, що можуть нам дати в багатьох випадках неоцінені послуги, як джерело оборони католицьких моральних засад. Але й без тих оглядів прочитання для себе самих дає великі користи. Передусім дає глибше зрозуміння моральних принципів, сильно скріплює переконання в правильності і євангельськість католицької науки, вкінці ставить перед очі фундамент, монолітність і повязаність усеї системи католицької етики.

Про заінтересування автора в деяких ділянках і тим самим про його авторитет у цім обсягу скажуть його давніші праці, з яких деякі, для користі читачів, подаємо:

„Moraltheologie; Reichtum und Eigentum in der altkirchlichen Literatur; Der kirchliche Eigentumsbegriff; Die Staats- und Soziallehre des Papstes Leo XIII; Die Staats- und Soziallehre des hl. Augustinus; Die Staats- und Soziallehre des hl. Thomas; Naturrecht und Staat nach der Lehre der alten Kirche; Die soziale Frage; Christliche Sozial- und Rechtsphilosophie; Christliche Gesellschaftslehre; Katholische Wirtschaftsethik; Sozialer Katechismus; Das soziale Evangelium (проповіді); Politik und Seelsorge („Theol.-pr. Quart.“. 1934, 3, 518)“.

2. Ця праця з ділянки сексуальної етики, а радше її історії, є докторською дисертацією на Богословським Виділі Люблінського Університету. Тому автор у передмові оправдується, що не втягнув до неї новішої бібліографії, бо на основі приписів має бути друкована в незмінній екзаменаційній формі. Зрештою бібліографія є доволі багата.

Автор ділить працю, крім вступу, на три частини: 1) Поняття і поділ чесноти чистоти; 2) Значіння чистоти в людському житті; 3) Виховання чесноти чистоти. Хоча видавалося, і згідно з титулом, що це монографія з історії розвою половой етики й педагогіки, бо передкладає науку одного з Учителів Церкви, то в дійсності є вона дуже актуальна, а саме тому, що сьогоднішня наука моральна відносно чистоти ставить ці самі принципи, що й св. Тома. Не зайшли тут ніякі суттєві зміни, зате багато нового внесли до виснаження багатьох полових справ інші науки, як психологія, фізіологія, соціологія, економія й, розуміється, повними пригорщами з них користує й католицька педагогіка сексуальна. Та в самих моральних принципах, які навчав св. Тома з Акви́ну, нічого не змінилось і вони осталися ненарушними до сьогодні, в чому й проявляється геніальність думки св. Томи, цього першого систематика сексуальної етики.

Метода, що нею користувався автор у своїй праці, теж томістична; ставить на перше місце чесноту чистоти, а опісля гріхи проти чистоти. Себто, є це метода позитивна, яка вказує ідеал і цінності чесноти, залишаючи на задньому плані негативні моменти. Ця метода, що є реституцією методи св. Томи й здобуває собі щораз більше прихильників, є досить загально прийнята в католицькій моральній науці.

Властиво все істотне про чистоту автор обговорює в першій частині, де дає поняття й поділ чистоти, її предмет і підмет, її становище в єрархії чеснот і вкінці хиб (вади) противні чистоті. Друга частина, це обосновання християнського розуміння чистоти, де обговорюється надприродне, індивідуальне й соціальне значіння чистоти. Третя частина, це вже не наука про етику, лише про педагогіку полову, де автор зовсім слушно звертає увагу в першу чергу на засоби надприродні, хоча не легковажить засобів природних. Дуже повчаюче є закінчення, в якому автор ставить „синтетично-порівняльні висновки“.

Праця є солідна, прогляда й в нинішніх часах дуже актуальна. Деякі менше важкі закиди можна собі заздалегідь вияснити тим, що цей докторська дисертація, а не вже зріла праця, тимбільше, що авторові, який видав працю у 1935 р., не вільно було нічого змінювати, хоч праця була написана в 1933 р.

І так можна би подискутувати, чи в праці про чистоту, яка аспірує на вичерпуюче опрацювання предмету, не вказаним було б вмістити й подругу чистоту. Можна би побажати, щоби в частині про педагогіку таки в куди більший мірі скористати з сучасних здобутків половой педагогіки, на що вказував би підтитул праці „z uwzględnieniem współczesnej pedagogiki“.

Можна би хотіли поширення деяких розділів чи іншого у відтінях сформулювання деяких питань, то однак одно є гідне підмічення: це є перша праця правдиво наукова про чесноту чистоти в польській богословській літературі й відразу, скажимо, праця добра. Правде, появилось чимало праць до неї, але вони були або популярні або аскетичні або не так вичерпуючі, як ця.

о. Др. Богдан Липський.

Amedeo Giannini, I concordati postbellici. Societa Editrice „Vita e Pensiero“. Vol. II. Milano 1936. Стр. 492. 12°.

По двох збірниках повоєнних конкордатів, з правовими й історичними поясненнями у нотках під текстом, зладжених один — P. Johannes Restrepo-m S. J.: „Concordata regnante S-mo Domino Pio PP. XI inita“, другий — A. Perugini-єм: „Concordata vigentia“, оба з 1934 р. (уже рецензовані в „Богословії“), — появився оце третій збірник повоєнних конкордатів А. Джяннініного. Могло би здаватися, що з огляду на повище сказане, цей третій збірник є вже злишнім. Та по перегляненні його, мусимо погодитися з потребою цієї публікації.

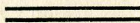
Еще в 1929 р. опублікував автор перший том повоєнних конкордатів, у який увійшли тексти разом з історичним начерком повстання та синтетичним викладом постанов конкордатів з Латвією, Баварією, Польщею, Литвою, пакт з Францією щодо літургичних почестей та *modus vivendi* з Чехословаччиною.

Другий том з 1936 р. містить у собі конкордати з років 1929—1936 а саме конкордат з Румунією, Лятеранський пакт, договір з Португалією в справі єпархії Меляпор, конк. з Прусією, договір з Румунією у справі інтерпретації арт. IX конкордату, конк. з Баденом, Австрією і Німеччиною, та в додатку документи підготовчих праць до Лятеранського пакту (звідомлення комісії для реформи церковного законодавства, призначене міністрови справедливости та віроісповідних справ, проф. Альфредови Рокко, проєкт законів про реформу церковного законодавства та установлення забезпеченової каси для священства).

Метода автора в пояснюванні постанов конкордату є інша, як у вище наведених його попередників. Автор текст кожного конкордату, наведений у мові чи в мовах оригіналу, якщо їх було більше (нпр. при конкордатах з Прусією, Баденом, Австрією, Німеччиною, при яких мовами оригіналу є мови італійська та німецька), попереджує історичним начерком повстання конкордату, зясовуючи віроісповідні обставини даної держави (найобширніше щодо Румунії) та труднощі, на які натрапляв Апостольський Престіл при заключенню та ратифікуванню конкордату. Після цього автор синтетичною методою подає виклад важніших постанов даного конкордату.

Щойно по прочитанню отсеї праці можна виробити собпогляд на це велике зусилля Апостольського Престолу для забезпе. печення вірним свободи публичних, релігійних практик та уможливлення розвою католицької Церкви в поодиноких державах і якраз через це збірка повоєнних конкордатів А. Джяннініного є цінною.

о. Др. Лев Глинка.

Всячина — хроніка

(Varia — chronica)

Третій Польський Філософічний Зїзд у Кракові. Після такихже зїздів у Львові в 1923 р. і в Варшаві в 192 р. відбувся в Кракові в днях 24—27. IX. 1936 р. третій з черги Зїзд польських філософів, присвячений питанню відношення математичної логіки та природничих наук до філософії.

У Зїзді взяло участь коло 200 учасників, філософів з усіх польських наукових осередків та багато неспеціалістів, які одначе цікавляться філософічними питаннями.

Сама тема Зїзду незвичайно актуальна, хочби тому, що на багатьох польських університетах математична логіка (логістика) здобула собі перевагу. Не диво отже, що зголошено 105 рефератів, які виголошено частинно наплє нумі Зїзду, а частинно в поодиноких комісіях.

Різний був науковий рівень цихже рефератів. Деякі з них солідно опрацьовано, та були й без особлившої наукової вартости, були й такі, що не мали нічого спільного з головною темою Зїзду, а торкалися питань, які радше самих прелєгентів займають.

Прихильники математичної логіки старались використати цей Зїзд для поширення її впливів на різні ділянки філософії. На це вказував і добір докладів, виголошуваних на загальних зібраннях Зїзду й дискусії. Та стрінулися з поважною критикою, ба навіть самі оборонці логістики не виступали так ворожо в відношенні до філософії, як це було дотепер. Бже не чути було голосів, будьтоби дотеперішня філософія не представляла жадної наукової вартости, а правдива філософія відкривається щойно в логістиці.

З негативною критикою стрінулася на Зїзді також апріорна філософія (ідеалістичний напрям Гене-Вронського).

Зате в багатьох рефератах і дискусіях висунено постулати, щоби сперти філософію на природничих науках, на досвіді та обсервації, не відмовляючи їй автономії.

Польська філософічна думка ще не оформилася. Вона наїшлася між двома крайностями: ідеалізмом Гене-Вронського й логістикою проф. Лукасевича. Тепер вона стоїть під впливом логістики. Видно це звідсіля, що аудиторія й президія Зїзду (ця остання нераз яскраво) вороже ставилися до виступів нечлєнних прихильників ідеалістичного напрямку, які всеж таки

розвинули живу діяльність на Зїзді. Слід тямити, що ідеалістичний напрям має у собі багато вартісних та цінних елементів.

Хоч — що правда — на Зїзді не було якихсь різких виступів проти метафізики, всетаки панівним був напрям нео-позитивізму з виразною матеріялістичною та протирелігійною забарвленням. Вистарчить згадати відчит проф. Котарбінського, що не завагався отверто виступити проти релігії; на жаль його виступ не був самотнім. Коли польська філософія не отрясється з цього, тепер на жаль пануючого, впливу, то треба буде сподіватися, що університетські катедри філософії стануть носіями не тільки філософічних теорій, але й розсадниками матеріялістично-комуністичного, протирелігійного світогляду. Це велика пригадка для католицьких філософів, які повинні протиділати цим руїнницьким впливам.

На останньому Зїзді католицькі філософи виголосили кілька рефератів, і то не на пленумі Зїзду, а в деяких секціях. У прочому, більшої активності вони не розвинули, а обмежилися до ролі глядачів.

Слід також згадати, що при кінці Зїзду та поза його програмою відбулися в Кат. Наук. Інституті дискусійні сходи, яких темою було відношення математичної логіки до філософії у світлі католицької науки. На сходинах, започаткованих о. проф. К. Міхальським, вивязалася жива полеміка між оборонцями логістики та католицькими філософами.

Побажати б тільки, щоби у найближчих Зїздах католицька філософія була краще представлена, а це без сумніву одно із важких завдань усіх католицьких університетів.

† **О. Проф. Франц Пангерль Т. І.** Дня 12 січня 1937 р. помер в Інсбруці звичайний професор церковної історії на богословським відділі, о. проф. Франц Пангерль.

О. Пангерль уродився 1879 р., від 1897 р. належав до Товариства Ісусовців, а від 1913 р. до Професорського Збору на богословський факультеті в Інсбруці. В 1918 р., по смерті історика о. Еміля Міхаеля, іменовано його звичайним професором церковної історії та історії церковного мистецтва. Наукове зацікавлення та замишування о. Пангерля було присвячене передусім історії догм. З тої наукової ділянки опублікував він кілька цікавих розвідок у журналі „Zeitschrift für katholische Theologie“, а то: „Studien über Albert den Grossen“ (1912), „Die Reuelehre Alberts des Grossen“ (1922), „Zur Jahrhundertfeier des ersten allgemeinen Konzils von Nizäa“ (1925); співробітничав теж у журналі: „Zeitschrift für Ascese und Mystik“, а передусім в 1929 р. був одним з основників видавництва: „Forschungen zur Geschichte des innerkirchlichen Lebens“.

Конгрес незєдинених богословів в Атенах відбувся в минулому році з початком грудня. Зїхалося багато представників автокефальних Церков. Душею цього Конгресу був Алівізатос,

один з професорів богословського виділу в атенському університеті. Отвираючи читання й наради Конгресу, зясував він коротко стан і причини упадку православія й незєдиненої богословії. Він сказав:

„Іконоборство започаткувало упадок православної Церкви, а нещасна схизма IX ст. й догматичні спори, які були звичайно безплідні, закріпили його. З упадком Царгороду прийшли для православія тяжкі часи й настав цілковитий духовий застій. Національне відродження східньо-європейських народів минулого століття погіршило положення тим, що новостворені автокефальні Церкви поставили непроходимий мур між поодинокими членами Церкви; взаїмне незнання національних мов, народніх і етнічних різниць довели до ізоляції, ворожнечі й духової заскорузлості. Також терпіла на цьому й богословська наука, бо поступ в одному краю приймає в другому з недовірям“.

Ці отверті слова предсідника Конгресу мали заохотити представників автокефалій, а також і самі автокефальні Церкви до єдності.

Проф. Алівізатос так само, як і більшість професорських сил на богословських виділах незєдинених, є світською людиною. Ці світські професори богословії не ставляться всі однаково до церковної влади, що виявилось вже наглядно на самому початкові Конгресу.

Проф. Булгakov, з Парижа, твердив, що важність синодальних рішень залежить остаточно від згоди вірних (соборне начало). Цю думку поділяли теж проф. Флоровський та проф. Зеньковський. Спротивився цьому дуже гостро архимандрит Скріван, кажучи, що сьогодні є багато світських людей, які тільки з імени є христіянами, що більше, між ними є навіть скриті масони, але вони присвоюють собі право рядити Церквою, давати замість неї закони й опреділювати її суть і права. Справи не вирішено, але закінчено „браком часу на дискусію“.

Конгрес був засадничо під крилами автокефальних Церков. Крім місцевої Єрархії, були на Конгресі теж представники Царгородського, Єрусалимського й Антиохійського Патріархатів, а Александрійський Патріарх прибув свм особисто. З богословських православних виділів були заступлені Білгород, Софія, Париж, Варшава, Букарешт, Кишенів і Чернівці. Професор богословського виділу в атенському університеті Алівізатос відразу розпреділив авторитет церковної Єрархії й авторитет богословів. Богослови мають тільки обробляти критично матеріал і подавати його Церкві, а Церква, яка має від Бога вищий авторитет, може робити й утверджувати висновки. Богословія це покійна й необхідна служниця Церкви. Професори богословії, сказав атенський архієпископ Хризостом Пападопулос, мають студіювати церковні й релігійні питання, але справу остаточного вирішення мають полишити Церкві. З цього видно, що питання церковного авторитету лежить дуже на серці атенського архієпископа.

Дискусії ведено в іренічному тоні. Не критиковано дуже гостро ані Католицької Церкви ані протестантських віроісповідань.

Програма докладів зводилася до двох областей: 1) Стан богословії в православній Церкві, а саме, загальні основи, відно-

шення до богословів інших християнських Церков, патристична богословія й передання. 2) Богословське формулювання церковних питань, а саме, синоди, церковне законодавство й моральна, кодифікація канонічного права, віднова старих літургічних текстів, місії в поганські краї, післанництво православної Церкви під сучасну пору відносно культури, держави й суспільного питання. Програма дуже широка й заторкує дуже багато життєвих питань. Але у здійснюванні цих замірів завсіди лишається одна й ця сама трудність: брак життєдайних соків в галузці, відірваній від матірнього пня. Таке напр. питання, як скликання вселенського собору, Алівізатос і Балянос уважають під сучасну пору виключеним ізза різних, в багатьох випадках, недоповіджених причин. Представник румунського Патріярхату, Сезан, домагався, щоб католики й протестанти, які мали б бути запрошені на цей собор, написали вперед відповідне прохання та сповнили ще деякі умовини.

Цей Конгрес не був вправді „парляментом“ під кожнім оглядом, але „богослови“ й „церковний авторитет“ лишилися й надаліше двома суперниками. Праці Конгресу рішено продовжувати даліше видаванням спільного, богословського журналу.

Новий статут незєдиненого богосл. виділу в Білгороді.

В жовтні 1935 заведено новий статут на православнім богословським виділі в Білгороді. Згідно з новим статутом той виділ має 13 катедр, а то: 1) старого Завіту, 2) нового, 3) апольогетики та історії релігії, 4) догматики, 5) порівняльної богословії, 6) моральної богословії, 7) церковної історії (предметом тої катедри є історія Византії та словянських Церков), 8) патрології, 9) церковного права, 10) літургії, 11) пастирської богословії враз з християнською соціологією та гомілетикою, 12) філософії, 13) церковного мистецтва, музики та християнської археології.

Кожня катедра має свій семинар. На дійсних слухачів виділ приймає тільки тих, що скінчили державну гімназію із свідоцтвом зрілости та повний курс духовних семинарій. До докторського іспиту виділ допускає слухача тоді, коли прийняв предложену дисертацію. Докторські іспити робиться у одній з чотирьох груп предметів, а то з: 1) біблійної (старий і новий Завіт), 2) систематичної богословії (апольогетика, догматика, порівняльна і моральна богословія), 3) церковно-історичної (історія християнської Церкви, сербської та інших та патрологія) і 4) церковно-канонічної та практичної богословії (церковне право, літургіка, пастирська богословія, гомілетика, методика Божого закону).

Богословське Наукове Т-во

(Societas Theologica)

Академічні Вечорі.

Крім викладів у Львові, зазначених в „Богословії“ (XIV, кн. 4, стр. 274 — 275), відбуваються теж виклади тих самих прелегентів по інших містах Галицької Провінції на запрошення місцевих організацій.

В останньому часі відбулися такі виклади:

Броди:

- о. др. І. Гриньох: „Молодь і Церква“ (14. II. 1937). Той самий виклад відбувся тоді і в *Старих Бродах*.

Золочів:

1. о. др. Г. Костельник: „Українська стигматичка“ (1. I. 1937).
2. др. М. Гнатишак: „Шевченко і релігія“ (3. I. 1937).
3. др. Р. Зубик: „Українська торгівля княжої доби“ (12. II. 1937).
4. др. К. Чехович: „Постать Мойсея в творчості І. Франка“ (21. II. 1937).

Рогатин:

1. др. М. Гнатишак: „Шевченко і релігія“ (28. XI. 1936).
2. др. К. Чехович: „Провідні ідеї М. Драгоманова“ (5. XII. 1936).
3. др. Я. Пастернак: „Св. Письмо у світлі археології“ (13. XII. 1936).
4. о. др. І. Гриньох: „Молодь і Церква“ (22. XII. 1936).
5. о. др. Г. Костельник: „Українська стигматичка“ (27. XII. 1936).
6. о. др. Г. Костельник: „Релігійні фальші нових часів“ (28. XII. 1936).

Стрий:

1. о. др. І. Гриньох: „Психоаналіза З. Фрейда“ (4. X. 1936).
2. о. др. Л. Глинка: „Родина й держава“ (11. X. 1936).
3. др. К. Чехович: „Постать Мойсея в творчості І. Франка“ (18. X. 1936).
4. др. М. Гнатишак: „Література й світогляд“ (25. X. 1936).

Яворів:

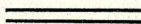
1. о. др. Гриньох: „Молодь і Церква“ (13. XII. 1936).
2. др. Р. Зубик: „Українська торгівля в княжій добі“ (20. XII. 1936).
3. о. др. К. Чехович: „Провідні ідеї М. Драгоманова“ (24. I. 1937).
4. о. др. Л. Глинка: „Проблема меншин“ (12. II. 1937).

Крім цього, поза рямками Б. Н. Т., відбулися у Станиславові з ініціативи культурно-освітніх Товариств виклади, у яких взяли приватну участь, окремо запрошені, тіж самі прелєгенти, що виголосили доклади на теми:

1. др. М. Чубатий: „Східні і західні впливи в українській Церкві“ (13. IX. 1936).
2. др. К. Чехович: „Постать Мойсея в творчості І. Франка“ (20. IX. 1936).
3. др. Р. Зубик: „Княжий Львів“ (27. IX. 1936).
4. о. др. Л. Глинка: „Родина й держава“ (4. X. 1936).
5. о. др. Г. Костельник: „Проблема чуда“ (11. X. 1936).
6. др. В. Залозецький: „Світогляд і мистецтво“ (18. X. 1936).

Рішенням Ради Б. Н. Т. прийнято на звичайних членів Товариства: о. Д-ра Яценкова Романа (Ілів, п. Берездівці), о. Д-ра Фіголя Володимира (Львів), Мгр. Чуму Ярослава (Львів).

Рішенням Ради Б. Н. Т. приступлено до печатання Матеріалів до I Унійного Зїзду у Львові, які у найближчому часі появляться як XI том Праць Б. Н. Т.

Книжки й часописи

(I Libri et II ephemerides)

I

За нові методи душпастирської праці. Реферати І. окружного душпастирського курсу в Золочеві, відбутого 3. і 4. липня 1935. р. Львів 1936. Накладом Окружного Відділу Тов. св. Андрея в Золочеві. Ст. 85. 8^о.

Звідомлення Виділу „Кружка Родичів“ при Державній гімназії з українською мовою навчання в Перемишлі за шкільний рік 1935—36 з Альманахом п. н. „З юних днів, днів вески“ з нагоди 40-ліття першої матури. Перемишль 1936. Ст. 240. 8^о.

Перше пастирське послання Дра Василя Масцюха, Апостольського Адміністратора для Лемківщини до Лемків. Львів 1935. Печатня Ставропігійського Інститута. Ст. 45. 8^о.

Праці Географічної Комісії. Випуск І. Львів 1935. Наукове Товариство імені Шевченка у Львові. Ст. 208. 8^о.

Руски Календар за Югословянских Русинок на прости рок 1937. Сремски Карловци 1936. Руске Народне Просвітне Дружство. Ст. 167. 8^о.

Буць Олександр: Червоний опир. Львів 1936. Християнська Книжка ч. І. Видавництво „Мега“. Ст. 32. 12^о.

Возняк Михайло: У століття „Зорі“ Маркіяна Шашкевича (1834—1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка. Частина перша. Львів 1936. Праці Богословського Наукового Товариства у Львові. Том ІХ. Ст. 145. 8^о.

Возняк Михайло: У століття „Зорі“ Маркіяна Шашкевича (1834—1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка. Частина друга. Львів 1936. Праці Богословського Наукового Товариства у Львові. Том Х. Ст. 324. 8^о.

о. Др. Ішак Андрій: Догматика незєдиненого Сходу. Частина загальна. Том І. Праці гр.-кат. Богословської Академії у Львові. Том XV—XVI. Львів 1936. Накладом гр.-кат. Богословської Академії. Ст. 280. 8^о.

о. Др. Костельник Г.: Настя Волошин — „жертва на показ“. Друга частина. Екстази Насті. Львів 1936. Накладом автора. Ст. 154. 8^о.

о. Полянський Іоан: Про верховну власть св. Апостола Петра і Єго наслідників в Христовій Церкві, та про признаване тої власти на Лемковській Руси. Риманів-Здрій 1936. Ст. 32. 8^о.

Цєбринський М. С.: Століте руского народного відродження. Львів 1937. Наука, місячне видане Народної Бібліотеки. Ч. 2. Видане Общества ім. М. Качковського. Ст. 48. 16^о.

*) Книжки й часописи зазначені зізвєдкою є некатоліцькими теольогічними виданнями.

Шах Степан: У 40-ліття першого іспиту зрілості в Державній Гімназії з українською мовою навчання в Перемишлі. Перемишль 1936. Ст. 32. 8^о.

Byzantinische Zeitschrift, Leipzig 1936. Band 36. 1. und 2. Halbjahrsheft. Verlag von B. G. Teubner in Leipzig und Berlin. Ст. 544. 8^о.

Homiletyka Duszpasterska. Zbiorowy podręcznik nauki kaznodziejstwa dla polskiego kleru. Kielce 1935. Wydawnictwo „Przeglądu Homiletycznego”. Ст. 512. 8^о.

Kalendarz duszpasterski na rok Pański 1937. Warszawa 1937. Nakładem Pocztovej Kasy Oszczędności. Ст. 127. 16^о.

Kalendarz Rycerza Niepokalanej na rok Pański 1937. Niepokalanów 1936. Wydawnictwo Milicji Niepokalanej. Ст. 96. 8^о.

Un Saint pour chaque jour du mois. Paris 1936. Janvier. Collection de Vies de Saints. Maison de la Bonne Presse. Ст. 256. 8^о.

Alcaniz Florentinus: De autographo tractatus inediti Card. Joannis de Lugo „De Anima”. Madrid 1936. Biblioteca de „Estudios Eclesiasticos”. Ст. 182. 8^о.

Dr. Blum E.: Das staatliche u. kirchliche Recht des Frankenreichs in seiner Stellung zum Dämonen, — Zauber — und Hexenwesen. Paderborn 1936. Görres-Gesellschaft. Heft. 72. Ст. 86. 8^о.

Chevalier C. S. J.: La Mariologie de Saint Jean Damascene. Roma 1936. Orientalia Christiana Analecta. Num. 109. Ст. 262. 8^о.

Dr. Czuma Ignacy: Filozoficzne punkty styczne Zachodu i bolszewizmu. Lublin 1930. Koło Badań Naukowych nad Kościołami Wschodnimi XX. Teologów K. Uniwersytetu Lubelskiego. Ст. 29. 12^о.

Denisoff E.: L' Eglise Russe devant le Thomisme. Paris 1936. Librairie Philosophique J. Vrin. Ст. 69. 8^о.

Desbuquoit Achille: Vivez donc en paix. Paris 1936. P. Lethielleux, Éditeur. Ст. 153. 12^о.

Friedbergowa Marja: Bibliografja historii polskiej za rok 1933 i 1934. Dodatek do „Kwartalnika Historycznego”. Lwów 1936. Nakładem Polskiego Towarzystwa Historycznego. Ст. 176. 8^о.

Ks. Filipowicz Dymitr: Rola Caratu i Cerkwi w powstaniu rewolucji rosyjskiej. Lublin 1937. Akad. Koło Badań Naukowych nad Kościołami Wschodnimi XX. Studentów Kat. Uniwersytetu Lubelskiego. Ст. 33. 12^о.

Dr. Gantkowski Paweł: Technika żywej mowy. Cykl wykładów z dziedziny techniki wymowy i jej fonetycznych podstaw. Kielce 1937. Wydawnictwo „Przeglądu Homiletycznego”. Ст. 148. 8^о.

M. L'Abbé Goudurier: Vie de la Bienheureuse Lidwine Vierge. Paris 1936. Pierre Téqui, Libraire-Éditeur. Ст. 320. 12^о.

Dr. Graf Georg: Die Leges irritantes und inhabilitantes im Codex Juris Canonici. Paderborn 1936. Görres-Gesellschaft. Heft 71. Ст. 119. 8^о.

G. Hofmann S. J.: Il Vicariato Apostolico di Constantinopoli 1453—1830. Roma 1935. Orientalia Christiana Analecta. Num. 103. Ст. 336. 8^о.

Hurt Rudolf: Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. I. 1205—1650. Olomouc 1934. Spisu Akademie Velehradské Zvazek XV. Ст. 439. 8^о.

Ks. Dr. Jankowski A.: Jeszcze o tytule i nazwie „ksiądz”. Włocławek 1937. Odbitka z Ateneum Kapłańskiego. Tom 39. Ст. 60. 8^о.

Jugie Martinus: De Processione Spiritus Sancti ex fontibus Revelationis et secundum Orientales dissidentes. Roma 1936. Facultas Theologica Pontificii Athenaei Seminarii Romani. Ст. 418. 8°.

Kraus Johannes: Quaestiones de universalibus magistrorum Crathorn O. P., anonymi O. F. M., Joannis Canonici O. F. M. Monasterii 1937. Opuscula et textus historiam ecclesiae eiusque vitam atque doctrinam illustrantia. Series scholastica. Fasc. XVIII. Ст. 63. 16°.

Lajoie Louis C. J. M.: Au seuil de l' éternité. Paris 1936. Pierre Téqui, Libraire-Éditeur. Ст. 85. 12°.

Lépicier Cardinal, O. S. M.: Le miracle. Paris 1936. Desclée de Brouwer et Cie. Ст. XV + 571. 12°.

Abbé Lusseau, Abbé Colomb: Manuel d' études bibliques. Paris 1936. Tome III (1re Partie). Les livres didactiques. Pierre Téqui, Libraire-Éditeur. Ст. 360. 8°.

Marchand Chanoine: Une troublante figure Calvin. Paris 1936. Pierre Téqui, Libraire-Éditeur. Ст. 62. 12°.

Mugnier Fr.: Roi, Prophète, Prêtre avec le Christ. Paris 1937. P. Lethielleux, Éditeur. Ст. 226. 8°.

Paul Jean: Sämtliche Werke. Weimar 1936. Fünfter Band. Bemerkungen über den Menschen. Hermann Böhlau Nachfolger. Ст. 538. 8°.

Penido M. T. L.: La conscience religieuse. Paris 1936. Cours et documents de philosophie. Chez Pierre Téqui. Ст. 249. 8°.

Perrella G. M.: Il decreto di Eugenio IV pro Armenis relativo al Sacramento dell' Ordine. Piacenza 1936. Extractum ex „Divus Thomas Plac“. a. XXXIX (1936). N. 5—6. Ст. 39. 8°.

Rabeneck Johannes S. J.: S. Thomae de Aquino de generatione Verbi et processione Spiritus Sancti. Monasterii 1937. Opuscula et textus historiam ecclesiae eiusque vitam atque doctrinam illustrantia. Series scholastica. Fasc. XIX. Ст. 71. 16°.

„Słowak“: *Rola Słowaczyny w militarnym sojuszu Czechów z Bolszewicką Rosją.* Odbitka z XLVII tomu 1936 r. miesięcznika „Nasza Przyszłość“. Warszawa 1936. Ст. 42. 8°.

Vallée R. P.: La Volonte de Dieu. Paris 1936. Desclée De Brouwer et Cie. La Vie Spirituelle. Ст. 242. 12°.

G. de Vaux, H. Riondel: Le Père Jean Roothaan. XXle Général de la Compagnie de Jésus (1785—1853). Paris 1935. P. Lethielleux, Éditeur. Ст. 208. 8°.

Yvonne de La Vergne: Madame Elisabeth de France. Paris 1936. Pierre Téqui, Libraire-Éditeur. Ст. 373. 12°.

II

Вістник Львів (Чернецького 26).

1936. Кн. 6. *Шарльота Докстадер*: Коти. *Поль Валері*: Як деклямувати вірші? *Іван Коровицький*: Про рідну богослужбну мову. *І. Каюк*: Бути відповідними! і т. д.

1936. Кн. 7—8. *Говерд Фридерик*: Губернатор уступає. *Анна Стюарт*: Успішна смерть Миколи Берга. *В. Бірчак*: Демагогія. *Л. Граничка*: На полях Самчукової „Волині“ і т. д.

1936. Кн. 9. *Б. Мінхгазен*: Зузу і Люлю. *Жан-Жерар Флері*: Вільна людина в Світах. *В. Морозович і Андрій Марченко*: Спраза церковного відродження і т. д.

1936. Кн. 10. *І. Коровицький*: Ще про церковні справи. *Дарія Віконська*: Буття й знання. *Л. Мосендз*: Маргіналії до „Української Доби“ Ю. Липи. *Р. К.*: Хто переможе в майбутній війні і т. д.

1936. Кн. 11. *Улас Самчук*: Помста Гафи. *Жан-Жерар Флері*: Білі ночі в червоному місті. *Карл Сілекс*: Шкільне виховання в Англії. *Володимир Кубійович*: Людність Зах. Волині. *Юрій Клен*: Слово живе й мерве і т. д.

1936. Кн. 12. *Юрій Станинець*: Трагічна помилка. *Редіард Кіплінг*: Вулик. *Мр. В. Д.*: Дон Емілію Моля Віваль. *Дріс ля Рошель*: В школі новітніх спартанців. *Михайло Острозька*: Макіявель в інших і в нас і т. д.

Дзвони. Львів (Японська 7)

1936. Ч. 11. *Н. Королева*: Гозіння. *Жан де Вінь Руж*: Докори сумління на бойовищі. *Д. М-вич*: Листопадові помилки 1918 р. *О. др. Глінка*: Родина й держава в світлі католицької науки (докінчення). *Др. Я. Гордицький*: Жіноче питання в повісті радянської України (продовження). *Ле Семеніс*: Старість „Орфея“. Рецензії, і т. д.

1936. Ч. 12. *Н. Королева*: Без коріння (докінчення). *Г. Костельник*: Радіо. *Др. Я. Гордицький*: Жіноче питання в повісті Радянської України. *В. Королів-Старий*: Сороколіття праці О. Кошиця. *Др. М. Гнатюк*: † Василь Стефаник. Рецензії, і т. д.

Добрий Пастир. Станіславів (Перацького 11).

1936. Ч. 2—3. Енцикліка Святійшого Віця Пія XI. „Vigilanti cura“ про кінематографічні представлення. *о. Др. Василь Василук*: Причиновість св. Гайн. *о. Е. Далекій*: Сучасні завдання душпастирської праці. *о. Яков*. *Г.*: Римські катакомби. *о. Др. Яр. Біленький*: Мораль і право. *Др. Василь Пашицький*: Культ Пр. Діви Марії на укр. землях. *о. Макарій Каровець ЧСВВ.*: Українці-Ректори Львівського Університету. На вибрані теми і т. д.

1936. Ч. 4. *о. Іриней Назарко ЧСВВ*: Евхаристія й українська культура. *о. Яков*. *Г.*: Римські катакомби. *о. М. С.*: Дещо про актуальність проповіді. *Стефан Тарновецький*: Призначення як основа оптимізму. На вибрані теми і т. д.

* Духовна Стража. Сомбор.

1936. Брої 1. *Н. Б.*: О св. таїнама као сретствима цркве, преко којих се пружа благодат. *Д. Б.*: Мало освећење воде. *Др. Р. Бисаловић*: Одредбе о верским представницима у Уставу од 1931. год. и Кривичном Законику од 1929. год. *Јеромакон Никанор Илић*: Канон св. Андрије Критського. *Инок Теофан*: Философія монашества. *Архимандрит Дионисије Миковић*: Митрофан Бан. *Хаши Соф. Савић*: Суд иностранца о нашем црквеном животу і т. д.

1936. Број 2. *Н. Б.*: О св. таїнама као сретствини цркве, преко којих се пружа благодат. *Протои. Н. Барачки*: Наше црквено појанье и његови расадници. *Р. Бисаловић*: Одредбе о верским представницима у Уставу од 1931. год. и Кривичном Законику од 1929. год. *Прота Сава Петковић*: Манастир Кувеждин и Дивша у XVIII веку. *Јеромакон Георгије*: Манастир Војловица. *Архимандрит Дионисије Миковић*: Митрофан Бан. *И. С.*: Монаштво у Румунији за своје преобразованье і т. д.

1936. Број 3. *Архимандрит Стефан*: Беседа на Видовдан. *Н. Б.*: О св. таїнама као средствима цркве, преко којих се пружа благодат. *Протојерей Н. Барачки*: Наше црквено појанье и његови расадници. *Б. К.*: Телесна рад монаха. *Прота Сава Петковић*: Манастир Кувеждин и Дивша у XVIII веку. *Јеромакон Георгије*: Манастир Војловица. *Архимандрит Дионисије Миковић*: Митрофан Бан і т. д.

Життя і Право. Львів (Руська 3).

1936. Ч. 4. *М-р Я. Падох*: Грунтовий процес Гетьманщини XVIII в. *М-р Б. Капустий*: Про відповідальність за поручення виконання чинитьби третій особі в світлі кодексу зобов'язань. *Д-р Г. Вольф*: З міжнародного патентового конгресу в Берліні 1935 року. *Д-р І. Грицай*: Про податкову ординацію. *В. С.*: Проект новелізації права про устрій адвокатури. *В. Лициняк*: Закон і набуті права. *Д-р І. Грицай*: В справі опадаткування адвокатських канцелярій ведених спільно кількома адвокатами і т. д.

Записки Чина св. Василя Великого. Львів.

1933, 1934, 1935. Том VI. Випуск 1—2. *С. Федоров*: Боротьба за межі в степовій єпархії XIII—XIV ст. *Д. Оляничин*: До історії торгівлі Руси-України з Балтикою, зокремаж Стародуба з Кенігсбергом наприкінці XVII й поч. XVIII ст. *І. Крип'якевич*: З історії міста Жовкви. *М. Голубець*: Зарання дослідів над українським деревляним будівництвом. *М. Андрус'як*: Боротьба за єпископську катедру. *М. Андрус'як*: Матеріали до історії львівського єпископства в 1667—1677 рр. *І. Огієнко*: Варшавська збірка про Орлика. *П. Хрущ*: Деякі Мазеріана краківських бібліотек. *А. Годинка*: Переписка еп. М. М. Ольшавського з ігуменом ЧСВВ. *Miscellanea* і т. д.

Наша Культура. Варшава (Сталева 25).

1936. Кн. 11. *Ів. Огієнко*: Стара форма присяги на вінчанні. *Ів. Зіньківський*: Сучасна Україна. *Проф. Д-р К. Студинський*: Зустріч Ольги Косачевої з Мелитомом Бучинським 1872 р. *М. Мочульський*: Гоцинський, Словацький і Шевченко як півці Колівщини. VI: Гайдамаки Т. Шевченка. *Проф. Д. Козій*: Клясичні образи й сюжети в творчості Лесі Українки. *Ол. Чернова*: Драматична творчість у СРСРській Україні. *Ів. Огієнко*: Сучасна українська літературна мова. Мова М. Рильського. *Д-р Є. Ю. Пеленський*: Україна в байках Глібова. *Проф. Л. Бачинський*: Найкращі хвилини мого життя. Мої спомини про Кам'янецький Університет. *Д-р С. Наріжний*: М. П. Василенко й його наукова діяльність. *С. Черкасенко*: Вельможна пані Кочубеїха і т. д.

1936. Кн. 12. *Ів. Зіньківський*: Сучасна Україна. *Проф. Д-р К. Студинський*: Зустріч Ольги Косачевої з Мелитомом Бучинським 1872 р. *М. Мочульський*: Гоцинський, Словацький і Шевченко, як співці Колівщини, VI: Гайдамаки Т. Шевченка, VII: Висновки. *І. Огієнко*: Сучасна українська літературна мова, мова Максима Рильського. *Проф. Л. Білецький*: Молодий Шевченко перед власним судом своїм на кінці життя. Історія повісті „Художник“. *Проф. Д. З. Лисько*: Початки музичного мистецтва в Галичині. *Д-р М. Гнатишак*: Українська романтична балада. *Проф. Д-р С. Наріжний*: М. П. Василенко й його наукова діяльність. *С. Черкасенко*: Вельможна пані Кочубеїха і т. д.

1937. Кн. 1. *Огієнко Іван*: Українські Церковні Брацтва, їх діяльність та значення. *Ол. Чернова*: Творчість Юрія Дарягана (1926—1936). *Інж. Оп. Нестеренко*: Українська архітектура. *Проф. Д-р В. Січинський*: Григорій Левицький, український гравер XVIII-го ст. *Проф. Д-р С. Наріжний*: М. П. Василенко й його наукова діяльність. *Фр. Коковський*: Бережанська гімназія за часів М. Шашкевича. *Іван Зіньківський*: Сучасна Україна. *Проф. Ол. Мицюк*: Наші наукові й культурноосвітні установи. *Ів. Огієнко*: Хто був Варавва? *Ред. П. Зленко*: Що про Україну знала Європа. *Д-р Д. Оляничин*: Невзгляднені матеріали до історії освіти в Україні в XVIII ст. *Нат. Королева*: Його поклик. Хроніка і т. д.

Нива. Львів (Коперника 36).

1936. Ч. 10. *Х.*: На двох фронтах. *о. Донат Новицький*: Ніччю на Соловецькій Кремлі. *о. Омелян Квіт*: Успішні засоби душпастирювання. *о. Д. П.*: Соціалісти-радикали і духовенство. *о. Євген Мацелюх*: Священик душпастир під сьогодишню хвилю і т. д.

1936. Ч. 11. *Х.*: На двох фронтах. *Роман Лиско*: Слава Пресв. Богородиці у наших богослуженнях. *о. Донат Новицький*: Ніччю на Соловецькій

Кремлі. *о. Г. Костельник*: Любов ближнього, її основи і функції. *о. О. Квіт*: За розвиток релігійних установ. *о. Володимир Толочко*: Похорони холмського уніяського єпископа Калинського і т. д.

1936. Ч. 12. Редакція: Часопис і читачі. *о. Донат Новицький*: Ніч на Соловецькім Кремлі. *о. Г. Костельник*: Любов ближнього, її основи і функції. *о. О. Г-н*: Ще про ерекціональні ліси. *о. Михайло Горечко*: Наше проповідництво. *о. Д. П.*: Соціалісти-радикали і духовенство. *Юліян Соневицький*: Садім виноград, кавуни й мельони і т. д.

1937. Ч. 1. Редакція: На стійці. *Роман Лиско*: Слава Пресв. Богородиці у наших богослуженнях. *о. Донат Новицький*: Ніч на Соловецькім Кремлі. *о. Василь Дубицький*: На актуальну тему. *о. Др. Г. Костельник*: Релігійні фалші нових часів. *о. Петро Хомин*: Унійний Зїзд у Львові. *о. О. Фацієвич*: Нова ділянка економічної праці для нашого духовенства і т. д.

1937. Ч. 2. Редакція: Великий ювілей. *о. Петро Хомин*: Унійний Зїзд у Львові. *о. Донат Новицький*: Ніч на Соловецькім Кремлі. *о. Др. Г. Костельник*: Релігійні фалші нових часів. *о. Андрій Лошинь*: Празники Різдва Христового і Богоявлення у наших річних, церковних устави і т. д.

Рідна Мова. В а р ш а в а (Сталева 25).

1936. Ч. 11. Гнучкість української мови. *Б. Кобилянський*: Чистота й правильність української мови. *І. Огієнко*: Стилістично-синтактичні нариси. *І. Панькевич*: Український правопис на Закарпатті. *Е. Грицик*: Життя мови. *Я. Мандюкова*: Чар дитячої мови. *Е. Янчевська*: Духовенство, рідна мова й культура. *І. Огієнко*: Переклади з Євангелії і Дій Апостольських. *В. Сольчаник*: Бойківська топо- і ономастика. *І. Огієнко*: Початкова граматики української літературної мови. Життя слів і т. д.

1936. Ч. 12. Рідна мова в школі. *Б. Кобилянський*: Новий переспів „Слова про Ігорів похід“. *І. Огієнко*: Не засмічуймо своєї мови чужими словами. Переклади з Євангелії. Початки граматики української літературної мови. *В. Сольчаник*: Бойківська топо- й ономастика і т. д.

1937. Ч. 1. *І. Огієнко*: Ознаки доброї літературної мови. *І. Панькевич*: Етимологічний правопис на Підкарпатті. *І. Огієнко*: Складня української мови. *В. Королів-Старий*: Безбезпека рідній мові. *Др. Б. Кобилянський*: Чистота й правильність української мови. *Проф. П. Кривоносок*: „Наука про рідномовні обовязки“ з погляду педагогічного і т. д.

1937. Ч. 2. *І. Огієнко*: Ознаки доброї літературної мови. *Я. Романенко*: Зловживання в-у. *І. Огієнко*: Складня української мови. *І. Огієнко*: Практичні лекції літературної мови. *Д. Сольчаник*: Бойківська топо- й ономастика: Життя слів. *І. Огієнко*: Навчаймось літературної мови від Шевченка і т. д.

Українська Книга. Львів (Костюшка 5).

1937. Ч. 1. *Петро Зеленко*: Українські приватні бібліотеки. Звістки про бібліотеки в нинішні часи. *Ів. Крип'якевич*: З історії книги у Львові. Рукописна книга до XVI ст. *о. Роман Лукань*: Василіани-книголюби. *Є. Ю. П.*: Невідомий універсал Гетьмана Ів. Мазепи. *Вол. Дорошенко*: Розвиток українського друку в XIX—XX ст. у цифрах. *Ів. Крип'якевич*: Забуті види України XVII—XVIII ст. ст. *Вол. Січинський*: Видання мистецько-промислової школи в Кам'янці. *Марія Фуфтак-Деркач*: Друковані твори Лесі Українки, що не ввійшли до збірних видань. *Микола Андрусак*: Післявоєнна історіографія української книги, і т. д.

Analecta Bollandiana. Bruxelles (Société des Bollandistes 24).

1936. Fasc. III—IV. *Hippolyte Delehaye*: Contributions récentes à l'hagiographie de Rome et d' Afrique. *Baudouin de Gaiffier*: Le martyrologe et le légendier d' Hermann Greven. *Paul Peeters*: Une Vie copte de S. Jean de Lycopolis. Bulletin des publications, hagiographiques, etc.

Angelicum. Roma (Salita del Grillo 1).

1936. Fasc. 4. ***: Pontificii Instituti Angelici descriptio historica. *Pollet V. M.*: De Actione catholica principis theologiae thomisticae dilucidata. *Torre G.*: L'azione di risarcimento di danni in seguito al Rescritto Pontificio di dispensa dal matrimonio rato e non consumato. Notae et discussiones. Recensiones, etc.

Apollinaris. Roma (Piazza S. Apollinare 49).

1936. Num. 3. Ad Acta Ap. Sedis annotationes. *S. C. de Propaganda Fide*: Instructio pro religiosis mulierum institutis ad tuendam puerorum matrumque vitam in locis missionum. *Directio*: De quaestionibus in Congressu Iuridico Internationali propositis. *Capobianco P.*: De notione fori interni in iure canonico. *Johnson J.*: De natura processuum matrimonialium exceptorum. *Ciprotti P.*: De consummatione delictorum attentio eorum elementum obiectivo. *Argnani I.*: Ioannes Faventinus glossator. Consultationes. Recensio ephemeridum, etc.

Ateneum Kapłańskie. Włocławek (Seminarjum Duchowne).

1936. Tom 38. Z. 4. *Ks. A. Wóycicki*: Wychowanie i ustrój społeczny. *Ks. P. Tochowiec*: Umiearkowani pedagogowie społeczni. *Ks. W. Kwiatkowski C. R.*: Pojęcie sprawiedliwości Bożej w tym i w przyszłym życiu. Sprawy pasterskie i religijno-społeczne, etc.

1936. Tom 38. Z. 5. *Ks. J. Stepa*: Filozoficzne podstawy i sens heglowskiej teorii państwa. *Ks. Z. Goliński*: OO. Apostolscy o prawdomówność i kłamstwie. *Ks. T. Długosz*: Polityka personalna polskich królów obieralnych w stosunku do episkopatu. *Ks. J. Piwowarczyk*: Kultura wsi. Sprawy pasterskie i religijno-społeczne, etc.

Benediktinische Monatschrift. H o h e n z o l l e r n.

1936. H. 11 — 12. Das Priesterideal einer Heiligen. *P. Fidelis Böser*: Zum 40. Todestag Anton Bruckners. Warten. Lobpreis auf Spanien. *P. Basilius Steidle*: Der hl. Isidor von Sevilla und die Westgoten. *P. Beda Danser*: Altarbesuchungen. *P. Alfons Hug*: Dr. hl. Pirmin. Kleine Beiträge und Hinweise, etc.

1937. H. 1—2. *P. Damasus Zähringer*: Die Liturgie als lebendige Wirkform des mystischen Leibes. *H. Kaller*: Musik im häuslichen Kreise. *P. Willibrord Verhade*: „Frau Pein“. *Dr. Konr. Zähringer*: Die Religiosität Rainer Maria Rilkes christlich gesehen. *P. Honoratus Millemann*: Mit der Freude geistlicher Sehnsucht. *P. Thomas Ohm*: Begegnungen mit Jüngern Buddhas. Kleine Beiträge und Hinweise, etc.

Biblica. Roma (Piazza Della Pilotta).

1936. Fasc. 4. *R. Köppel*: Die 7. Grabung in Ghassul. *A. Drubbel*: Le conflit entre la Sagesse profane et la Sagesse religieuse (II). *J. Schmid*: Untersuchungen zur Geschichte des griechischen, Apokalypsetextes (IV). *R. Arconada*: La eschatologia Mesianica en los Salmos ante dos objeciones recientes (III). *S. Euringer*: „Schöpferische Exegese“ im äthiopischen Hohenliede (II). *A. Vaccari*: Fragmentum biblicum saeculi II ante Christum. Recensiones, etc.

1937. Fasc. 1. *S. Garofalo*: L' Epinicio di Mosè. *Fr. Stummer*: Beiträge zur Lexikographie der lateinischen Bibel. *J. Schweigl*: La Biblia slava del 1751 (1756). *A. Landgraf*: Die Schriftzitate in der Scholastik um die Wende des 12. zum 13. Jahrhundert. *A. Bea*: Kinderopfer für Moloch oder für Jahwe? *S. Euringer*: Nachrichten zu Biblica 17 (1936). Recensiones, etc.

Bogoslovni Vestnik. Ljubljana.

1936. Zv. IV. *Odar*: Zakonsko pravo v predhodnem načrtu jugoslovanskega državlanskega zakonika. *Janžekovič*: Vebrova filozofija in tvorni vzrok. *Lukman*: „Ecclesia quaedam forma iustitiae est“. (S. Ambrosius, De officiis ministrorum I, 29, 142.). Praktični del. Slovestvo, etc.

Bogoslovna Smotra. Zagreb (Kapitol 27).

1936. Broj. 4. *Gračanin Duro*: Odnosaji naravnog i nadnaravnog reda. *Kuholja Stjepan*: Obraćanje izabranog naroda. Priказi, izvještaji. Bilješke, etc.

Časopis Katolického Duhovenstva. Praha IV. (Hradčany 58).

1936. S. 5. *Dr. Jan Merell*: Farizeus a publikán. *František Tischer*: Kostely, kláštery a duchovní správa katolická za vpádu saského v Praze 1631—1632. *Dr. Karel Bureš*: Názor I. knihy Mojžišovy na lež. Časové články kratší. Duchovní správa, etc.

1936. S. 6. *Dr. Jos. Čihák*: II. Jenerální rejstrik Časopisu katol. duhovenstva k ročníku 1879—1928. Strana 1—128 (521—648).

1937. S. 1. *Dr. Josef Šima*: Ucta mučedníků v prvních stoletích. *Dr. Antonín Čala O. P.*: O povaze svátostných charakterů. *P. Vavrínek Rabas O. Cap.*: Rád kapucínský a jeho působení v Čechách v 17. století. *Jan Schmid*: Hmotná otázka duhovenstva v knihách Nového zákona. Časové články, etc.

Collectanea Mechliniensia. Malines.

1936. Fasc. III. *Card. J. E. van Roey*: De vocatione sacerdotali secundum Encyclicam „De sacerdotio catholico“. *L. de Witte*: L' argument de prescription et Tertullien. *L. Le Clerco*: Het Antwerpsch Seminarie. Conferentie Theologicae, etc.

1936. Fasc. IV. *A. Van Hove*: Gods algemeene Hellswil en de ongedoopte Kinderen. *P. Halfants*: L' église Saint — Paul à l' Exposition Internationale de 1935 à Bruxelles. Conferentie Theologicae, etc.

1936. Fasc. V. *L. Le Clercq*: Le „Manuale Clericorum“ de l' Archidiocèse de Malines. Conferentie Theologicae, etc.

1936. Fasc. VI. *R. Lemaire*: Priesters en Monumenten. *L. Suenens*: Pour hiérarchiser nos valeurs religieuses. Conferentie Theologicae, etc.

1937. Fasc. I. *J. Vandervorst*: La monnaie la Bible. *J. Van Nuffel*: Het Belang van de Kerkmuziek en de Geestelijkheid. Conferentie Theologicae, etc.

Collectanea Theologica. Lwów (Marszałkowska 1).

1936. F. 4. *Ks. Zdzisław Goliński*: Nauka Jana Kasjana o kłamstwie użytecznem. *Ks. Władysław Kłapkowski*: Kollegium księży dominikanów w Sejnach. *H. Buchman*: Zur Kalenderinschrift von Gezer. *Ks. Władysław Kłapkowski*: List jeńców polskich z Baczkeseraju na Krymie z dnia 7. grudnia 1660 r. do kanclerza polskiego o poparciu O. Feliksa Mondierda na biskupa. *Ks. Eugenjusz Dąbrowski*: Nowy Testament. Chronica, Recensiones, etc.

Divus Thomas. Piacenza.

1936. Nr. 5—6. *A. Raineri, O. P.*: De possibilitate videndi Deum per essentiam. *M. H. Laurent, O. P.*: Autour du procès de Maître Eckhart. Les documents des Archives Vaticanes. *G. M. Perrella, C. M.*: Il Decreto di Eugenio IV. „pro Armenis“, relativo al Sacramento dell' Ordine. *A. Rossi C. M.*: L' XI Congresso Nazionale di Filosofia. *F. La Cava*: Una lettera di Sant' Isidoro Pelusiota sull' interpretazione di „ne quando“. Operum iudicium, etc.

1937. Nr. 1. *A. Raineri, O. P.*: De possibilitate videndi Deum per essentiam. *Eng. Schiltz C. I. C. M.*: La place du „quod est“ et du „quo est“ dans la métaphysique thomiste. *E. Gómez, O. P.*: La causalidad de los sacramentos de la Ley Nueva según Santo Tomás. *A. Rossi, C. M.*: Il II. Congresso tomistico internazionale. Operum iudicium, etc.

Échos d' Orient. Paris VIII (Rue Bayard 5).

1936. Nr. 183. *M. Jugie*: Quelques témoignages grecs nouveaux au peu connus sur la doctrine catholique de la procession du Saint-Esprit. *V. Grumel*: Une question de liturgie et de droit canon: La prohibition des mariages durant l' octave pascalle. *A. — P. Péchayre*: L' archevêché d' Ochrida de 1394 à 1767. *M. Jugie*: Considérations générales sur la question de l' épiclese. A propos de quelques textes de saint Fulgence. *V. Grumel*: Notes de chronologie byzantine: 1. La date de la naissance de Léon le Sage. 2. La date de l' avènement à l' empire de Romain Lécapène. V

Laurent: A propos de Georges Moschamper, polémiste antilatin. Notes et rectifications. *J. Lacombe*: Chronique des Églises orientales. Bibliographie, etc.

1936. Nr. 184. *V. Laurent*: Le Symbole *Quicumque* et l'Église byzantine. Notes et documents. *N. Banescu*: Sceau inédit de Katakalon, katépano de Paradoynon. *M. Jugie*: Note sur le moine hésychaste Nicéphore et sa méthode d'oraison. *E. Dallegio d'Allessio*: Familles latines de Pera au temps des Paléologues d'après les inscriptions funéraires d'Arab-Djami. *S. Salaville*: Cabasilas le Sacellaire et Nicolas Cabasilas. *V. Grumel*: Le commencement et la fin de l'année des jeux à l'Hippodrome de Constantinople. *A. Vogt*: A propos des fouilles de M. Baxter. *A.—P. Péchayre*: Histoire et littérature slaves. *J. Lacombe*: Chronique des Églises orientales. Bibliographie, etc.

* *Elpis*. Warszawa (Zygmuntowska 13).

1935. Z. 1—2. *Metropolita Djonizy*: Archeologia Chrześcijańska. Źródła specjalne. *Archim. Hilarjon Basdekas*: Wiara i wiedza. *Sergiusz Kisiel-Kisielewski*: Prawo agrarne w Izraelu według Pentateuchu. *Prof. M. Zyzykin*: Nauki mechaniczne o społeczeństwie a Socjologia Chrześcijańska. *Archim. Grzegorz Peradz*: Nieznana Ewangelia Apokryficzna, pochodząca z kół monofizycznych. *Mikołaj Arsenjew*: Doświadczenie religijne Apostoła Pawła. *Iwan Korowicki*: Stan kaznodziejstwa na przełomie w. w. XVI—XVII w państwie Litewsko-Polskiem. *Prof. A. Łotocki*: Pamięci Prof. Wasyła Bidnowa. Bibliografia, etc.

Franciskanische Studien. Paderborn i W.

1936. H. 4. *P. Dr. Viktorin Plessner O. F. M.*: Die Lehre des hl. Bonaventura über die Mittlerschaft Mariens. *P. Dr. Aubert Stroick O. F. M.*: Eine Anklageschrift gegen die Namen-Jesu-Verehrung des hl. Bernhardin von Siena aus dem Jahre 1431. *P. Pacificus Borgmann O. F. M.*: Der unvollendete Zustand der aristotelisch — scholastischen Metaphysik. Kleine Beiträge, etc.

Gregorianum. Roma (Piazza della Pilotta 35).

1936. Fasc. IV. *R. Fèvre*: La communication des idiomes dans les oeuvres de Saint Hilaire de Poitiers. *A. Landgraf*: Glaube und Werk in der Frühscholastik. *J. Mados*: Una nueva redacción de los textos pseudo-patristicos sobre el Primado, en Jacobo de Viterbo? Notae et disceptationes, etc.

Kwartalnik Historyczny. Lódź (Marszałkowska).

1936. Z. 1. *Maria Pawlicowa*: O formacjach kozackich w czasie wojny krymskiej. *Adam Veulani*: O sposobie powoływania się na przepisy prawa rzymskiego i kanonicznego w późniejszym średniowieczu. Miscellanea, etc.

1936. Z. 2. *T. E. Modelski*: Naukowa działalność ś. p. Stanisława Zakrzewskiego. *Kazimierz Tysszkowski*: Ś. p. Stanisław Zakrzewski jako Prezes Polskiego Towarzystwa Historycznego. *Stanisław Zajaczkowski*: Działalność pedagogiczna ś. p. Stanisława Zakrzewskiego. *Eugeniusz Barwiński*: Sprawy archiwalne w Czechostrawie. Recenzje i Sprawozdania, etc.

1936. Z. 3. *Władysław Semkowicz*: Śp. Jan Fijałek. *Ks. Tadeusz Glemma*: Prace naukowe śp. ks. Jana Fijałki. *Juljusz Willaume*: Fryderyk August wobec sprawy polskiej w 1812 r. Artykuły i Referaty, etc.

Les Questions Liturgiques et Paroissiales. Louvain (Abbaye du Mont César).

1936. N. 5. *D. A. Vonier*: Le mystère de l'Église. *D. A. Capelle*: L'enseignement religieux. Notes et documents, etc.

1936. N. 6. *D. A. Robeyns*: La Liturgie au Congrès de Malines. *D. B. Capelle*: L'enseignement religieux. Tables de l'année 1936.

Nova Revija Vjeri i Nauci. Makarska.

1936. Br. 5—6. *Rogošić Dr. Fra Roko*: Zgode i nezgode slavenske liturgije u Jugoslaviji i Bukarskoj. *Dr. fra Gabro Cvitanović*: Suton evropske kulture. *Dr. fra Krsto Krsanić*: Geniji stihova i boja slave Povereila. Kulturni pogledi, etc.

Nouvelle Revue Théologique. Louvain (Rue des Récollets 11).

1936. Nr. 8. *J. Creusen*: In Memoriam. Le R. P. Vermeersch. *H. Pinard de la Boullaye*: L'Écriture Sainte est-elle la règle unique de la foi? *L. de Coninck*: A propos du V-e Congrès de Malines. *E. Wiegers, U. d' Hoyer, A. Vuylsteke et R. Caron*: L'enseignement religieux dans les pays de langue néerlandaise. Actes du Saint-Siège, etc.

1936. Nr. 9. *Chanoine A. Brohé*: La portée de l'Encyclique „*Vigilanti Cura*“. *Ed. Brisbois*: Le désir de voir Dieu et la métaphysique du vouloir selon saint Thomas. *L. de Coninck*: Le ministère paroissial à l'heure actuelle. III. Visite ou contact? L'enseignement religieux dans les pays de langue allemande. Actes du Saint-Siège, etc.

Oriens. Warszawa (Rakowiecka 61).

1936. Z. 6. *Ks. Jan Urban*: Miłość jedności. *O. Basyli B.*: Prawdziwa powszechność. *Zofia Licharewa*: Boże Narodzenie w liturgii. *Anatolia Nowicka*: Matka Katarzyna Abrykowska. *Lacinnik*: Nowy pasterz Lemkowszczyzny. *B. Waczyński*: U Mechtarystów w San Lazzaro. *Obserwator*: Po tamtej stronie, etc.

Periodica de re morali, canonica, liturgica. Roma (Piazza della Pilotta).

1936. Fasc. I. *Seb. Tromp*: Actio Catholica in Corpore Christi. *Ulp. López*: Thesis probabilismi ex Sto. Thoma demonstrata. *Ios Pauwels*: De nova Missa votiva D. N. Jesu Christi summi et aeterni Sacerdotis. *Adamus Ellis*: De Religiosi Minoristae Saecularizati Incardinazione. Casus de abstinentia periodica in matrimonio. Monumenta, etc.

1936. Fasc. II. *Joannes M. Hanssens*: Vetera et nova de Missa dialogata. *Seb. Tromp*: Actio Catholica in Republica Christiana. *Adamus Ellis*: De electione Superioris Generalis. *Adamus Ellis*: De transitu ad aliam eiusdem Religionis Classem. Monumenta, etc.

1936. Fasc. III. *Seb. Tromp*: Actio Catholica et Hierarchia. *Ulpianus López*: Thesis probabilismi ex Sto. Thoma demonstrata. *Ios. Pauwels*: De Missa in aliena ecclesia. *Hub. Beijersbergen*: Potestne iuxta rubricarum praescripta permitti, ut tabernaculum cum S. S. mo ad commodius distribuendam S. Communionem, ad tempus extra altare super tabulam aliquam collocetur? *Hub. Beijersbergen*: Celebrans, post missam privatam recitans preces, quas Leo XIII dicendas praescripsit, potestne manu sinistra tenere calicem? Monumenta, etc.

1936. Fasc. IV. *Seb. Tromp*: Sanctus Bellarminus Episcopus de frequenti Communione. *H. Beijersbergen*: Novissimum responsum S. Officii de dubio baptismo relate ad matrimonium ante diem 19 Maii 1918 contractum. Monumenta, etc.

1936. Fasc. V. *Ulpianus López*: Thesis probabilismi ex Sto. Thoma demonstrata. *Ulpianus López*: Solutio casus de abstinentia periodica in matrimonio, pag. 55* propositi. Indices Tomi, etc.

Prąd. Lublin (Uniwersytet).

1936. Wrzesień. *Ks. Dr. Tomasz Wilczyński*: Ofiara ośrodkiem życia religijnego. *Ks. A. Szymański*: Ekonomia a Etyka. Dokumenty. Przegląd religijny, etc.

1936. Październik. *X. Dr. Józef Pastuszka*: Chrześcijaństwo a kultura. *A. A. Szymański*: Ekonomia a Etyka. Kilka uwag o wyzwoleniu proletariatu. Przegląd filozoficzny. Przegląd społeczny, etc.

1936. Listopad. *Władysław Kuraszkiewicz*: Współczesne zagadnienia polskiej dialektologii historycznej. *X. A. Szymański*: Katolicyzm a kultura i cywilizacja. Przegląd wychowawczy, etc.

1936. Grudzień. *Ks. Dr. J. Kruszyński*: Pierwotne chrześcijaństwo wobec cywilizacji żydowskiej. *Marian Manteuffel*: Korporacjonizm i jego praktyczne ujęcie. Dokumenty, etc.

1937. Styczeń—Luty. *H. Życzynski*: Mauriac. *M. K.*: Poezja a rzeczywistość w życiu Rostanda. *Marja Manteufflowa*: Jana Parandowskiego Niebo w płomieniach. *Ruch Młodowiejski*, etc.

Przegląd Homiletyczny. Kielce (Seminarjum Duchowne).

1936. Z. 4. *Ks. A. Sobczyński*: Uzasadnienie nowego systemu perykop biblijnych na niedziele i święta w ciągu trzechlecia. *Ks. J. Kiciński*: O rozwój kaznodziejstwa biblijnego w Polsce. *Ks. Julian Piskorz*: Tajemnica powodzenia kazań. *Ambona i życie*. Materiały i szkice, etc.

Recherches de Théologie ancienne et médiévale. Louvain (Abbaye du Mont César).

1936. N. 4. *D. A. Wilmart*: Un commentaire des Psaumes restitué à Anselme de Laon. *A. Landgraf*: Untersuchungen zu den Paulinenkommentaren des 12. Jahrh. *F. M. Henquin* *O. F. M.*: Notes additionnelles sur les écrits de Guerric de Saint-Quentin. *H. Weisweiler S. I.*: Théologiens de l'entourage d'Hugues de Saint-Cher. *Comptes Rendus. Bulletin de Théologie ancienne et médiévale* II. Tables.

*** Revue d'Histoire et de Philosophie religieuses.** Strasbourg (Bureau de Revue).

1936. № 3—4—5. *La Faculté de Théologie prot. de Strasbourg*: A la mémoire de Guillaume Baldensperger. *Jean Monnier*: Sur la grâce, à propos de la parabole de la brebis perdue. *Jean Hering*: Kyrios Anthropos. *O. Cullmann*: Le caractère eschatologique du devoir missionnaire et de la conscience apostolique de S. Paul. *Charles Jaeger*: Remarques philologiques sur quelques passages des Synoptiques. *W. Seston*: L'opinion païenne et la conversion de Constantin. *H. Strohl*: La notion d'Eglise chez les Réformateurs. *Charles Hauter*: La présence divine comme problème de la dogmatique protestante. *Fernand Ménégoz*: Résurrection. *Victor Monod*: Le voyage, le déracinement de l'individu hors du milieu natal constituent — ils un des éléments déterminants de la conversion religieuse? *R. Will*: Le symbolisme de l'image du Christ. *Th. Gérold*: Les drames liturgiques médiévaux en Catalogne.

1937. Nr. 1. *A. R. Motte*: Théodicée et Théologie chez S. Thomas d'Aquin. *M.—D. Chenu*: Les „Philosophes“ dans la Philosophie chrétienne médiévale. *A. J. Festugière*: „Tomber dans l'homme“. *A. Forest*: Réflexions sur la morale cartésienne. *Bulletins*, etc.

Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques. Paris (Place de la Sorbonne 6).

1936. № 1. *C. Pera*: Denys le mystique. *M. L. G. des Lauriers*: L'activité de jugement. II. Intelligibilité et existence. *J.—A. Robilliard*: Sur la notion de condition (status) en S. Thomas. *Bulletins*, etc.

1936. № 2. *A. S. Festugière*: La doctrine du plaisir [des premiers] Sages à Épictète. *M. L. Guérard des Lauriers*: L'activité de jugement. III. De l'unité idéale à l'un Existant. *M. Lot. Borodine*: La grâce défiante des sacrements d'après Nicolas Cabasilas. *L. Cerfaux*: Les récentes découvertes de textes évangéliques. *Bulletin*, etc.

1936. Nr. 3. *G. de Plinval*: Pélagie et les premiers aspects du Pélagianisme. *M. Richard*: Notes sur l'évolution doctrinale de Théodoret. *G. Dwelshauvers*: L'œuvre de Pavlov et la Psychologie. *M.—J. Congar*: Sur l'inclusion de l'Humanité dans le Christ. *Bulletins*, etc.

1936. Nr. 4. *R. G. Renard*: L'entreprise et sa finance. *J. Dansas*: Les réminiscences gnostiques dans la philosophie religieuse russe moderne. *M.—D. Chenu*: Notes de lexicographie philosophique médiévale *Disciplina*. *Bulletins*, etc.

Rivista di Filosofia Neo-Scolastica. Milano (Piazza S. Ambrogio 9).

1936. Fasc. IV—V. *Ezio Franceschini*: S. Tomaso e l'etica nicomachea.

Grazioso Ceriani: Preliminari gnoseologici al sistema filosofico di A. Rosmini. *M.—M. Gorce, O. P.*: Comment compléter le réalisme bergsonien. *Marian Heitsman*: La libertà e il fato nella filosofia di Marsilio Ficino. *A. Sprussola*: Francesco Sanchez alla luce delle ultime ricerche. Note e discussioni, etc.

Russie et Chrétiente. Paris.

1936. № 1—2. *J. Danzas*: „Sous le drapeau du marxisme“. — La pensée philosophique en U.R.S.S. *Prof. N. Timachev*: Les destinées du paysan russe sous le bolchévisme. *A. Hubatzek O. P.*: Le problème du „modus vivendi“ de l' Eglise de l' émigration russe. Un beau livre sur l' histoire des idées en Russie. Documents.

1936. Nr. 3. „*Istina*“: Se connaître.. *J. Danzas*: L' Eglise russe orthodoxe dans la tourmente. *Vi. Weidle*: La théorie marxiste de l' art en Russie soviétique. *A. Hubatzek, O. P.*: Disques religieux russes. *J. N.*: Quelques livres sur la Russie. Documents.

1936. Nr. 4. *J. Danzas*: Les catholiques en Russie. *Prof. N. S. Timachev*: Le Strakanovisme. *J. N.*: Maxime Gorki. Chronique, etc.

1936. Nr. 5—6. „*Istina*“: Croissance. *J. Danzas*: La femme russe hier et aujourd'hui. *A. Koulomzine*: La politique russe dans les provinces baltiques et en Lithuanie à la fin du XIX-e siècle. *J. N.*: Mgr. Antoine Khrapovitzki. *J. N.*: Une demi-confession... *D. Chenault, O. P.*: Une Somme catholique contre les Sans-Dieu. Documents.

Slavische Rundschau. Prag I. (562).

1936. Nr. 6. *A. I. Nekrasov*: Neues Bauen in Moskau. *St. Schwarzenberg-Czerny*: Warschauer Stadtplanung. *Petr Zenkl*: Die Wohlfahrtspflege der Stadt Prag. Kulturchronik, etc.

1937. Nr. 1. *Alexander Brückner*: Aleksandr Sergejevič Puškin 1837—1937. *M. Murko*: Hundert Jahre der „Slavischen Wechselseitigkeit“ *J. Kollárs*. Kulturchronik, etc.

The Catholic Historical Review. Washington.

1936. Nr. 3. *Charles E. Schrader*: The Historical Development of the Papal Monarchy. *Ray Allen Billington*: Maria Monk and Her Influence. *Philip J. Furlong*: On the Twelve Hundredth Anniversary of the Death of Bede. Miscellany, etc.

1936. Nr. 4. *Daniel Sargent*: The Perspective of the Historian of Today. *Raphael M. Huber*: Elias of Cortona. *Perry Miller*: The Puritan Theory of the Sacraments in Seventeenth Century New England. Miscellany, etc.

Theologie und Glaube. Paderborn.

1936. H. 6. *Dr. K. Pieper*: Christentum und Kirche Palästinas bis zum Untergang des jüdischen Tempels. *Dr. Hebensperger*: Zeitfragen des modernen Menschen im Lichte katholischer Weltanschauung. *D. Dr. Eduard Eichmann*: Die Ehre im Kirchenrecht. *P. Ferdinand Schultz O. F. M.*: Der Eid als wesentlich religiöse Tatsetzung. *Dr. H. Doergens*: Zur Geschichte und Charakteristik des Heidentums. *Dr. Felix Mikula*: Zur Frage des Sündenfalls. *Petrus Mayrhofer O. S. B.*: Erwiderung. Kleine Beiträge, etc.

1937. H. 1. *Dr. Johannes Brinktrine*: Offenbarung und Vernunft. *Dr. Franz Rüsche*: „Vererbung als Schicksal“. *Dr. Max Heimbucher*: Aufgaben und Wege der Gegenwartsseelsorge. *Bernhard Jansen S. J.*: Das Leiden des Herrn die Schule sittlich — religiöser Bildung. *P. Dr. Chrysostomus Schulte O. M. Cap.*: Die Zurechnung der sittlichen Akte bei Psychopathen und deren seelsorgliche Behandlung. Kleine Beiträge, etc.

Theologische Quartalschrift. Rotterburg a. N.

1936. H. 4. *Mitterer*: Glaubensungefährlichkeit und Wahrheit des physikalischen Hylomorphismus. *Stakemeier*: Die theologischen Schulen auf dem Trienter Konzil. Die Trienter Augustinerschule. *Hoffmann*: Passiois repraesentatio. *Kurfess*: Die Sibylle in Augustins Gottesstaat. Richtigstellung. Besprechungen, etc.

Theologisch-praktische Quartalschrift. Linz a. Donau.

1936. Nr. 4. *Otto Cohausz S. J.*: Stolze Selbsterhöhung oder christlich-demütige Selbstbescheidung? *Prof. Franz Triebs*: Lose Blätter zum kanonischen Prozess. *B. van Acken S. J.*: Ursachen der Ehescheidungen und Heilung des Übels. *Dr. Anton Seitz*: Astrologie, Wissenschaft und Kultur. *Hermann Maschek*: Die liturgischen Hymnen am Feste des heiligen Leopold. *P. Beda Danzer*: Licht als Symbol, Opfer und Brauch. *August Eisenhut*: Gedanken über die Zusammenarbeit der Priester in der Seelsorge. *P. Matthäus Kurz O. Cist.*: Allerlei Phlegmatiger. Pastoralfälle, etc.

1937. Nr. 1. *Otto Cohausz*: Priesterliche Demut und Sanfmut. *Dr. A. Eberle*: Die letzten Grundlagen der Sittlichkeit. *Dr. Myron Hornykewitsch*: Die Russenehen und der can. 1098, C. J. C. *Dr. P. Peter Schmitz*: Die seelsorgliche Situation der Familie in der Gegenwart. *Dr. Franz Triebs*: Lose Blätter zum kanonischen Prozess. III. Abhandlung. *Urban Holzmeister S. J.*: Steigernde Wiederholungen in den Schriften des Neuen Testaments. *Dr. Karl Fruhstorfer*: Jeremias Berufung. *Dr. Schinke*: Anzeigen und Beschwerden über Geistliche und ihre Erledigung auf dem einfachen kirchlichen Verwaltungswege. Pastoralfälle, etc.

Tijdschrift voor Liturgie. Abdij Affligem Hekelgem.

1936. Nr. 6. *Exc. Mgr. Kerkhofs*: Liturgie en Katholieke Actie. *Dom A. Beekman*: Het Huwelijk als heiligend middel. *Dr. W. Lampen*: Losse Aren XII. *J. Pauwels*: Van het front der praktische liturg. beweging. Mededeelingen, etc.

1937. Nr. 1. *Dom Albertus van Roy*: Lichtmis, een Christusen een Mariafeest. *U. Weemaes*: Liturgische opvoeding op de colleges. *Mgr. C. Callevaert*: De keuze van Epistel en Evangelie. *W. Stapert*: De plaats van de liturgie in de opvoeding. Mededeelingen, etc.

Zeitschrift für katholische Theologie. Innsbruck.

1936. H. 4. *K. Rahner*: Sünde als Gnadenverlust in der frühkirchlichen Literatur. *R. Hiersegger*: Collecta und Statio. *J. Santeler*: Ist das Kausalprinzip ein blosses Postulat? *H. Rahner*: Probleme der Hippolytüberlieferung. Rezensionen, etc.

В адміністрації „Богословії“ - In administratione „Bohoslovia“

(Львів, Коперника 36)

(Leopol, Kopernik 36)

можна набути:

veneunt libri:

I. „Богословія“ том I—XIV („Bohoslovia“ vol. I—XIV)

II. Видання „Богословії“ (Editiones „Bohoslovia“)

1. Dr. Jos. Slipuj: De amore mutuo et reflexo in processione Spiritus S. explicanda. P. IV + 29. 8°.
2. о. Др. Г. Костельник: Границі вселенної (Dr. G. Kostelnyk: De finibus universi). Ст. 61. 8°.
3. Dr. A. Landgraf: Partes animae norma gravitatis peccati. P. 54. 8°.
4. о. Др. Й. Сліпий: Св. Тома з Аквіну і схоластика (Dr. Jos. Slipuj: De S. Thoma Aq. atque theol. et philosophia scholastica). Ст. 76. 8°.
5. Dr. Theod. T. Haluščynskyj OSBM: De ucrainis S. Scripturae versionibus. P. 22. 8°.
6. Dr. Jos. Slipuj: Num Spiritus Sanctus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet? P. 36. 8°.
7. о. Др. Сп. Кархут: Нове видання Службника (Dr. Sp. Karchut: Nova editio Liturgiconis slavici). Ст. 34. 8°.
8. о. Др. Гавриїл Костельник: Ordo logicus (Dr. Gabriel Kostelnyk: De ordine logico). Ст. 44. 8°.
9. P. Joseph Schrijvers CSSR: Le double Principe Moteur de la Vie Spirituelle. P. 40. 8°.
10. Dr. M. Schmaus: Kykeley, cuiusdam adhuc ignoti auctoris anglici ineunte saeculo XIV. florentis. Quaestio de cooperatione divina. P. 38. 8°.
- 11-12. Др. Ярослав Пастернак: Коротка археологія західно-українських земель (Dr. Jaroslav Pasternak: L'Archéologie des terres ouest-ukrainiennes à l'époque préhistorique, proto-historique et chrétienne). Ст. 94+XVII таблиць. 8°.
13. Володимир Січинський: Вежа і дім Корнякта у Львові (V. Sičynskyj: La tour et la Maison De Cornacte a Leopol). Ст. 20 + VI таблиць. 8°.
14. Dr. Leo Hlynka: De potestate episcoporum nec non prae-rogativis metropolitanae potestatis in bona Ecclesiae temporalia in Oriente novem primis saeculis. P. 74. 8°.
15. Др. Микола Конрад: Нарис історії старинної філософії (Dr. Nicolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Ст. 53. 8°.
- 16—17. Др. Микола Конрад: Нарис історії старинної філософії (Історія філософії Греків і Римлян) (Dr. Nicolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Ст. 90. 8°.
18. Є. Ю. Пеленський: Бібліографія української бібліографії (E. J. Pelenskyj: Bibliographia ucrainicae bibliographiae). Ст. 198. 8°.
19. Др. Микола Конрад: Нарис історії старинної філософії (Dr. Nicolaus Konrad: Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Ст. 112. 8°.

20. Dr. A. Landgraf: Petri Abaelardi expositionis in epistolam S. Pauli ad Romanos abbreviatio. P. 46. 8°.
21. Др. Микола Конрад: Основні напрямки новітньої соціології (Dr. Nicolaus Konrad: Sociologia). Ст. 78. 8°.
22. В. Січинський: Замкова церква св. Миколая у Львові (V. Sičynskyj: De Ecclesia S. Nicolai Leopoli). Ст. 36+X. 8°.
23. Др. Іван Шпитковський: Під і герб Шептицьких (Dr. I. Špytkovský: Famille et armoiries des Szeptycki). Ст. I+128+IX. 8°.

III. Праці Богосл. Наук. Т-ва (Opera Theol. Societatis Ucrainorum).

(під проводом о. проф. Дра Йос. Сліпоро — sub directione Prof. Dr. Jos. Slipuj)

- T. I. Св. свщм. Йосафат Кунцевич (S. Josaphat Kuncevyč) — матеріали і розвідки з нагоди ювілею. Зібрав о. Др. Й. Сліпий. Ст. 261. 8°.
- T. II. Dr. Jos. Slipuj: De principio spirationis in SS. Trinitate. P. VIII+120. 8°.
- T. III. о. Др. Спирідон Кархут: Граматика української церковно-словянської мови (Grammatica linguae ecclesiastico-slavicae ucrainicae). Ст. XIX+284. 8°.
- T. IV—V. Аскетичні твори св. Отця нашого Василя Вел. (Opera Ascetica S. Basilii Magni). — Пер. з грецького митроп. Андрей Шептицький. Ст. XIV+490. 8°.
- T. VI. Др. Володимир Січинський: Архітектура Катедри Св. Юра у Львові (L'architecture de la Cathedrale de St. Georges a Leopoli). Ст. 97+XXX. 8°.
- T. VII—VIII. Др. Саломія Цьорох, ЧСБВ: Погляд на історію та виховну діяльність СС. Василян (Conspectus historiae et opera paedagogica Sororum Ordinis Sancti Basilii M.). Ст. 256. 8°.
- T. IX. Михайло Возняк: У століття „Зорі“ Маркіяна Шашкевича (1834—1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка. Частина перша. (De Marciani Šaškevyč „Zorja“ occasione primi centenarii peracti (1834—1934). Nova scientifica investigatio in actionem cooperatorum Marciani. Pars prima). Ст. 1—146. 8°.
- T. X. Михайло Возняк: У століття „Зорі“ Маркіяна Шашкевича (1834—1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка. Частина друга. (De Marciani Šaškevyč „Zorja“ occasione primi centenarii peracti (1834—1934). Nova scientifica investigatio in actionem cooperatorum Marciani. Pars secunda). Ст. 147—324. 8°.

о. Др. Йосиф Сліпий: Богословське Наукове Товариство і його статuti. Ст. 19. 16°.

Богословське Наукове Товариство у Львові в першій десятиліттю свого існування (1923—1933). Ст. 92. 8°.